

Xalq qəzeti

Xalqın qəzeti!

№ 63 (31032) 15 aprel 2026-cı il, çərşənbə

Gündəlik ictimai-siyasi qəzet

1919-cu ildən çıxır

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi

Ölkəmizin diplomatiya coğrafiyası genişlənir

Prezident İlham Əliyev Somalinin Azərbaycanda yeni təyin olunmuş səfirini qəbul edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev aprelin 14-də Somali Federativ Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Abdinur Dahir Fidouu qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Prezident İlham Əliyev səfirlə söhbət etdi.

Qəbula görə minnətdarlığını bildirən Abdinur Dahir Fidou Somali Federativ Respublikasının Prezidenti Hasan Şeyx Mahmudun salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Hasan Şeyx Mahmuda çatdırmağı xahiş etdi.

Dövlətimizin başçısı ötən il ölkəmiz arasında dostluq münasibətlərində yeni sahifə açmış Somali Prezidentinin Azərbaycana rəsmi səfərini xatırladaraq, həmin səfər çərçivəsində ikitərəfli əlaqələrin inkişafı ilə bağlı səmərəli müzakirələrin aparıldığını, əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədilə bir sıra sənədlərin imzalandığını vurğuladı.

Azərbaycan Prezidenti ölkəmiz arasında yaxşı siyasi münasibətlərin olduğunu deyərək, iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirməyin önəminə toxundu.

Prezident İlham Əliyev səfirə fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Somalinin Azərbaycanda səfiri təyin olunmasından məmnunluğunu bildiren

Abdinur Dahir Fidou ölkəmiz arasında münasibətlərin inkişafı üçün söylədiklərini əsərgəməyəcəyini dedi.

Söhbət zamanı ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu əməkdaşlığın həyata keçirildiyi qeyd edildi, son dövrlərdə təmasların intensivləşdiyi və qarşılıqlı səfərlərin sayının artdığı vurğulandı.

Görüşdə iqtisadiyyat, ticarət və digər sahələrdə əlaqələrin genişləndirilmək üçün yaxşı potensialın olduğu bildirildi.

Somali Prezidentinin ölkəmizə rəsmi səfəri çərçivəsində imzalanmış sənədə əsasən, bu ölkədə "ASAN xidmət" təcrübəsinin tətbiqi ilə bağlı işlərin davam etdirildiyi vurğulandı.

Elm və təhsil sahələrində əməkdaşlığa toxunuldu, hətə sovet dövründə Somalidən çoxsaylı tələbənin ölkəmizdə təhsil aldığı və bu əməlin hazırda da davam etdiyi qeyd olundu. Bu xüsusda Somalidən olan tələbələrin Azərbaycanda Heydər Əliyev adına təqaüd əsasında təhsil aldığını bildirdi.

Söhbət zamanı qarşılıqlı maraq doğuran digər məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Böyük güclər danışıqlar masasında

Səhifə → 15

Səhifə → 10

Nəqliyyat problemlərinə təşəbbüskar yanaşmalar

Səhifə → 10

Brüssel–Moskva qarşıdurması

Səhifə → 6

AQEM platformasında yeni əməkdaşlıq nizamı

Səhifə → 3

Ərzaq inflyasiyası narahatlıq yaradır

Səhifə → 3

Cənubi Qafqazda yeni status-kvo

Səhifə → 4

İran böhranı, TRIPP, Qarabağ kartı və Ermənistanda seçki

Səhifə → 4

Bağlı qapıların Avropası

Səhifə → 5

Azərbaycan–Çin münasibətlərində etimad

Səhifə → 5

Bakı etibarlı tərəfdaş imicini doğruldur

Səhifə → 6

Prezident İlham Əliyev Kolumbiyanın Azərbaycanda yeni təyin olunmuş səfirini qəbul edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev aprelin 14-də Kolumbiya Respublikasının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Nelsi Raket Munar Xaramiyonu qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Prezident İlham Əliyev səfirə söhbət etdi.

Dövlətimizin başçısı Azərbaycanla Kolumbiyanın coğrafi baxımdan bir-birindən uzaq məsafədə yerləşməsinə baxmayaraq, ikitərəfli münasibətlərin yaxşı səviyyədə qurulduğunu dedi və müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı genişləndirməyin əhəmiyyətinə toxundu.

Prezident İlham Əliyev siyasi əlaqələrimizə əsaslanaraq iqtisadi, investisiyalar, turizm və digər sahələrdə münasibətləri dərinləşdirməyin önəmini vurğuladı.

Azərbaycan Prezidenti səfirə fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Ölkəmizdə Kolumbiyanın ilk qadın səfiri olmasından şərəf hissi duyduğunu deyən Nelsi Raket Munar Xaramiyə siyasi dialoqu və əlaqələrimizi möhkəmləndirmək, həmçinin əməkdaşlıq üçün yeni imkanları aşıqlanması istiqamətində sayılı çalışacağını bildirdi.

Səfir Kolumbiya tərəfindən Azərbaycanda ispan dilinin təşviqi məqsədilə bu dilin tədrisi üzrə kursların təşkil olunduğunu, azərbaycanlı tələbələrin və mütəxəssislərin bu proqramda fəal şəkildə iştirak etdiyini məmnunluqla vurğuladı.

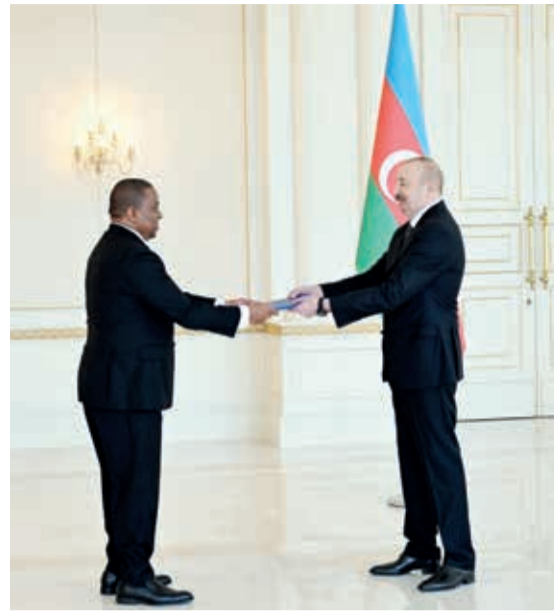
Söhbət zamanı ötən il Azərbaycanla Kolumbiya arasında "ASAN xidmət" modelinin bu ölkədə tətbiqi ilə bağlı anlaşma memorandumunun imzalandığı xatırlandı.

Görüşdə Azərbaycan ilə Kolumbiya arasında kənd təsərrüfatı, ərazilərin minalardan təmizlənməsi, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrdə münasibətləri genişləndirməklə bağlı fikir mübadiləsi aparıldı.

Azərbaycanla Kolumbiyanın beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu əməkdaşlığına toxunuldu, bu xüsusda hər iki ölkənin BMT, Qoşulmama Hərəkatı və digər çoxtərəfli platformalarda bir-birini dəstəklədiyini məmnunluqla vurğulandı.

Söhbət zamanı parlamentlərarası əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, qarşılıqlı təmasların, həmçinin səfərlərin sayının artırılması və maraq doğuran digər məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Prezident İlham Əliyev Esvatininin Azərbaycanda yeni təyin olunmuş səfirini qəbul edib

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev aprelin 14-də Esvatini Krallığının ölkəmizdə yeni təyin olunmuş fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Sibubisiwe Mqomezulunu qəbul edib.

Səfir etimadnaməsini dövlətimizin başçısına təqdim etdi.

Prezident İlham Əliyev səfirə söhbət etdi.

Səfir Esvatininin Kralı Əlahəzrət III Msvatinin salamlarını dövlətimizin başçısına çatdırdı.

Prezident İlham Əliyev salamlara görə minnətdarlığını bildirdi, onun da salamlarını Esvatini Krallığına çatdırmağı xahiş etdi.

Dövlətimizin başçısı Qoşulmama Hərəkatının 2019-cu ildə Bakıda keçirilmiş sammiti zamanı Esvatini Krallığının ölkəmizə səfirini məmnunluqla xatırladaraq, onun gələn ay Bakıda keçiriləcək Ümumdünya Şəhərsalma Forumunun Sessiyasında iştirak edəcəyini ümidvarlığını bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası ilə Esvatini Krallığı arasında siyasi dialoqu səviyyəsindən məmnunluğunu ifadə etdi, digər sahələrdə əməkdaşlığı genişləndirmək üçün yaxşı potensialın olduğunu dedi.

Dövlətimizin başçısı səfirə fəaliyyətində uğurlar arzuladı.

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycana uğurla rəhbərlik etdiyini vurğulayan səfir ölkəmizin ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpası, həmçinin iqtisadi inkişaf sahəsində əldə edilmiş uğurlar ilə bağlı təbriklərini çatdırdı. O, həmçinin regionda sülhün əldə edilməsində dövlətimizin başçısının diplomatik səylərinə və roluna toxunaraq, bununla bağlı da Prezident İlham Əliyevə təbrik etdi.

Səfir ikitərəfli əməkdaşlığımızın dərinləşdirilməsi üçün səylərini əsirgəməyəcəyini bildirdi.

O, ölkəsinin Afrika İttifaqının Sülh və Təhlükəsizlik Şurasının sədri qismində Afrika qitəsində sülhün təmin olunması istiqamətində ardıcıl səylərini davam etdirdiyini vurğuladı.

Söhbət zamanı Azərbaycan ilə Esvatininin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində qarşılıqlı dəstəyi qeyd edildi, energetika, elm, təhsil, humanitar, turizm, ətraf mühitin mühafizəsi, mədəniyyət və digər sahələrdə münasibətlərin qurulması üçün əlverişli imkanların olduğu bildirildi, potensial əməkdaşlıq sahələri ilə bağlı müzakirələrin aparılması üçün müxtəlif səviyyələrdə qarşılıqlı səfərlərin həyata keçirilməsinin önəminə toxunuldu.

Görüşdə qarşılıqlı maraq doğuran digər məsələlər ətrafında da fikir mübadiləsi aparıldı.

AZƏRTAC

İqtisadi Şuranın iclası

Ortamüddətli Bütçə Çərçivəsi sənədinin hazırlığı ilə bağlı tapşırıqlar verilib

Aprelin 14-də Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Əli Əsədovun rəhbərliyi ilə keçirilən İqtisadi Şuranın iclasının gündəliyində 2027–2030-cu illər üzrə Ortamüddətli Bütçə Çərçivəsi (OMBC), bü-

di Şuranın iclasının gündəliyində 2027–2030-cu illər üzrə Ortamüddətli Bütçə Çərçivəsi (OMBC), bü-

dəcə siyasətinin əsas istiqamət və hədəfləri, prioritet xərc istiqamətləri, ortamüddətli dövr üçün ilkin makroiqtisadi proqnozlar və makro-fiskal çərçivə, bütçə dayanıqlığı, 2027-ci il və sonrakı üç il üçün dövlət və icmal bütçələrinin proqnoz göstəriciləri, sosial siyasət və əsas göstəriciləri və digər cari iqtisadi məsələlər ətrafı müzakirə olunub.

Nazirlər Kabinetindən bildirilib ki, gündəlikdə olan məsələlər üzrə maliyyə naziri Sahil Babayev, əmək və əhalinin sosial müdafiəsi naziri Anar Əliyev və iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cəbrayılın məruzələri dinlənilib. Təqdim olunan məsələlərə dair İqtisadi Şuranın üzvləri və iclasa dəvət olunanlar çıxış ediblər.

İclasın yekununda İqtisadi Şuranın üzvlərinin rəy və təklifləri nəzərə alınmaqla gündəlikdə olan məsələlərə dair müvafiq qərarlar qəbul olunub. Maliyyə nazirliyinə və digər aidiyyəti qurumlara növbəti ilin bütçə zərfinin və OMBC sənədinin hazırlığı ilə bağlı müvafiq tapşırıqlar verilib.

XQ

Milli Məclisin sədri Türkiyədə

Milli Məclisin sədri Sahibə Qafarova Parlamentlərarası İttifaqın 152-ci Assambleyasında və Qoşulmama Hərəkatı Parlament Şəbəkəsinin 5-ci Konfransında iştirak etmək üçün Türkiyənin İstanbul şəhərinə işğuzar səfərə gedib.

Parlamentin Mətbuat və İctimaiyyətlə əlaqələr şöbəsinin bildirdiyi ki, səfər çərçivəsində Sahibə Qafarovanın tədbirdə iştirak edən parlament nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri ilə bir sıra görüşləri nəzərdə tutulub.

Kamran Əliyev İsveçrəli həmkarı ilə görüşüb

Daha öncə məlumat verildiyi kimi, Baş prokuror Kamran Əliyevin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti çinli həmkarının dəvəti əsasında Çin Xalq Respublikasının Şanxay şəhərində səfərdədir.

Bu çərçivədə Kamran Əliyevlə Çində işğuzar səfərdə olan İsveçrə Konfederasiyasının Baş prokuroru Stefan Blattle arasında ikitərəfli görüş keçirilib.

Bakı şəhərinə əvvəlki səfərini xüsusi məmnuniyyətlə xatırlayan S.Blattle müşahidə etdiyi müsbət tendensiyaları vurğula-

layaraq ölkəmizin sürətli inkişafının, cinayətkarlığa qarşı uğurlu mübarizə siyasəti nəticəsində kriminogen vəziyyətin nəzarət altında olmasının və təhlükəsizliyin yüksək səviyyədə olmasının şahidi olduğunu qeyd edib.

Kamran Əliyev qeyd edib ki, qloballaşan dünyada transmilli cinayətkarlıq da ölkələrin sərhədlərini aşır. Bu baxımdan ölkələrimizin prokurorluq orqanları arasında birbaşa dialoq kanallarının olması vacibdir.

Daha sonra görüşdə prokurorluq orqanları arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin hüquqi bazasının genişləndirilməsi, konkret cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım və cinayət törətməmiş şəxslərin verilməsi məsələlərinin praktiki məqamları müzakirə edildi.

XQ

Keçmiş məcburi köçkünlərin müraciətləri dinlənilib

Aprelin 14-də Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Rövşən Rzayev vətəndaşlarla görüşüb.

Görüşdə vətəndaşların müraciətləri diqqətlə dinlənilib. Müraciətlər, əsasən, işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdış, köçürülmənin prinsipləri, sorğularda iştirak, məşğulluq, müvəqqəti məskunlaşma yerlərində mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması, kommunal xidmətlər, status, vahid aylıq müavinət və digər sosial məsələlərə dair olub.

Bildirilib ki, qaldırılan məsələlər müvafiq qaydada araşdırılacaq və qanunvericiliyə uyğun şəkildə həll ediləcək.

XQ

Rusiya xarici işlər nazirinin müavini Bakıda

Aprelin 14-də Azərbaycanın xarici işlər naziri Ceyhun Bayramov Rusiyanın xarici işlər nazirinin müavini Mixail Qaluzinlə görüşüb.

Görüş zamanı Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinin siyasi, iqtisadi-ticarət və humanitar aspektləri, habelə qarşılıqlı maraq doğuran regional və beynəlxalq təhlükəsizlik məsələləri müzakirə olunub. Əməkdaşlıq gündəliyində duran məsələlərin müzakirəsi baxımından qarşılıqlı səfərlərin və

təmasların əhəmiyyəti vurğulanıb.

Tərəflər Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında iqtisadi əməkdaşlıq məsələləri üzrə Hökumətlərarası Dövlət Komissiyasının fəaliyyətinin ikitərəfli iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynadığını qeyd edərək, bu mexanizm çərçivəsində görülən işlər və perspektiv istiqamətlər üzrə müzakirələr aparıblar.

XQ

Mina qurbanı dəfn edilib

Dünən işğaldan azad edilmiş Füzuli rayonunun Aşağı Əbdürrəhmanlı kəndi ərazisində mina hadisəsi baş verib.

Partlayış nəticəsində həlak olan ANAMA-nın əməkdaşı, 1995-ci il təvə-

lidlü Muğan Rəfayıl oğlu Mətilinin nəşi Bala Bəhmənlidə ailəsinin yaşadığı ünvana gətirilib və vida mərasimi olub. Sonra Muğan Mətilinin nəşi kənd qəbiristanlığında torpağa tapşırılıb.

Ərzaq inflyasiyası narahatlıq yaradır

Müsaibimiz Milli Məclisin Komitə sədri Musa Quliyevdir

Ölkəmizdə son illərdə sosial sahədə həyata keçirilən islahatlar həm əhalinin rifahının yüksəldilməsinə, həm də sistemin şaffaflaşdırılmasına xidmət edir. Lakin qlobal iqtisadi dalğalanmalar, inflyasiya təzyiqi və əmək bazarında "kölgə iqtisadiyyatı" kimi amillər bu sahədə yeni yanaşmaların tətbiqini zəruri edir. Xüsusilə minimum əməkhaqqı ilə bazar qiymətləri arasındakı balans, əlillik təyinatındakı rəqəmsal baryerlər və ölkənin demografik gələcəyi cəmiyyəti düşündürən mövzular sırasındadır.

Bu və digər suallarımızı Milli Məclisin Əmək və sosial siyasət komitəsinin sədri Musa Quliyev cavablandırır.

– Musa müəllim, cari il üçün proqnozlar inflyasiyanın təkrarqəmi olduğunu desə də, istehlak səbəbindən yüksək artım müşahidə olunur. Sızca, istehlak səbəbindən məhsulların real bazar qiymətləri ilə rəsmi statistika arasındakı fərq sosial siyasətin effektivliyinə necə təsir edir?

– İlk növbədə, onu deyim ki, Azərbaycanın minimum əməkhaqqı, həm minimum pensiya, həm orta aylıq pensiya, həm də orta aylıq əməkhaqqı mütəmadi olaraq artırılır. Bu artımlar ilbəlilə həyata keçirilir. 2018-ci ildən başlayaraq, Prezidentin fərman və sərəncamlarına uyğun olaraq, indiyədək 5 sosial islahatlar paketini qəbul edilmişdir. Bu paketlərin nəticəsində son 8 ildə minimum pensiyanın məbləği 2,9 dəfə, orta aylıq pensiyanın məbləği isə 2,6 dəfə artıb. Minimum əməkhaqqı və orta aylıq əməkhaqqında da artım 2 dəfədən çoxdur. Şübhəsiz, burada inflyasiyanın və bazar qiymətlərinin artım tempini də nəzərə almalıyıq. Xüsusilə pandemiya dövründə bütün dünyada maliyyə-iqtisadi böhranın yeni mərhələsi başlandı, təəssüf ki, hələ də tam başa çatmayıb. Bu baxımdan qiymət artımı bir çox hallarda əməkhaqqı və pensiya artımlarını üstələyir və ya həmin artımları, necə deyirlər, "yeyir". Bu, təkcə bizim ölkəyə deyil, dünyanın bir çox ölkələrinə xas olan haldır.

Bununla belə, vəziyyət hökumətin nəzarəti altındadır və pandemiya sonrası 2 il ərzində inflyasiya artıq birtərəfli səviyyədedir. Bu təxminən 5 faiz civarında olacağı gözlənilir. Yeni inflyasiya o qədər də yüksək deyil. Əgər biz orta aylıq əməkhaqqının və ya minimum və orta aylıq pensiyasının artımını götürsək, görürük ki, bu artım inflyasiya faizindən yuxarıdır. Lakin bizi ən çox narahat edən məsələ ərzaq inflyasiyasının daha yüksək olmasıdır. Çünki orta və aşağı gəlirlili təbəqələr gəlirlərinin böyük hissəsini ərzağa xərcləyir. Bu isə onların mədəni və digər tələbatlarını ödəməkdə çətinlik yaradır. Bu məsələ daim diqqət mərkəzindədir. Həmin məsələnin komitədə müzakirəsinə gəldikdə isə, onu qeyd etməliyəm ki, ayrıca olaraq komitənin bazarı monitorinq aparmaq, qiymətləri müqayisə etmək və orta aylıq bütçə xərcələri ilə tutuşdurmaq kimi birbaşa səlahiyyəti yoxdur. Bununla belə, ümumi yanaşma olaraq hesab edirik ki, minimum və orta əməkhaqqının artım tempi inflyasiyadan yüksək olmalıdır və insanların xərclərinin böyük hissəsi ərzağa deyil, qeyri-ərzaq sahələrinə yönəlməlidir.

– Müavinət və təqaüd növlərinin çoxluğu vətəndaşı çaşdırır. Beynəlxalq təcrübədəki kimi, bütün ödənişlərin "Vahid Sosial Ödəniş" sistemi altında birləşdirilməsi və fərdi yox, ailənin gəlir indeksinə görə verilməsi təcrübəsi ölkəmizdə də reallaşdırıla bilərmi?

– Bu gün Azərbaycanda təxminən 1 milyon 300 min pensiyaçı, 463 min sosial müavinət alan və 85–90 min civarında ünvanlı sosial yardım alan vətəndaş var. Bunun üzərnə 410 minə yaxın Prezident təqaüdüçüsünü də gəlsək, ümumilikdə 2 milyondan çox insan dövlətdən pensiya, sosial müavinət, sosial yardım və təqaüd alır. Başqa sözlə, Azərbaycan vətəndaşlarının təxminən hər beş nəfərindən biri dövlət dəstəyi ilə əhatə olunur. Bu, əlbəttə, kifayət qədər böyük rəqəmdir. Eyni zamanda, bu göstərici dövlətin sosialiyatının siyasətindən xəbər verir. Prezidentin dəfələrlə vurğuladığı kimi, həyata keçirilən siyasətin mərkəzində Azərbaycan vətəndaşının sosial rifahı dayanır. Təbii ki, arzu olunur ki, insanlar öz sosial təminatlarını daha çox əmək fəaliyyəti hesabına formalaşdırsınlar, yəni məşğulluq səviyyəsi artsin və vətəndaşlar öz gəlirlərini əmək haqqı yolu ilə təmin etsinlər.

Digər tərəfdən, "vahid sosial ödəniş" sistemində keçid məsələsi hazırkı mərhələdə Azərbaycan üçün tam uyğun hesab olunmur. Çünki ölkədə sosial müdafiə sis-

temi əsasən ünvanlılıq prinsipi üzərində qurulub və daha çox ehtiyacı olan, sosial dəstəyə həqiqətən haqq qazanan vətəndaşlar bu sistemdən yararlanır. Təqaüdlərin və sosial ödənişlərin böyük hissəsi məhz bu kateqoriyalara yönəlib; şəhid ailələri, qazilər, əlilliyi olan şəxslər, valideyn himayəsindən məhrum uşaqlar, eləcə də dövlət qarşısında xüsusi xidmətləri olan yaradıcı şəxslər – yazıçılar, şairlər, jurnalistlər, bəstəkarlar və başqaları. Bu kateqoriyalar üzrə təxminən 400 minə yaxın insan təqaüd alır.

Bu baxımdan, mövcud sistem vahid sosial ödəniş modelindən geri qalmır və bir çox hallarda daha hədəfli xarakter daşıyır. Hazırda qlobal hərbi-siyasi və iqtisadi vəziyyət, eləcə də enerji bazarlarında müşahidə olunan dəyişikliklər, xüsusilə neft qiymətlərindəki artım müəyyən maliyyə imkanları yarada bilər. Bu baxımdan deyə bilərəm ki, ilin ilk yarısının sonunda həm bütəcənin gəlir hissəsində, həm də minimum əməkhaqqının məbləğində artımların olacağı gözlənilir.

Ümumilikdə isə, Azərbaycanda minimum əməkhaqqı ilə orta əməkhaqqı arasındakı nisbət artırılmasına ehtiyac var. Avropa Sosial Xartiyasının tələblərinə görə, bu nisbət 50 faizdən yuxarı olduqda sosial müdafiə daha təminatlı hesab olunur. Azərbaycanda isə hazırda bu göstərici təxminən 40 faiz səviyyəsindədir.

– Bu gün bəzi özəl sektor subyektləri əmək müqaviləsi bağlamada qaçmaq üçün işçiləri VÖEN açmağa məcbur edir. Bu isə işçini əmək hüquqlarından və gələcək pensiya təminatından məhrum edir. Belə "gizli əmək münasibətləri"ni tənzimləmək üçün Vergi Məcəlləsi ilə Əmək Məcəlləsi arasında hansı mexanizmlər həyata keçirilə bilər?

– Bəli, əmək müqavilələrinin bağlanması həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan olduqca vacib prosesdir və ilk növbədə, vətəndaşların özləri maraqlı olmalıdır ki, işə qəbul olunarkən onlarla əmək müqaviləsi bağlansın. Çünki əmək müqaviləsinin bağlanması işçinin təkcə işlədiyi dövrdə deyil, həm də gələcək pensiya təminatı baxımından ciddi sosial zəmanətlər yaradır. Eyni zamanda, əmək müqaviləsində işçinin yalnız əməkhaqqı deyil, həm də məzuniyyət hüquqları, digər sosial ödənişlər və güzəştlər də öz əksini tapır. Bununla yanaşı, əmək müqaviləsinin bağlanması işçini bir çox hallarda sığortalayır. Əgər əmək müqaviləsi olmayan işçi istehsalat prosesində hər hansı qəza ilə üzlərsə, o, demək olar ki, sosial təminatdan kənar qalır. Ölüm halı baş verərsə, onun ailə üzvləri də müvafiq sosial ödənişlərdən və təminatlardan məhrum ola bilər. Həmçinin belə işçi pensiya hüququunu ya əldə etmir, ya da çox aşağı məbləğdə pensiya alır.

Dövlət tərəfindən bu sahəyə ciddi nəzarət olunur və son illər aparılan islahatlar, o cümlədən qanunvericilik səviyyəsində

"alqoritmlərin qurbanı" olduqlarını deyirlər. Çox vaxt sistem real xəstəliyi olan şəxsə "imtinə" verir. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Əlillik təyinatı sahəsində son illərdə çox ciddi islahatlar həyata keçirilir və əvvəlki dövrlərdə mövcud olan bir sıra nöqsanların aradan qaldırılmasına yönəlmiş addımlar atılıb. Keçmişdə bəzi hallarda əlillik dərəcələri haqqı olmayan şəxslərdə təyin olunurdu. Keçmiş əmək və əhalinin sosial müdafiəsi naziri Sahil Babayev dövründə bu sahədə geniş təmizləmə tədbirləri aparıldı. Eyni zamanda, qanunvericilik baxımından əlillik təyinatı meyarlarına yenidən baxıldı və daha müasir, Avropa standartlarına uyğun kriteriyalar tətbiq olundu.

Qeyd etmək lazımdır ki, əlillik təyinatı prosesi kifayət qədər mürəkkəbdir. Bir çox hallarda səhiyyə müəssisələrində həkimlərin qoyduğu diaqnozlarla tibbi-sosial ekspertiza xidmətinin qərarları arasında uyğunsuzluqlar yaranır. Bundan əlavə, prosesin elektron sistem üzərində həyata keçirilməsi zamanı texniki gecikmələr və sistem xətaləri də müşahidə olunur. Ümid edilir ki, davam edən islahatlar çərçivəsində bu problemlər mərhələli şəkildə aradan qaldırılacaq.

Lakin istənilən halda, bu prosesdə vətəndaş əziyyəti çəkən tərəf olmamalıdır. Müxtəlif qurumlar arasında yaranan əlaqələndirici operativ şəkildə aradan qaldırılmalı, vətəndaşların üzərinə əlavə yük düşməməlidir. Bəzən sistem tərəfindən imtinə qərarları verilir və səbəb kimi sənədlərdə texniki və ya formal çatışmazlıqlar göstərilir. Halbuki bu cür hallarda vətəndaşın məsuliyyəti olmur və onun təkrar müraciət etməsi və ya aylaqla gözləməsi düzgün yanaşma deyil.

Bu məsələlər daha çox institusional səviyyədə həllini tapmalıdır. Artıq icbari tibbi sığorta sisteminin müəyyən funksiyalarının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə inteqrasiyası və tibbi-sosial ekspertiza xidmətinin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində addımlar atılır. Bu dəyişikliklərin həm hüquqi bazanın güclənməsinə, həm də idarəetmənin daha effektiv təşkilinə şərait yaradacağı gözlənilir. Nəticə etibarilə, bu islahatlar əlillik təyinatı prosesində şeffaflıq və operativliyin artmasına xidmət etməlidir.

– Musa müəllim, Azərbaycanda bəşmələrin sayı artır, doğum səviyyəsi isə sabitləşir. Bu fonda yetişməkdə olan demografik problemə qarşı daha köklü addımların atılmasının vaxtı çatmayıbmı?

– Bəli, demografik proseslər bu gün bütün dünyada mənfii istiqamətdə inkişaf edir və artıq Azərbaycanda da doğum səviyyəsində azalma müşahidə olunur. Hələlik doğumla ölüm arasındakı nisbət müsbət olaraq qalır. Lakin bir neçə il əvvəlki dövrlə müqayisədə doğulanların sayı xeyli azalıb, ölüm səviyyəsi isə nisbətən sabit qalıb. Dəhşətli isə odur ki, bu tendensiya davam edərsə, təxminən 15 ildən sonra doğum və ölüm göstəricilərinin bərabərləşməsi mümkündür. Daha sonrakı mərhələdə isə əhali artımında geriləmə başlaya bilər. Buna görə də indidən qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi zəruridir.

Yaşlı əhalinin sayının artması tibbi və sosial xidmətlərə tələbatın yüksəlmə-

görülən tədbirlər nəticəsində əmək müqavilələrinin sayı xeyli artıb. Buna baxmayaraq, bu göstərici hələ də aşağıdır. Hazırda Azərbaycanda təxminən 5 milyon 350 min iqtisadi fəal əhali var, onların içərisində 5 milyon 74 min nəfər məşğul əhəlidir. Bu şəxslərin təxminən 1 milyon 770 min əmək müqaviləsi ilə çalışan maddul işçilərdir. Bu isə ümumi potensialın təxminən 35–38 faizi deməkdir və kifayət qədər aşağı göstəricidir. Bu səviyyənin artırılması üçün həm inzibati tədbirlər, həm də maarifləndirmə işləri gücləndirilməlidir. Ən əsası isə vətəndaşlar özləri maraqlı olmalıdır ki, işə qəbul olunarkən onlarla əmək müqaviləsi bağlansın və onlar həm hüquqlarını, həm də vəzifələrini yaxşı bilsinlər.

– Əlilliyin təyinatında sistem tam elektronlaşdırılıb, lakin vətəndaşlar

*Söhbəti qələmə aldı:
Tacir SADIQOV
XQ*

Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində gənc bərabərliyi, qadın sahibkarlığı, sosial inklüzivlik mövzuları klassik sosial siyasət çərçivəsini aşaraq geosiyasi alətə çevrilməkdədir. AQEM (Asiyada Qarşılıqlı Fəaliyyət və Etimad Tədbirləri üzrə Müşavirə) məkanında keçirilən "qadınların səslərinin gücləndirilməsi" konfransı da məhz bu transformasiyanın nümunəsidir.

AQEM-in institusional mahiyyətində diqqətə baxdıqda onun ilkin olaraq klassik təhlükəsizlik arxitekturasının bir elementi kimi formalaşdığı aydın görünür. Təşkilatın yaranma fəlsəfəsi dövlətlər arasında etimadsızlığın azaldılması, qarşılıqlı anlaşmanın artırılması və potensial risklərin idarə olunması üzərində qurulmuşdu. Lakin beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən

qəbul olunan strategiyalar və proqramlar istənilən nəticəni verməkdə çətinlik çəkir. Maliyyə resurslarına çıxış məsələsi burada əsas düyün nöqtələrindən biridir. Qadın sahibkarlığının təşviqi ilə bağlı müxtəlif təşəbbüslər irəli sürülsə də, praktik müstəvidə kapitala çıxış imkanlarının qeyri-bərabərliyi davam edir. Belə şəraitdə inklüziv inkişaf iddiası müəyyən qədər formal xarakter

AQEM platformasında yeni əməkdaşlıq nizamı

son transformasiyalar göstərir ki, təhlükəsizlik anlayışı artıq yalnız hərbi və siyasi ölçülərlə məhdudlaşmışdır. Müasir dövrdə təhlükəsizlik getdikcə daha çox sosial-iqtisadi dayanıqlılıq, insan kapitalının inkişafı və inklüziv institutların mövcudluğu ilə əlaqələndirilir.

AQEM Qadınlar Şurasının yaradılması məhz bu transformasiyanın institusional ifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir. İlk baxışda bu təşəbbüs sosial xarakter daşısa da, onun arxasında daha geniş strateji məntiq dayanır. Bakı konfransının panel müzakirələrində söni intellekt və rəqəmsallaşma mövzusunun ön plana çıxması arxasında geosiyasi məntiq dayanır. Müasir beynəlxalq sistemdə güc məlumat axınlarına və texnoloji üstünlüyə doğru transformasiya olunur. Rəqəmsal inklüzivlik məsələsi burada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ənənəvi iqtisadi modellərdə kapital və resurslar müəyyən qrupların əlində toplanırsa, rəqəmsal mühit bu balansı müəyyən qədər yenidən qurmaq potensialına malikdir. Qadınların bu sahəyə inteqrasiyası isə yeni iqtisadi aktorların meydana çıxması deməkdir. Prosesin real təzahür sahəsi kiçik və orta biznes sektorudur. Qlobal iqtisadiyyatda böyük korporasiyalar hələ də dominant rol oynasa da, dəyişən və qeyri-müəyyən mühitdə məhz KOB-lar daha çevik adaptasiya qabiliyyəti ilə seçilir. Rəqəmsal texnologiyalar bu sektora giriş baryerlərini aşağı salır, bazarlara çıxışı asanlaşdırır və innovasiyanı sürətləndirir. Qadın sahibkarlığının bu müstəvidə güclənməsi isə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini sürətləndirir, regional inkişafı stimullaşdırır və sosial dayanıqlılıq artırır.

Digər mühüm məqam texnologiyaya çıxışın siyasi təsir imkanları ilə birbaşa əlaqələnməsidir. Rəqəmsal bacarıqların genişlənməsi və texnoloji savadlılığın artması uzunmüddətli perspektivdə dövlətlərin insan kapitalını gücləndirir. Beynəlxalq konfransda Özbəkistan, Qazaxıstan və Tacikistan kimi Mərkəzi Asiya ölkələrinin fəal iştirakı prosesin coğrafi miqyasını genişləndirərək ona yeni siyasi mənə qazandırır. Türk dünyası ilə Mərkəzi Asiya arasında əlaqələrin intensivləşməsi son illərdə artıq müşahidə olunan tendensiya idi, lakin bu proses əsasən siyasi və mədəni platformalar üzərində inkişaf edirdi. İndi isə həmin yaxınlaşma iqtisadi, texnoloji və sosial sahələrə transfer olunur. Çünki ortaq kimlik üzərində qurulan münasibətlər müəyyən həddə qədər effektiv olsa da, davamlılıq üçün funksional qarşılıqlı əlaqə tələb olunur. Məhz qadın sahibkarlığı, rəqəmsallaşma və insan kapitalının inkişafı kimi sahələr bu qarşılıqlı əlaqəni yaradan əsas mexanizmlərə çevrilir.

Türkiyə Böyük Millət Məclisinin komissiyası sədri Çiğdem Erdoğan Atabekin səsləndirdiyi "münasibətləri yalnız qarşılaşdırmaq deyil, birləşmənin gücünə anlayışı ilə gələcəyə daşımaq" tezi Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin hazırlıq transformasiya mərhələsinə dəqiq ifadə edən siyasi siqnaldir. Enerji, nəqliyyat və müdafiə sahələrində artıq formalaşmış strateji əməkdaşlıq modelinin indi sosial-iqtisadi və texnoloji sahələrə transfer edilməsi müşahidə olunur. Qadın sahibkarlığı, rəqəmsallaşma və insan kapitalının inkişafı kimi istiqamətlər isə bu genişlənmənin ən uyğun platformalarıdır. Çünki bu sahələr həm siyasi riskləri aşağıdır, həm də uzunmüddətli təsir potensialına malikdir.

Təqdim olunan nikbin mənzərəyə baxmayaraq, prosesin dinamikliyinə endikdə onun qarşısında dayanan məhdudiyyətlər aydın görünür. Milli Məclisin deputatı Hicran Hüseynovanın diqqətə çatdırdığı problemlər – maliyyə resurslarına çıxışın məhdudluğu, gənc stereotipləri və xüsusilə regionalarda informasiya çatışmazlığı dəyişmədiyi halda

alır, çünki iştirak imkanları real olaraq hamı üçün eyni deyil.

Digər tərəfdən, sosial stereotiplər daha mürəkkəb və uzunmüddətli təsirə malikdir. Hüquqi və institusional mexanizmlər nisbətən qısa müddətdə dəyişdirilə bilsə də, ictimai şüurda formalaşmış yanaşmalar daha davamlıdır. Bu kontekstdə əsas problem siyasi iradın sosial reallıqla uzlaşdırılmasıdır. Strategiyalar hazırlanır, proqramlar qəbul edilir, lakin onların təsir gücü tətbiq olunduqları mühitin xüsusiyyətlərindən bərabər asılı olur. Əgər bu mühit struktur baryerlərlə yüklənibsə, ən yaxşı siyasət belə gözlənilən nəticəni verməyə bilər. Azərbaycanın son illərdə formalaşdırdığı yanaşma qadın siyasətini strateji inkişaf alətinə çevirir. Qadınların maliyyə resurslarına çıxışının genişləndirilməsi, startap təşəbbüslərinə verilən dəstək və regional üzrə inklüzivliyin təmin edilməsi formal olaraq sosial siyasətin elementləri kimi təqdim olunsada, əslində, belə tədbirlər dövlətin uzunmüddətli inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən insan kapitalı strategiyasının tərkib hissəsidir. Modelin mahiyyəti ondadır ki, iqtisadi artım yalnız makroiqtisadi göstəricilərlə deyil, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin bu artımda iştirak səviyyəsi ilə ölçülür. Qadınların iqtisadi fəallığının artırılması isə burada kritik rol oynayır. Çünki əmək bazasının və sahibkarlıq mühitinin genişlənməsi yeni dəyər zəncirlərinin yaranmasına, innovasiya potensialının artmasına və ümumi iqtisadi dinamikanın güclənməsinə gətirib çıxarır.

Regionlararası balansın gücləndirilməsi də bu modelin diqqətçəkən istiqamətlərindəndir. İnkişafın yalnız iri şəhərlərdə cəmlənməsi uzunmüddətli perspektivdə sosial və iqtisadi disbalans yaradır. Qadın sahibkarlığının regionalarda təşviqi isə bu disbalansın yumşaldılması üçün effektiv mexanizmi rolunu oynayır. Eyni zamanda, bu yanaşma iqtisadi dayanıqlılığın dərinləşdirilməsinə xidmət edir. Qlobal iqtisadi qeyri-müəy-

yönüklər fonunda daha şaxələndirilmiş və inklüziv iqtisadi model xarici şoklara qarşı daha davamlı olur. Qadınların iqtisadi sistemə inteqrasiyası bu şaxələndirməni sürətləndirir və yeni sektorların formalaşmasına təkan verir.

Statistik göstəricilər bu siyasətin artıq müəyyən nəticələr verdiyini təsdiqləyir. Məşğulluqda qadınların 48 faiz, sahibkarlıqda isə 24 faiz paya malik olması mühüm irəliləyişdən xəbər verir. Lakin bu rəqəmlər eyni zamanda reallaşdırılmamış potensialın da mövcudluğunu göstərir. Xüsusilə sahibkarlıq sahəsindəki fərq onu göstərir ki, mövcud resursların və imkanların daha effektiv səfərbər edilməsi üçün əlavə mexanizmlərə ehtiyac qalmaqdadır.

Son olaraq qeyd edək ki, AQEM platformasında səslənən fikirlər, irəliləyən təşəbbüslər regionda yeni əməkdaşlıq arxitekturasının formalaşmasının tərkib hissəsidir.

*Şəbnəm ZEYNALOVA,
XQ-nin siyasi analitiki,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru*

Cənubi Qafqazda yeni status-kvo

Cənubi Qafqazda yeni status-kvo formalaşdırılıb və Rusiyanın eksklüziv təsirində meydan oxunur. Hətta bunun müəyyən dərəcədə zəiflədiyini demək mümkündür. Bu barədə rusiyalı politoloq Sergey Markedonov Moskva–Minsk–İrəvan–Daşkənd videokörpüsü zamanı “Postsovet dövlətləri: dəyişən dünyada yeni rol axtarışı” mövzusunda çıxışında danışıb.

O qeyd edib ki, regionda müxtəlif oyunçuların fəallaşması müşahidə olunur və Ermənistan hakimiyyəti global dəyişikliklərin yaratdığı riskləri sığortalamaq üçün addımlar atmağa çalışır. Onun sözlərinə görə, bu cəhdlər müəyyən mənada başadüşüləndir, lakin istənilən qəbul edilərkən mövcud imkanlar düzgün qiymətləndirilməlidir.

Markedonovun təhlilinə görə, 2022-ci ilin sonunda Rusiyanın Ukrayna cəbhəsində üzvləşdiyi çətinliklər fonunda İrəvanda Moskvanın artıq “gedən qüvvə” olduğu barədə yanlış təsəvvürlər yaranarsa da, bu yanaşma reallığı tam əks etdirmir. Xüsusilə Ermənistanın Avropa İttifaqına inteqrasiya meyillərinə toxunan ekspert Gürcüstan, Moldova və Ukraynadan fərqli olaraq, Ermənistan üçün namizədlik məsələsinin gündəmdə olmadığını xatırladı. İqtisadi rəqəmlər isə reallığın fərqli olduğunu göstərir: Ermənistanın Rusiya və Avrasiya İqtisadi İttifaqı (Aİİ) ilə ticarət dövriyyəsi Aİ ilə müqayisədə xeyli yüksəkdir. Bu səbəbdən müxalifətin iqtisadi əlaqələrin qırılması ilə bağlı narahatlığı əsassız deyil.

Münasibətlərin perspektivinə gəlincə, politoloq hesab edir ki, Rusiya və Ermənistan artıq daha praqmatik əsaslarla hərəkət etməlidir. Münasibətlər əvvəlki formatda olmasa da, bu transformasiya düşmənciliyə çevrilməməlidir. Ekspert ikitərəfli əlaqələrdə emosional bəyanatlardan qaçmağı və qeyri-ictimai, diplomatik kanallara üstünlük verməyi məsləhət görür.

Ermənistan qarşısında gələcək parlament seçkilərinə toxunan Markedonov vurğulayıb ki, Rusiyanın bu seçkilərdə konkret “öz namizədi” yoxdur. Onun sözlərinə görə, Moskva üçün əsas məsələ Ermənistan Rusiyaya dost münasibətdə olan siyasi kursun qorunmasıdır, konkret şəxslər deyil: “Tez-tez soruşurlar ki, Ermənistan Rusiyanın namizədi kimdir? Rusiya üçün Ermənistanın özü vacibdir. Ermənistan xalqı öz liderini özü seçəcək.

Bu yanaşma kimisə göstərib “bu bizim adamdır” deməkdən daha ədalətli və düzgündür. Əsas olan münasibətlərin konkret fiqurlarla deyil, dövlətlə qurulmasıdır”.

O, Ermənistanla gözlənilən parlament seçkiləri ərəfəsində Moskvanın regiondakı strateji prioritetlərini şərh edib. Ekspert bildirib ki, istənilən dövlət kimi, Rusiyanın da Ermənistanla öz milli maraqları mövcuddur və bu, tamamilə təbii qarşılıqlıdır.

Beynəlxalq kontekstdə mövcud olan ikili standartları tənqid edən politoloq, digər global oyunçuların da regionda bənzər maraqlar güddüyünü vurğulayıb: “Öz maraqlarını irəli aparmaq istəməyən bir ölkə varmı? Rusiyanın regionda mövcudluq istəyini tənqid edənlər anlamalıdır ki, ABŞ, Aİ, Fransa və Türkiyənin də Qafqazda ciddi hədəfləri var”.

Markedonovun fikrincə, Rusiyanın əsas məqsədi öz təsir imkanlarını qeyd olunan beynəlxalq aktorlarla müqayisədə daha üstün mövqedə saxlamaqdır. Seçkiləri “tarixin sonu” kimi qiymətləndirməyin yanlış olduğunu bildiren ekspert səsvermənin nəticəsindən asılı olmayaraq Ermənistan cəmiyyətiəndəki siyasi qütbləşmənin qalacağına proqnozlaşdırıb: “Əgər seçkilərdə Nikol Paşinyan qalib gəlsə, bu, Robert Koçaryan, Samvel Karapetyan və onların

tərəfdarlarının mövqelərini yox olacağı anlamına gəlmir. Eyni şəkildə, müxalifətin qələbəsi də hakimiyyət tərəfdarlarının ideyalarını aradan qaldırmayacaq”.

Politoloq 1 aprel tarixində Moskvada baş tutan Putin–Paşinyan görüşünə də toxunub. Həmin görüşdə Rusiya Prezidenti Vladimir Putin Ermənistanla seçkilərə xüsusi diqqət yetirərək, Rusiya ilə əməkdaşlığa açıq olan tərəflər də daxil olmaqla, bütün siyasi qüvvələrin prosesdə iştirakının vacibliyini rəsmi şəkildə bəyan edib.

Qeyd edək ki, Markedonovun fikirləri Azərbaycan üçün müəyyən maraq daşıyır. Əvvəla, “yeni status-kvo” ifadəsi Azərbaycan üçün prinsipial əhəmiyyət daşıyır. 2020-ci ildən sonra regionda formalaşan reallıq Azərbaycanın hərbi-siyasi qələbəsi nəticəsində yaranıb və bu, artıq beynəlxalq ekspertlər tərəfindən də qəbul olunur. Markedonovun “Rusiyanın eksklüziv təsirinin zəifləməsi” barədə fikri isə Azərbaycanın manevar imkanlarının genişləndiyini göstərir. Çünki əvvəl regionda qərarların böyük hissəsi Moskva vasitəsilə formalaşdırsa, indi Bakı daha çoxmərkəzli sistemdə öz maraqlarını irəli sürə bilər.

Bu mövzuda XQ-yə danışan **politoloq Tural İsmayilov** Ermənistanla mövcud siyasi vəziyyəti və Moskvanın İrəvana münasibətini şərh edərək bildirdi ki, Cənubi

Qafqazda ABŞ, Aİ və Türkiyə kimi aktorların artan rolu Rusiyanı öz mövqelərini möhkəmləndirməyə vadar edir. Ekspertin fikrincə, İrəvanın Moskvadan dərin iqtisadi asılılığı onun geosiyasi manevar imkanlarını kəskin məhdudlaşdırır: “Bu reallıq Ermənistanın xarici siyasətində radikal dönüşlər etməsinə çətinləşdirir ki, bu da rəsmi Bakı üçün İrəvanın addımlarını qabaqcadan proqnozlaşdırmaq baxımından önəmlidir”.

T.İsmayilov vurğuladı ki, Rusiyanın Ermənistanla konkret şəxsə deyil, ümumi siyasi kursa üstünlük verməsi Bakı üçün strateji signaldır: “Bu, hakimiyyət dəyişikliyindən asılı olmayaraq, Rusiyanın təsir rıçaqlarını qoruyacağını göstərir. Odu ki, Azərbaycan təhlükəsizlik arxitekturasını qurarkən Ermənistanın daxili konyunkturuna deyil, öz hərbi-siyasi potensialına və müstəqil xarici siyasətinə güvənməkdə həqlidir”.

Politoloq əlavə edib ki, Ermənistanın hazırkı çoxvektorlu siyasət cəhdləri Azərbaycanın illər öncə tətbiq etdiyi uğurlu strategiyanın gecikmiş təqlididir: “Bakı bütün güclərə bərabərhuquqlu münasibətlər quraraq suverenliyini tam təmin etdiyi halda, İrəvan hələ də xarici diktələr arasında seçim etmək məcburiyyətindədir”.

Ermənistanla parlament seçkiləri ərəfəsində daxili parçalanmanın davam edəcəyi proqnozlarının sülh prosesi üçün risklər yaratdığı deyən **Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili və Multikulturalizm Mərkəzində şöbə müdiri Mətin Məmmədli** bildirib ki, İrəvanda vahid siyasi iradə

nin yoxluğu və cəmiyyətdəki qütbləşmə əldə olunan razılaşmaların icrasını gecikdirə bilər: “Ermənistan daxilində mövcud olan daxili siyasi dinamika, xüsusilə revanşist siyasi qüvvələrin aktivliyi regionda əldə olunmuş nisbi sabitlik üçün potensial təhlükədir. Ermənistanla bu ilin iyununda keçiriləcək parlament seçkiləri bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əgər revanşist və radikal siyasi qüvvələr hakimiyyətə gəlsə, bu, Ermənistan–Azərbaycan sülh prosesinin pozulması riskini artıraraq regionda yeni gərginlik dalğasına səbəb ola bilər. Buna görə də global və regional aktorların sülh prosesini dəstəkləməsi və tərəflər arasında dialoqun davam etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır”.

Aydındır ki, Azərbaycan üçün optimal ssenari regionda heç bir kənar gücün mütləq dominantlığına yol verməmək və mövcud balans milli maraqlara uyğun idarə etməkdir.

Beləliklə, mövcud reallıq ondan ibarətdir ki, Rusiya artıq regionda yeganə və mütləq oyunçu statusunu itirməkdədir. Hətta ənənəvi təsir imkanlarının geniş

olduğu Ermənistanla belə, Moskvanın əvvəlki rıçaqları öz effektivliyini itirib. Hazırda rəsmi Moskvanın əldə qalan məhdud təzyiqlərindən sərbəst şəkildə istifadə etməsi Ermənistanın Rusiyadan tamamilə uzaqlaşması ilə nəticələnə bilər. Görünür odur ki, Rusiya rəhbərliyi də bu riskin fərqindədir və daha ehtiyatlı maneəvrlər etməyə məcburdur.

Yeni formalaşan regional düzəndə Azərbaycan artıq, sadəcə, iştirakçı deyil, həm də riskləri daşıyacaq hesablayan və proseslərə yön verən əsas güc mərkəzidir.

Pünhan ƏFƏNDİYEV
XQ

İran böhranı, TRIPP, Qarabağ kartı və Ermənistanla seçki

İran müharibəsindən sonra regionda yaranmış vəziyyət və onun Azərbaycan–Ermənistan münasibətlərinə, daha doğrusu, iki ölkə arasındakı sülh prosesinə təsiri. Hazırda seçkiqabağı siyasi təbəddülət dövrünü yaşayan Ermənistanla müzakirə olunan başlıca mövzu məhz budur. Əlbəttə, mövzunun ayrıca Azərbaycan seqmentini də var.

Bəli, İran böhranı və onun Qərbi dünyasında rezonansları fonunda Ermənistanla daxili müxalifətin aktivləşməsi hiss olunmaqdadır. O müxalifət ki, Rusiyanın buyruq quludur, ölkədən gələcək direktivlər əsasında idarə olunur. O müxalifət ki, revanşist və şovinist əhval-ruhiyyəlidir. O müxalifət ki, qondarma “Artsax” klişesi ilə silahlanmış və Qarabağ hərəkətini bərpa etməkdə və demoli, yenidən işğalçı mövqə tutmaqda israrlıdır.

Bütün bunlara görə ki, baş nazir Nikol Paşinyan və ətrafı müxalif cəhətin hakimiyyətə yiyələnməsinin Azərbaycanla yeni müharibə olduğunu vurğulayıb. Üstəlik, həmin cəhət Qərbdə dəstəklənən erməni lobbisi və diaspor təşkilatları var ki, onların təmsilçiləri bu günlərdə Avropada bir araya gələrək, həm rəsmi İrəvanın antikilsə xəttini tənqid edib, həm də Qarabağ mövzusunda sərəmsəmləyib.

Məsələ həm də ondadır ki, Ermənistanla müxalifət hazırda Rusiyanın nüfuzunun təbliğatı ilə məşğuldur. Bu mənada, Moskvanın Ukrayna cəbhəsində Qərbi dirəniş göstərməsi üzərində dayanılır. Mövcud xüsusən İran böhranı ilə bağlılıq payı da var. Bəzi hay ekspertlər bildirirlər ki, İran ABŞ və İsrailə qarşı məhz Rusiyanın köməyi ilə duruş götürdü. Yəni bu, o deməkdir ki, revanşist və şovinist kəsim erməni ictimai rəyində özünün söykəndiyi qüvvənin etibarlı və güclü olduğu təsəvvürünü formalaşdırır. Axı dünya güc dünyasıdır.

Bəli, dünya güc dünyası olsa da, Ermənistanla revanşist və şovinist kəsim Azərbaycanın gücünü hesablamır. Eynilə 6 il əvvəlki kimi. Belə yanaşmanın nəticəsi hər kəsə yaxşı bəllidir. İndi hay müxaliflər sadə ermənilərə 2020-ci ilin acılarını unudurmaq istəyirlər. Heç şübhəsiz, onlar, eyni zamanda, həmin acılara görə qısa ritorikasını da təbliğ edəcəklər və bunun ilk populist şərtləri var. Məsələn, Ermənistanın ikinci prezidenti, Rusiyanın stajlı buyruq qulu Robert Koçaryan deyib ki, ölkəsi hazırda məlik olduğu ərazi ilə kifayətlənəməlidir...

Erməni müxaliflər İranla müharibədən sonra ayrıca ABŞ-in regiondakı nüfuzunun düşməsi tezisini qabardırlar. Onlar iddia edirlər ki, Birləşmiş Ştatlarda hazırda Azərbaycan və Ermənistan

arasında etibarlı vasitəçi amplitudından çıxıb. Yəni belələrinin baxışlarına görə, ötən il avqustun 8-də Vaşinqtonda Bakı ilə İrəvan arasında sülh müqaviləsinin paraflanması, habelə, Prezident Donald Trampın şahidliyi ilə Birgə Bəyannamənin imzalanması heç bir əhəmiyyət daşımır. Qeyd edək ki, bu baxış əvvəldən də var idi, amma hazırda erməni müxaliflər onu özlərinin seçkiqabağı təbliğat platformasına çevirməkdədirlər.

ramı fonunda ABŞ-in regiondakı nüfuzunun zəifləməsi ritorikasına baş vurub, özlərinin antisülh baxışlarını yayır və bu baxışları erməni cəmiyyətinə yeritməyə çalışırlar.

Erməni müxaliflərin üzərində dayanıqları daha bir məqam ABŞ-in regionda nüfuzdan düşməsi fonunda Azərbaycan və Türkiyənin rahatlıq qazanması və Ermənistanla qarşı, guya, işğalçılıq niyyətləri gerçəkləşdirməyə başlaması ilə əlaqə

ictimai rəyi ortaya pozitiv xətt qoymayacaq qədər ilic durumdadır. Deməli, Paşinyan iqtidarının belələrinin dəstək verdikləri qüvvələrin hakimiyyətə gələcəyi təqdirdə, Azərbaycanla yeni müharibənin başlayacağına dair bildirdikləri bir daha təsdiqini tapır. Aydındır ki, erməni müxaliflər hakimiyyəti ələ alsalar, ilk işləri onsuz da kövrək olan sülh prosesini pozmaq olacaq.

Nəhayət, İran böhranı fonunda Ermənistanla müxaliflər və onların xaric

şəkildə açıqlanıb. Yəni TRIPP region dövlətlərinin maraq və mənafelərinin kənar qoyulması anlamını daşıyan təşəbbüs deyil. Ən azından ona görə ki, Azərbaycanla belə bir duruma imkan verməz. Rəsmi Bakı illərdir yeritdiyi balanslı siyasət xəttinə sadiqdir və əslində, regionun böyük gücləri, o cümlədən İranın rəhbərliyi də bunun fərqindədir. Üstəlik, Bakı–Tehran münasibətlərinin, kifayət qədər, oturmuş, fundamental bazası var ki, bu baza illərin sınağından çıxıb, habelə, özündə yaranmış problemlərsituasiyalı aradan qaldırmaq immunitetini daşıyır.

Əlqərəz, erməni müxaliflər bildirirlər ki, ABŞ-la ziddiyyətlər içərisində olan İran ərəb ölkələrində Birləşmiş Ştatlara məxsus obyektləri qanuni hərbi hədəfə çevirdiyi kimi, TRIPP-ə münasibətdə də eyni davranışı ortaya qoyacaq. Onlar mövcud xüsusən Ermənistanın böyük təhlükədə olduğunu dair vaxtın qoparır, nicat yolunu İslam respublikası ilə rəvan münasibətlərə malik Rusiyada gördüklərini bildirirlər. Yəni ənənəvi olaraq, Moskvanın ermənilər üçün xilaskar obrazı canlandırılır. Belə canlandırmanın isə Ermənistanı yenidən Rusiyanın forpostuna çevirmək planlarının ideoloji xəttini təşkil etdiyi şübhəsizdir.

Sonda bir məqamın da üzərində dayanaraq deyək ki, Paşinyan və komandası sülhün Cənubi Qafqaz regionu üçün faydasını ciddi şəkildə nəzərə almalıdır.

Əlbəttə, Birgə Bəyannamədə nəzərdə tutulanların hamısı gerçəkləşsə, qarşılıqlı ticarət dövriyyəsi güclənərsə, habelə bütövlükdə regional kommunikasiyalar işlək hala gəlsə, mənəfi təsirlər xeyli artacaq. Bu isə rifah və əmin-amanlıq, barış mühitinin davamlılığı deməkdir. Prezident İlham Əliyev bu yaxınlarda Gürcüstana səfəri zamanı heç də əbas yerə bildirmədi ki, region ölkələri tarixi imkanı əldən verməməlidirlər. Dövlətimizin başçısının fikri həm də o anlam daşıyır ki, heç bir qlobal ziddiyyət Cənubi Qafqazın, belə demək mümkünsə, avtonom axarına təsir göstərməməlidir. Təsir göstərməməsi üçün isə erməni cəmiyyəti ayıq olmalı və qarşdakı parlament seçkilərində sülh gündəmində sadıq siyasi qüvvəni, baş nazir Paşinyan iqtidarını dəstəkləməlidir. Başqa çıxış yolu yoxdur və olmaqda da.

Ə.CAHANGİROĞLU
XQ

Digər tərəfdən, erməni müxaliflər hələ lap əvvəldən bildirmişdilər ki, Azərbaycanla Ermənistan arasında sülh ədalətsizdir. Bu sayaq deyimlərin səbəbi çox sadədir. Onların fikrincə, sülh tərəflərdən birinin o birinə, yəni Bakının İrəvana təzyiqləri üzərində formalaşmış. Belə yanaşmaya güc verən isə Qarabağ itkisidir. Diqqət yetirək, hazırda baş nazir Paşinyanın rəhbərlik etdiyi “Mülki müqavilə” Partiyası müasir Ermənistanın tarixində yeganə siyasi qüvvədir ki, seçkiyə Qarabağ kartını bir kənara qoyaraq gedir. Başqa belə bir qurum yoxdur və görünür, yaxın perspektiv üçün olması mümkündür də deyil. Sözümləşmə ondadır ki, hazırda revanşist və şovinistlər İran böhranı

dardır. Bu tezis haradan qaynaqlandıqı yaxşı məlumdur. Hay revanşistlərin Rusiyanın dirijor çubuğu ilə idarə olunduqlarını vurğuladıq. O Rusiyanın ki, oradakı bəzi dairələrin hələ də Qarabağ hərəkətinin bitmədiyinə dair düşüncələri var və onlar erməni şovinist kəsimin köməyi ilə bu düşüncəni sadə ermənilər arasında möhkəmləndirməyə çalışırlar.

Axı Moskvada Rusiyanın Cənubi Qafqazda məhz dominant mövqə tutmasının vacibliyini bildirenlər, hadisə və proseslərə konstruktivlik pəncərəsindən yanaşaraq, sırf “velikorus” təfəkkürünə söykənib imperiya ambisiyaları güdönlər qalmaqdadırlar. Təəssüf ki, rus

dəki dəstəkləri İslam respublikasında zaman-zaman özünü göstərməkdə olan mənfəət stereotiplər üzərində oyun oynayırlar. Onlar vurğulayırlar ki, Tehranın müharibədən güclü çıxması onun Beynəlxalq Sülh və Rifah naminə Tramp Marşrutuna, yəni TRIPP-ə cəbhə açması səbəb olacaq. Axı İranda TRIPP-in təmsilində Azərbaycanın Zəngəzur dəhlizi ideyasına qarşı çıxan kəsim var və həmin kəsimin təmsilçiləri zaman-zaman Birləşmiş Ştatlarda regionda hərbi mövcudluq qurmaq niyyətində olduğuna dair təxribatçı fikirlər tirajlayırlar.

Əlbəttə, belə baxışların əsası yoxdur. Çünki TRIPP sırf iqtisadi layihədir. Özü də əl bir layihə ki, bütün detalları şəffaf

Azərbaycan–Çin münasibətlərində etimad

Yaxud Şərq və Qərb rəqabətində Cənubi Qafqazın rolu

Rəsmi Bakı və Pekin arasında formalaşan dərin diplomatik əlaqələr müasir dövrün qabaqcıl tərəfdaşlıq formullarından sayılır. Kəskin rəqabət şəraitində iki dövlətin formalaşdırıldığı qarşılıqlı inam platforması Avrasiya məkanında sabitliyin təməl elementinə çevrilib.

Carı ilin aprel ayında müşahidə edilən geosiyasi mənzərə onu göstərir ki, bu dövrlərin xarici siyasət kursları tamamilə pragmatik prinsiplərə əsaslanır. Asiyanın nəhəng güc mərkəzi olan Çinlə Cənubi Qafqazın aparıcı ölkəsi olan Azərbaycanın qurduğu çoxşaxəli hərbi-siyasi, habelə diplomatik dialoq dünya miqyasında nümunəvi model kimi qəbul olunur. Tarixi təcrübə göstərir ki, güc mərkəzləri arasın-

dakı konsensus adətən böhranlar dövründə formalaşır. Halbuki, Bakı–Pekin məhz global rifahın və davamlı sülhün qorunması məqsədilə strateji koordinasiya nümayiş etdirir.

Bu diplomatik tərəfdaşlığın ən yüksək mərhələyə çatması rəsmi hüquqi sənədlərlə təsdiqlənir. 2024-cü ilin iyul ayında Astanada keçirilən Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatının Zirvə toplantısında imzalanan Strateji Tərəfdaşlığın qurulması haqqında Bəyannamə əlaqələrin miqyasını kökündən dəyişdi. Tarixi sənəd tərəflərin beynəlxalq koalisiyalar çərçivəsində müştərək fəaliyyətini tənzimləyən diplomatik vasitə rolunu oynayır. Sonrakı mərhələdə, yəni 2025-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının dövlət başçısının Çinə reallaşan dövlət səfəri münasibətləri Hərtərəfli Strateji Tərəfdaşlıq səviyyəsinə qaldırdı. Vahid Çin prinsipinə verilən birmənalı dəstək rəsmi Pekinlə etimad münasibətlərini möhkəmləndirib. Əvəzində Çin dövləti Cənubi Qafqazdakı bütün suverenlik məsələlərində Azərbaycanın haqlı mövqeyini qeyd-şərtsiz müdafiə edir. 1992-ci ildən başlanan konstruktiv diplomatik dialoq hazırda tam müttəfiqlik anlayışına qədər inkişaf edib. Əlaqələrin inkişafı həm də kosmik və yüksək texnologiyalar məkanında geostreji üstünlük qazandırdı. Rəsmi Bakının beynəlxalq arenada həyata keçirdiyi balanslaşdırma siyasəti Asiya faktoru ilə zənginləşərək xarici qüvvələrin bölgəyə neqativ təsirini mümkünəşdirir.

Bu siyasət koordinasiyanın mərkəzində böyük geostreji əhəmiyyət daşıyan Orta Dəhliz məsələsi dayanır. Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutu Avrasiyanın təhlükəsizlik arxitekturasını yenidən formalaşdıran nəhəng siyasi sistemdir. Məqsəd qlobal konyunktur, xüsusən şimal qonşuluğunda baş verən hərbi toqquşmalar və Yaxın Şərqdəki qeyri-sabit vəziyyət əsnəyən tranzit yollarını tamamilə bloklayıb. Belə mürəkkəb şəraitdə Şərq və Qərb qütblərini əlaqələndirən yeganə təhlükəsiz coğrafi məkan Cənubi Qafqaz, xüsusilə də Azərbaycan ərazisidir. Rəsmi Bakı dəhlizin tənzimləyici mərkəzi kimi müstəsna və toxunulmaz diplomatik nüfuz qazanır. Çin

hökuməti Orta Dəhliz sayəsində həm Avropa qitəsinə təhlükəsiz quru çıxış əldə edir, həm də marşrut üzərində yerləşən suveren dövlətlərlə mütəşəkkil ittifaqlar formalaşdırır. İştirakçı ölkələr müştərək siyasi iradə nümayiş etdirərək hərbi risklərdən yan keçmək məqsədilə müstəqil qərarlar qəbul edirlər. Dəhliz iştirakçılarının atdığı addımlar bütün qitədə xarici diktədən asılı olmayan təhlükəsizlik zonası yaradır. Marşrutun mühafizəsi məsələsi bilavasitə böyük güclərin milli maraqlarına çevrildiyindən, heç kim dövlətin sabitliyini riskə atmaq istəmir.

Qeyd olunan transformasiyalar fonunda Avropa və Amerika mərkəzli geosiyasi qütblər hadisələrə yanaşması ciddi dəyişikliyi uğrayır. Əvvəlki onilliklərdə Asiya nəhənginin dərinləşən nüfuzunu qlobal təhdid kimi qəbul edən Qərb blokunun rəhbər dairələri hazırkı konyunkturada yaranan təzə reallıqlarla uzlaşma məcburiyyətindədirlər. Brüssel rəsmiləri Rusiya marşrutunun qapanması və sanksiyalar mühitinin genişlənməsi səbəbindən yaranan xroniki

tranzit böhranını həll etmək üçün qaçılmaz olaraq Orta Dəhliz layihəsinə sığınır. Avropa İttifaqının iddialı siyasi fəlsəfəsi regionda yaranmış güc balansını qarşısında geriləyərək Azərbaycan dövləti ilə ehtiyatlı şəkildə hesablaşmağı tələb edir. Vaşinqton administrasiyası da Qara dəniz hövzəsində yaranan nəhəng geosiyasi boşluğu doldurmaq namına yürüdümlən xətti təqdir edir. Qərb strukturları açıq şəkildə dərk edirlər ki, strateji tranzit xəttinin sərbəst və işlək vəziyyətdə saxlanması əsas iştirakçı dövlətlərin suveren qərarlarından asılıdır. Həmin müstəqil qərarlar isə bütövlükdə rəsmi Bakının nəzarətindədir. Beləliklə, rəsmi Bakı əsl moderator mərkəz funksiyasını ustalıqla icra edərək, fərqli fəlsəfəyə mənsub qütbləri eyni masa ətrafında dinc-yanaşı yaşamağa məcbur edir.

Qərbin siyasi dairələrinin yaratdığı konyunktur dalğalarından asılı olmayaraq, Azərbaycan–Çin münasibətləri qarşılıqlı hörmətə əsaslanan platformadır. Hər iki suveren dövlət beynəlxalq hüququn aliliyini

Ekspert rəyi

Faruk BORİÇ,
Bosniya və Herseqovina
jurnalisti, "Çinin səsi"
jurnalının baş redaktoru

Azərbaycan global idarəetmə sistemində unikal uzaqgörənlik nümayiş etdirən geostreji mərkəzdir. Çin Xalq Respublikası ilə qurulan ardıcıl və dərin tərəfdaşlıq fəlsəfəsi regionda nəhəng iqtisadi inkişafın qarantı olmaqla yanaşı, həm də bütün Avrasiyada davamlı inkişafın təkrarsız nümunəsinə yaradır. Məhz Azərbaycan dövlətinin həlledici, qətiyyətli və müstəqil siyasi iradəsi sayəsində Orta Dəhliz qlobal logistikanın ən təhlükəsiz keçidinə döndürüb.

Avropa institutları qitədə yaranan böyük enerji və tranzit ehtiyacınının fərqinə vararaq, Şərqi təqdim etdiyi alternativsiz şərhlərə tam şəkildə razılaşır. "Köhnə qitə"nin iqtisadi perspektivi ancaq Azərbaycan və Çin xəttinin formalaşdırıldığı bərabərhuquqlu platformadan asılıdır.

mütləq mənada müdafiə edərək çoxqütblü dünya arxitekturasının yaradılmasında həmrəylik sərgiləyir. Şərqi diplomatiyanın tarixi incəlikləri və müdrikiyyəti rəsmi Bakının məqsədyönlü strategiyası ilə tam uzlaşır. Cənubi Qafqazın aparıcı güc mərkəzi rəsmi Pekinin diqqətində sadıq, etibarlı qlobal dövlətdir. Liderlər səviyyəsində formalaşan tarixi hörmət dövlətlərin müştərək fəaliyyətini ali pilləyə daşıyır. Tərəflərin mənimşədsiyi bərabərhuquqlu inkişaf fəlsəfəsi bilavasitə ən sərt siyasət meydanında uğurla fəaliyyət göstərir.

Əldə edilən mühtəşəm diplomatik uğurlar məqsədyönlü, müstəqil milli siyasətin nəticəsidir. Qlobal məntəvidə yaranan tarixi koalisiyalar adətən sınaqlar dövründə zəifləsə də, rəsmi Bakı ilə Pekinin qurduğu və möhkəmləndirdiyi tərəfdaşlıq yenilməzlik nümayiş etdirir. Hərtərəfli Strateji Tərəfdaşlıq əsla kağız üzərindəki formal, quru bəyannamədən ibarət deyil. Əksinə, cəmiyyətlərin gələcəyini aydınlaşdırən, təlatümlü qütbləri bəridirən sülhün təminatdır. İllər keçdikcə bu ədalətli siyasət başariyyətinin rifahına və təhlükəsizliyinə xidmət edən ən uca zirvəyə yüksələcək. Qarşıda dayanan gələcək qlobal idarəetmə dövrü aydın, güvənli və etibarlı liderlərin tam nəzarətindədir.

Yusif ŞƏRİFZADƏ
XQ

Ekspert rəyi

Vilson JU,
"The Copenhagen Post"
nəşrinin beynəlxalq
əlaqələr üzrə rəhbəri

Azərbaycan və Çin arasındakı strateji vəhdət Avrasiya məkanında təhlükəsizlik modelini diktə edir. Qlobal miqyasda cərəyan edən kəskin siyasi proseslər fonunda iki dövlətin Orta Dəhliz ətrafında cəmləşən bütün diplomatik həmrəyliyi mütləq sabitlik zolağı yaradıb. Asiya nəhəngi ilə Cənubi Qafqazın aparıcı gücü ortaq mənafeələr əsasında formalaşdırıldığı ittifaqla qitələrarası inkişafın əsasını qoyur. Avropa bloku artıq qaçılmaz xroniki böhranların fərqinə vararaq, köhnə iddialarından geri çəkilib və iqtisadi xilası məhz sözügedən təhlükəsiz Asiya–Qafqaz marşrutuna inteqrasiyada görür. Qərb institutları yeni və mühtəşəm Şərqi dirçəlişi qarşısında tədricən uzlaşma xəttini seçməyə məcbur qalır.

Bağlı qapıların Avropası

AI genişlənmə ideyasını yenidən nəzərdən keçirir

Ursula Fon der Lyayenin xeyli genişlənmə Avropa İttifaqı planları ciddi maneə ilə üzləşib. Üzv dövlətlərin bir çoxu mövzunu müzakirə etmək belə istəmir. Görünür, bir zamanlar "açıq qapı" siyasəti ilə qitəni birləşdirməyə çalışan Avropa bu gün tərəddüd içində düşür ki, qapıları kimin üzünə və nə vaxt açmaq lazımdır? Bu suallar dərin siyasi və psixoloji məzmun kəsb edir. Çünki genişlənmə bu gün risk, məsuliyyət və qeyri-müəyyənlik anlayışı ilə eynilik təşkil edir.

Populizmin yüksəlişi, referendum kabusu və keçmiş genişlənmələrin doğurduğu mayusluqlar Avropa paytaxtlarında görünməz "qırmızı xətt" yaradıb. Bu xəttin o tayında isə risklər dayanır. Bu gün Parisdə, Berlində, Haaqada verilən qərarlar seçici kütləsinin reaksiyası ilə ölçülür. Fransa kimi ölkələrdə məsələ daha həssasdır. Parisdə genişlənmə məsələsi referendumla sınağa çəkilən siyasi qərar kimi dəyərləndirilir. Cordan Bardella kimi populist fiqurlar üçün genişlənmə mövzusu siyasi mobilizasiya vasitəsinə çevrilib. Çünki Eduard Flipp ilə mübarizədə bu məsələ daxili hakimiyyət uğrunda mübarizənin bir parçası kimi qəbul edilir. Başqa sözlə desək, genişlənmə qərarı Brüsselə yanaşı, müxtəlif seçki məntəqələrində həll olunur.

Əslində, məsələni daha dərinləndirən təhlil etsək, görürük ki, işin belə gəlməsində "Macarıstan sindromu"nun rolu böyükdür. 2004-cü ildən sonra Macarıstan ilə bağlı yaşanan təcrübə Avropanın yaddaşında dərin iz buraxıb. Viktor Orban dövründə

də Budapeştin veto siyasəti AI-nin daxili mexanizmlərini sarsıdan əsas faktorlardan biri oldu. Bu gün Brüsseldə verilən hər bir qərarın arxasında həmin təcrübənin kölgəsi dayanır. Yeni üzv anlayışı potensial risk kimi qiymətləndirilir ki, belə olan halda, genişlənmənin fəlsəfəsi dəyişir. Avropa Komissiyası daxilində "macarıstanlaşdırma" kimi ifadələrin səslənməsi bunu bir daha təsdiqləyir. Paraleldə 2004-cü ildə Varşavanın AI-yə qoşulması ərsəsinə ortaya çıxan "polyak santexnik" sindromu da bu gün yenidən aktuallaşır. Həmin dövrdə Şərqi Avropadan gələn daha ucuz işçi qüvvəsi simvolik olaraq "polyak santexnik" adlandırıldı. Onların Qərbi Avropada yerli və daha yüksək məaşı işçilərin yerini əlindən alması ehtimalı yüksək idi. Zamanla bu termin daha geniş mənə qazandı, sosial təminat sistemində yük, məaşların aşağı düşməsi və mədəni uyğunlaşma ilə bağlı narahatlıqları ifadə etməyə başladı.

Ukrayna məsələsi mövcud tərəddüdü yenidən nümunələndirir. Bir tərəfdə mü-

haribə, təhlükəsizlik və geosiyasi zərurət dayanır, digər tərəfdə isə seçki qorxusu, sosial narahatlıqlar və institusional risklər. Avropa Ukraynayı qəbul etməyin strateji əhəmiyyətini anlasa da, bu addımın daxili siyasi nəticələrindən çəkinir. Uzun sözlün qıssası, hər zaman ki Avropa dilemması müşahidə olunur. Eyni vəziyyət Moldova və Qərbi Balkanlar üçün də keçərlidir. Monteneqro kimi ölkələrin prosesdə iştirak etməsi göstərir ki, problem qərar vermək istəməyən Avropadadır və "qoca qitə"nin tərəddüd dalğaları qonşu regionlara da yayılır.

Cənubi Qafqaz da Avropanın qərar-sizliyinin passiv izləyicisinə çevrilir. Son dövrlər Gürcüstan Avropa yolunda addımlasa da, qarşısında açılan qapıların real olub-olmadığı sual itəndir. Ermənistan isə dəyişən geosiyasi mühitdə yeni dayaq-lar axtırır. Hazırkı mənzərədə Azərbaycan daha fərqli mövqə tutur. Bakının Avropa ilə münasibətləri pragmatik çərçivədə qurulur. Avropa Şurası Parlament Assambleyası ilə bağlı gözləntilər də bu pragmatizmin tərkib hissəsidir. AI-nin ölkəmizə yanaşmasında müşahidə olunan müsbət dəyişikliklər gələcək perspektivdə qarşı tərəfdən sözügedən məsələ ilə bağlı təşəbbüs ehtimalını gücləndirir.

Hazırda AI-nin əsas problemi dəyişən dünyaya uyğunlaşmadır. Qlobal siyasət sürətlənir, təhlükəsizlik çağırışları artır, geosiyasi rəqabət kəskinləşir. Lakin "qoca qitə" hələ də konsensus, yekdillik və uzun müzakirələr üzərində qurulan mexanizmlərlə hərəkət edir. Ursula Fon der Lyayenin yekdillik prinsipinin dəyişdirilməsi ilə bağlı çağırışları məhz bu ziddiyyətin nəticəsidir. Avropa ya dəyişməlidir, ya da dəyişən dünyada geri qalmalıdır. Üçüncü yol isə getdikcə daralır. Birlik nəzərə alınmalıdır ki, bu gün genişlənmədən əlavə öz gələcəyinə qərar verir. Qapıları açmaq nə qədər riskli olsa da, onları bağlı saxlamaq daha böyük risk daşıyır. Çünki bağlı qapılar Avropanın özündə də müəyyən proseslərdən təəcür edir. "Qoca qitə" artıq köhnə komfort zonasına qayıda bilməz. Əgər Avropa tərəddüd et-

Ekspert rəyi

Fikrət SADIXOV,
Qərbi Kaspi Universitetinin
professoru, politoloq

Avropa İttifaqının siyasi prioritetlərində müəyyən dəyişikliklər müşahidə olunur, xüsusilə də postsovet respublikalarına münasibətdə. Bir zamanlar bu ölkələr üçün qapıların açıq olduğu dövlətlərə bəyan edilirdi və vurğulanırdı ki, müəyyən şərtlər yerinə yetirildiyi təqdirdə onların Birliyə inteqrasiyası əsas istiqamətlərdən biri hesab olunur. Lakin mövcud geosiyasi reallıqlar bu yanaşmaya təsirsiz ötürmədi. Dünyada baş verən hadisələr, siyasi gərginliklər, böhranlar daha fərqli mövqə tutur. Bakının Avropa ilə münasibətləri pragmatik çərçivədə qurulur. Avropa Şurası Parlament Assambleyası ilə bağlı gözləntilər də bu pragmatizmin tərkib hissəsidir. AI-nin ölkəmizə yanaşmasında müşahidə olunan müsbət dəyişikliklər gələcək perspektivdə qarşı tərəfdən sözügedən məsələ ilə bağlı təşəbbüs ehtimalını gücləndirir.

Xüsusilə Rusiya–Ukrayna müharibəsindən sonra AI-nin postsovet respublikalarını, o cümlədən Gürcüstan və Ermənistanı sürətli şəkildə qəbul etmək niyyətində olmadığı daha aydın görünür. Bu yanaşmanın əsas səbəblərindən biri Rusiya amilinin hələ də güclü təsir imkanlarına malik olmasıdır. Brüssel anlayır ki, belə bir genişlənmə Moskvanın ciddi

məyayə davam edərsə, tarix onun bu sükutu-nu itirilmiş fürsət kimi xatırlayacaq.

Sonda bu qənaətə gəlmək olar ki, genişlənmə məsələsi Avropa üçün çoxqatlı dilemməni ifadə edir. Bir tərəfdə strateji zərurət, digər tərəfdə isə daxili sabitlik dayanır. İki xətt arasında balans yaratmaq getdikcə çətinləşir. Çünki hər bir qərar həm daxili, həm də xarici nəticələr doğurur. Məhz bu kontekstdə AI-nin qərarvermə mexanizmlərinin effektivliyi məsələsi yenidən gündəmə gəlir. Yekdillik prinsipi uzun illər konsensusun təminatı olubması üçün əsas alət kimi çıxış etsə də, müasir mərhələdə eyni mexanizim daha çox bloklayıcı funk-

müqavimətli ilə qarşılaşa bilər və bu, hazırkı mərhələdə onların maraqları ilə üst-üstə düşür. Ermənistanın özü də etiraf edir ki, AI-yə inteqrasiya uzunmüddətli prosesdir və bu istiqamətdə müəyyən hazırlıq addımları atılsa da, nəticə zaman tələb edir. Rəsmi İrəvan vəziyyətin həssaslığını anlayır və Rusiya ilə münasibətləri nəzərə almağa çalışır. Çünki ölkənin təhlükəsizlik arxitekturasında Moskvanın rolu hələ mühüm olaraq qalır və bu amil istənilən addım təsiri qarşılıqlıdır. Ermənistanın Baş naziri ilə Rusiya prezidenti arasında keçirilən görüşlərdə də bu reallıq açıq şəkildə özünü göstərir.

Azərbaycanın AI platformalarındakı fəaliyyətinin dayandırılmasına gəlincə, bu addım Birliyin nümayiş etdirdiyi ikili standartlara cavab olaraq atılıb. Azərbaycana qarşı qərəzli yanaşmalar, xüsusilə ölkənin suverenliyinin və ərazi bütövlüyünün bərpasına münasibətdə sərgilənən mövqə qəbulolunmaz hesab edilir. Azərbaycan 30 ilə yaxın davam edən işğal və separatçılıqdan sonra öz suveren hüquqlarını təmin edib. Qarabağ bölgəsinin ölkənin nəzarətinə qaytarılması beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun addım kimi qiymətləndirilir. Bu reallığın qəbul edilməsi isə təsəffüf doğurur. Rəsmi Bakı öz mövqeyində qətiyyətlidir, əgər AI siyasi kursunda obyektiv və ədalətli yanaşma üstünlük verərsə, əməkdaşlığın bərpası mümkündür. Lakin bunun üçün Azərbaycanın qarşı irəliləməsinə əsaslı iddialar və qərəzli yanaşmalar aradan qaldırılmalıdır. Bu gün regionda formalaşmış yeni reallıqların qəbul edilməsi isə konstruktiv dialoq üçün əsas şərtidir.

siya daşıyır. Ayrı-ayrı üzv dövlətlərin milli maraqlarını ön plana çəkməsi ümumi qərarların qəbulunu çətinləşdirir və AI-ni daha passiv aktora çevirir.

Genişlənmə ilə bağlı qeyri-müəyyənlik AI daxilində siyasi liderlik məsələsinə də aktuallaşdırır. Tarixən Avropa inteqrasiyası güclü siyasi iradə sayəsində irəliləyib. Bu gün isə vahid liderlik xəttinin olmaması qərarların gecikməsinə səbəb olur. Fərqli milli maraqlar və siyasi prioritetlər isə ümumi strategiyanın formalaşmasını çətinləşdirir.

Nəzrin ELDARQIZI
XQ

Brüssel–Moskva qarşılıqlı anlaşması

Fransalı nazirin İrəvana gəlişi yeni mətləblərdən xəbər verir

Ermənistanda seçki prosesi yaxınlaşdıqca, həyəcan da artır. Bu seçkiləri tələklü, ölkənin gələcək inkişaf trayektoriyasını müəyyən edən seçkilər adlandırılanlar səhv etmirlər. Baş nazir Nikol Paşinyan Rusiya ilə əhəmiyyətli münasibətlərin qorunub saxlanması, o cümlədən Avrasiya İqtisadi İttifaqı (Aİİ), Gömrük İttifaqı və Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatında üzvlüyün qalması şərti ilə Qərbi inteqrasiyanın tərəfdarıdır. Onun devrilməsinə çalışan qüvvələr – xüsusilə keçmiş prezident Robert Koçaryan, milyarder Samvel Karapetyan isə rusiyameyilli şəxslərdir.

Ermənistandakı seçkilər Rusiya və Qərbi siyasi istəblişməni kimi mediasının da diqqət mərkəzindədir. Bu günlərdə "Radio RBK"-nin (RosBiznesKonsaltinq) "İzahedici briqada" podkastında səslənən fikirlər diqqətə cəlb edir. Bildirilir ki, Rusiya postsovet məkanında təsir uğrunda rəqabət fonunda xarici ölkələrlə əməkdaşlığını fəallaşdırır. Qeyd olunur ki, Cənubi Qafqaz və Ermənistanda keçiriləcək seçkilər əsas istiqamətlərdir. Cənubi Qafqaz həm təhlükəsizlik, həm də iqtisadi baxımdan Rusiya üçün strateji vacib region olaraq qalmaqda davam edir. Verilişdə Ermənistanda qarşıdan gələn parlament seçkiləri, Avropa İttifaqı (Aİ) ilə Aİİ arasında balans məsələsi, həmçinin Rusiyanın regional vasitəçi rolunun zəifləməsi və geosiyasi landşaftın dəyişməsi fonunda ölkələrin xarici aktorlara yönəlmə riskləri müzakirə olunur.

Vurğulanır ki, Ermənistan parlament seçkiləri son dərəcə mühüm hadisədir, çünki nəticələrə əsasən baş nazir müəyyən olunaçaq və bununla da ölkənin siyasi kursu formalaşacaq: "Ermənistan Aİ-nin üstünlüklərindən yararlanmağa çalışmaqda yanaşı, Aİ ilə münasibətləri də möhkəmləndirməyə çalışır. Vladimir Putin Nikol Paşinyana açıq şəkildə bildirdi ki, bu istiqamətləri eyni vaxtda uzlaşdırmaq mümkün deyil".

Qeyd olunur ki, Paşinyanı baş nazir postu uğrunda ciddi müba-

rizə gözləyir: onun şansları olsa da, rəqabət kifayət qədər güclü olacaq. Bundan əlavə, aparıcılar Andrey Vinokurov və Valentina Şvartsman

vurğulayıblar ki, kimin baş nazir olmasından asılı olmayaraq, Rusiya ictimai rəyə təsir istiqamətində işləməlidir: "Ermənistan cəmiyyətində bəzi fikir geniş yayılıb ki, Rusiya və KTMT Qarabağ müharibəsi zamanı ölkəyə yardım göstərməyib; bu isə bəzi qüvvələr tərəfindən fəal şəkildə istifadə olunur və nəticədə anti-Rusiya meyillərinin artmasına səbəb olur".

Bu arada Ermənistanın xarici işlər naziri Ararat Mirzoyanın dünən Belçikaya işgüzar səfəri diqqətə cəlb edir. Xarici İşlər Nazirliyinin yaydığı məlumatda qeyd edilib ki, Mirzoyanın Aİ-dən olan

həmkarları ilə görüşləri nəzərdə tutulub. Bundan əlavə, Aİ-nin xarici işlər və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsi, Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti Kaya Kallasla ayrıca görüş keçirib.

Mirzoyanın Brüsselə gətirməsi ilə eyni gündə Fransanın Avropa məsələləri üzrə nazir-deleqatı Benjamin Haddad İrəvana gəlib. "X" platformasında etdiyi paylaşımında Haddad səfərinin məqsədini belə açıqlayıb: "Mən indicə Ermənistan – İrəvana 3 günlük səfərə gəldim. Parlament üzvlərindən və

üzərində işləyəcəyəm".

Fransalı nazir-deleqatı elə dünən N.Paşinyan qəbul edib. "Armenpress"-in məlumatına görə, görüş zamanı Ermənistan–Fransa ikitərəfli münasibətlərinin gündəliyinə dair məsələlər və çoxşaxəli əməkdaşlığın gələcək inkişafı müzakirə olunub. Həmçinin Ermənistan–Aİ əməkdaşlığı, eləcə də Ermənistanda Avropa Siyasi Birliyinin sammitinin keçirilməsi ilə bağlı məsələlərə toxunulub. Həmsöhbətlər regiondakı proseslər, sülh və sabitliyin təminatına yönəlmiş addımlar barədə də fikir mübadiləsi aparıblar.

Bütün bu hərəkətliliyi, edilən səfərləri və keçirilən görüşləri ümumiləşdirdikdə aydın görünür ki, Ermənistan seçkilərinə yalnız daxili siyasi mübarizə fonunda deyil, eyni zamanda, xarici təsir mərkəzlərinin kəşfiyyətli müdaxiləsi şəraitində gedir. İrəvan bir tərəfdən əhəmiyyətli tələkləri Rusiyanın təsir dairəsindən tam çıxmadan mövcud əlaqələri qorumağa çalışır, digər tərəfdən isə Avropa istiqamətində addımlarını sürətləndirir. Bu isə, faktiki olaraq ölkəni iki fərqli geosiyasi xətt arasında balans saxlamağa məcbur edir. Rusiya üçün Cənubi Qafqazın əhəmiyyəti dəyişməyib, lakin təsir imkanlarının əvvəlki kimi olmadığı da artıq gizlədilmir. Məhz bu səbəbdən Moskva həm siyasi səviyyədə, həm də ictimai rəy üzərindən mövqelərini bərpa etməyə çalışır. Ermənistanda isə son illərdə formalaşan narazılıq dalğası, xüsusilə təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı gözləntilərin doğrulnaması fonunda, bu proses daha da çətinləşdirir. Nəticədə, ölkə daxilində Rusiya ilə münasibətlərin gələcəyi seçki debatlarının əsas mövzularından birinə çevrilir.

Eyni vaxtda Aİ ilə əlaqələrin intensivləşməsi diqqətdən yayın-

mir. Mirzoyanın Brüsselə səfəri və paralel olaraq Fransadan yüksək səviyyəli nümayəndənin İrəvana gəlməsi təsadüfi diplomatik aktivlik deyil. Bu, Qərbin seçki ərafında Ermənistanda mövqelərini möhkəmləndirmək niyyətindən xəbər verir. Xüsusilə texnologiya, təhlükəsizlik və idarəetmə sahələrində əməkdaşlıq mesajlarının öna çıxarılması İrəvanın gələcək kursuna təsir göstərmək cəhdinin tərkib hissəsi kimi görünür. Fransalı nazirin səsləndirdiyi "tarixi tələklərlə onun demokratik institutlarına yönələn müdaxilə təhdidləri üzərində işləyəcəyəm" fikri, əslində, Aİ-nin Ermənistandakı seçki prosesinə yanaşmasının mahiyyətini açıq şəkildə ortaya qoyur.

Brüssel anlayır ki, seçkilər yalnız daxili siyasi rəqabət deyil, eyni zamanda, müxtəlif təsir mərkəzlərinin mübarizə meydanıdır. Məhz buna görə də Aİ prosesi mümkün qədər nəzarətdə saxlamağa, kənar təsirlərin minimuma endirilməsinə çalışır. Burada söhbət təkcə texniki müşahidədən getmir, həm də informasiya mühtisi, ictimai rəy və siyasi sabitlik üzərindən təsir imkanlarının balanslaşdırılmasından gedir. Aİ üçün əsas məqsəd Ermənistanda seçkilərin nəticələrinin

legitimliyi ilə bağlı sualların yaranmamasıdır. Çünki bu, həm regiondakı mövqelərinə, həm də gələcək əməkdaşlıq planlarına birbaşa təsir edir. Digər tərəfdən, "müdaxilə təhdidi" mövzusunun qabardılması Qərbin öz iştirakını əsaslandırmaq və artırmaq üçün istifadə etdiyi alət kimi də qiymətləndirilə bilər.

Bələliklə, Ermənistan, faktiki olaraq, iki istiqamətdən gələn təzyiqlər arasında seçim etməli olur. Mövcud hakimiyyət bu seçimi balans siyasəti ilə yumşaltmağa çalışsa da, həm Moskvanın sərt mövqeyi, həm də Qərbin artan fəallığı bu maneə imkanlarını daraldır. Seçkilərin nəticəsi təkcə hakimiyyətin kimdə qalacağını müəyyən etməyəcək, eyni zamanda, ölkənin hansı istiqamətdə irəliləyəcəyinə də aydınlıq gətirəcək. Bu mənada, qarşıdakı siyasi mərhələ Ermənistan üçün sadəcə növbəti seçki deyil. Söhbət ölkənin xarici dayaqlarının, təhlükəsizlik siyasətinin və ümumilikdə gələcək inkişaf yolunun müəyyən olmasından gedir. Mövcud reallıq göstərir ki, bu seçim nə qədər gecikdirilsə də, ondan yayınmaq artıq mümkün deyil.

Səxavət HƏMİD
XQ

2023-cü il yanvarın sonlarında Azərbaycanın İrandakı səfirliyinin fəaliyyəti məlum səbəbdən dondurulmuş, 2 il çəkən istintaq-təhqiqat, araşdırmanın sonunda məhkəmənin ədalətli hökmündən sonra bərpa edilmişdi. Bu il martın əvvəlində isə ABŞ/İsrail – İran silahlı münaqişəsinin yenedən alovlanması Tehrandakı səfirliyimizin fəaliyyətini dayandırması ilə nəticələndi.

Rəsmi Bakının diplomatik nümayəndəliyini işini məhz indi, İranın başı üzərindən barıt qoxulu qara buludların tam çökəmədiyi məqamda bərpa etməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu addım Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin irəli sürdüyü və daim riayət etdiyi etibarlı tərəfdaşlıq, bölgədə sülh, dünyada sülh doktrinasının əyani göstəricisidir. Bu doktrina Cənubi Qafqaz bölgəsinin ətrafında baş verən gərgin proseslərin gedişində dönməzliyini və yaşarılığını ortaya qoydu. Rəsmi Bakının yürütdüyü balanslı və şəffaf xarici siyasət ölkəmizi ətraf risklərdən qorumaq imkanı yaradır. Bu, həm də Azərbaycanın məlum münaqişəyə cəlb edilən tərəflərin heç biri ilə münasibətlərinə xələl gətirəcək hərəkətlərə yol verməməsinin, əksinə, bundan əziyyət çəkən xalqa təmənnsiz yardım əlini uzatmasının nümayişidir.

Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyinin məlumatında deyilir ki, səfirlik ilkin mərhələdə səfir daxil olmaqla, məhdud sayda diplomatik və inzibati heyətlə fəaliyyətini bərpa edəcək. Amma təhlükəsizlik və təşkilati məsələlər nəzərə alınaraq, bu fəaliyyətin mərhələli şəkildə tənzimlənməsi nəzərdə tutulur. Məlumatda xüsusi olaraq vurğulanır ki, Azərbaycan səfirliyinin İranda hərbi əməliyyatların dayandırılması və ikihəftəlik atəşəsin elan olunmasından qısa müddət sonra fəaliyyətini bərpa etməsi ölkəmizin qonşu və dost İran ilə münasibətlərə verdiyi xüsusi önəm bariz nümunəsidir. Bu addımı ilə Azərbaycan regionda davamlı sülh və sabitliyin təmin olunması istiqamətində irəli sürülən təşəbbüsləri dəstəklədiyini bir daha bəyan etmiş oldu.

Tehrandakı diplomatik missiyamızın fəaliyyətini bərpa etməsi faktına Azərbaycanın məlum münaqişədə tərəfsizliyini qoruması, balanslı siyasət yürütdüyü, eyni zamanda, qonşuluq münasibətlərinə sadıqlığı kontekstində baxmaq lazımdır. Bu, rəsmi Bakı üçün strateji əhəmiyyətə malik məsələdir. Bununla yanaşı, hadisələrin ilkin təhlili onu deməyə əsas verir ki, bu münaqişədə Azərbaycanı tərəfə çevirməkdə, hətta müharibəyə çəkməkdə maraqlı

Bakı etibarlı tərəfdaş imicini doğruldur

Azərbaycan çətin gündə qonşu və dost İranla münasibətlərə xüsusi önəm verir

kənar oyunçular var idi. İran ərazisindən Naxçıvana raket atılması isə bu baxımdan olduqca həssas və xüsusi yanaşma tələb edən məqamdır. İntəhası, homin hadisənin hansı səbəbdən baş verdiyinə baxmayaraq, Azərbaycan İrana humanitar yardım göndərməkdən, öz ərazisini tranzit kimi açmaqdan çəkinmədi. Bu, eyni zamanda, ölkəmizin qarşılıqlı hörmət və etimad prinsiplərinə əsaslanan məhrəbən qonşuluq və əməkdaşlıq siyasətinə verdiyi önəm göstəricisi olmaqla yanaşı, İran ilə tarixən təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərimizin qeyd etdiyimiz prinsiplər əsasında davam etdirilməsində marağın ifadəsidir. Dövlət başçımızın dönmədən nümayiş etdirdiyi pragmatik və milli maraqlara söykənən siyasəti, həyata keçirdiyi humanitar missiya Azərbaycanın nüfuzunu daha da artırmaqdadır. İstər keçən ilin yayında baş vermiş, istərsə də hazırkı münaqişə dövründə dünyanın 4 qitəsini təmsil edən bir sıra dövlətlərin 3 mindən çox vətəndaşının Azərbaycan üzərindən təxliyəsinin həyata keçirilməsi, bununla əlaqədar həmin ölkələrin prezidentlərinin, xarici işlər nazirlərinin İlham Əliyevə təşəkkürlərini çatdırması bu missiyanın

bariz nümayişidir. Münaqişənin gedişində Azərbaycanın İrana humanitar yardım göndərməsi, həmçinin ölkəmiz üzərindən üçüncü dövlətlərin humanitar yardımının tranzit keçidində şərait yaratması ayrıca qeyd olunmağa layiq məqamlardandır. Azərbaycan və İran prezidentlərinin telefon danışıqları zamanı bu məsələ diqqətdə olmuş və İran Prezidenti bununla bağlı Azərbaycan Prezidentinə təşəkkürünü çatdırıb. Rəsmi Tehran yaxşı bilir ki, qarşılıqlı hörmət və etimada əsaslanan münasibətlərin inkişaf etdirilməsi ümumilikdə regionumuzun maraqlarına xidmət edir. Bəli, Azərbaycan, nəinki regionun lider dövlətlərindən biri kimi, həmçinin beynəlxalq arenada güvənli tərəfdaş olaraq bölgəmizdə sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə xüsusi önəm verir. Milli maraqların daim prioritet sayıldığı, qarşılıqlı hörmətə, bərabər tərəfdaşlığa söykənən siyasətin ölkəmizə inam və etimad artırmaqla yanaşı, global miqyasda Azərbaycanın nüfuzuna yeni və müsbət çalarlar əlavə edəcəyinə əminik. Məhz bu siyasətin nəticəsidir ki, yeni dünya düzəni formalaşdığı, planetdə sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsinə cavabdeh

beynəlxalq institutların və mexanizmlərin işləmədiyi, güc amilinin öna çıxdığı, ətrafımızda qarlı münaqişələrin davam etdiyi indiki dövəmdə Azərbaycan özünəməxsus təhlükəsizlik adasına çevrilib.

XİN-in məlumatında qeyd olunduğu kimi, bu qərar yalnız texniki və ya inzibati xarakter daşıyır. Bu, Azərbaycanın xarici siyasət kursunun – etibarlı qonşuluq münasibətlərinə, dinc yanaşı yaşama prinsipinə verdiyi önəm praktik təzahürüdür. Bir daha qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycanın İrana göstərdiyi humanitar yardım, xüsus-

silə hərbi eskalasiya dövründə sərhədlərin təhlükəsiz saxlanması və humanitar yardımın qorunması dövlətimizin humanitar diplomatiyasının mühüm elementləridir. Bu siyasət uzunmüddətli etimad mühtitinin formalaşdırılmasında da əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan bu davranışı ilə regionda etibarlı tərəfdaş imicini daha da gücləndirmiş oldu. Azərbaycan – İran

münasibətlərinin sabit inkişafını coğrafi yaxınlıqla yanaşı iqtisadi, enerji və nəqliyyat sahələrində qarşılıqlı əməkdaşlıq da şərtləndirir. Xüsusilə Şimal - Cənub nəqliyyat dəhlizi, Araz dəhlizi kimi layihələr, iki ölkə arasında əməkdaşlığın vacibliyini və intensivliyini artırır. Məhz bu aspektdən yanaşanda Tehran şəhərində səfirliyimizin fəaliyyətinin bərpası etibarlı qonşuluq münasibətlərinin, siyasi və iqtisadi əlaqələrin davamlılığı üçün vacib olduğu qədər də strateji əhəmiyyətə malikdir.

Sonda bir daha qeyd edək ki, Tehrandakı səfirliyimizin fəaliyyətinin bərpası rəsmi Bakının regional sabitlik kontekstində verdiyi mesajdır. Yəni İranda diplomatik nümayəndəliyimizin ABŞ/İsrail–İran münaqişəsində məhz atəşə elan olunduqdan dərhal sonra fəaliyyətini bərpa etməsi Azərbaycanın bölgədə və dünyada sülh təşəbbüslərini dəstəklədiyini və bu istiqamətdə aktiv rol oynamağa hazır olduğunu göstərir. Azərbaycan milli maraqlarını qorumaqla yanaşı, bütövlükdə regionun sabitliyini prioritet hesab edir. Bütün bu amilləri nəzərə alaraq, səfirliyimizin Tehran şəhərində fəaliyyətinin bərpası somimi qonşuluq, dostluq münasibətləri, humanitar diplomatiya, liderlərarası dialoq və qarşılıqlı etimad sintezində formalaşan kompleks yanaşmanın nəticəsi kimi qəbul olunmalıdır.

Bu addım regionda davamlı sülhün təmin olunmasına töhfə verilməsinə xidmət edir. Əslində, bu diplomatik jest Azərbaycanın yürütdüyü çoxvektorlu xarici siyasətin uğur təlabusunun yadda qalan ştrixlərindən biridir.

İmran BƏDİRƏNLI
XQ

Ziyalılıq, zəriflik və analıq rəmzi

Akademik Zərifə Əliyevanın əbədiyyətə qovuşmasından 41 il keçir

talmologiya elminə mühüm töhfələr kimi dəyərləndirilir.

Gənc həkim 2 il Moskvadakı Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda ixtisaslaşma kursu keçərək Vətənə qayıdandan sonra Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda elmi işçi kimi fəaliyyətə başlayıb. 1950-ci ildə aspiranturaya daxil olaraq praktik həkimliklə paralel elmi axtarışlar da aparıb. Bu sahədə çalışmaları ilk mərhələsini traxoma xəstəliyinin müalicəsinə həsr edib.

Eyni zamanda, gənc mütəxəssis digər göz xəstəliklərinin müalicə və profilaktika tədbirlərini işləyib hazırlayıb. Yorulduq demədən tez-tez rayonlara gedib, oftalmoloqlar üçün moruzlər oxuyub, əhali arasında geniş maarifləndirmə işləri aparıb. "Traxomanın digər terapiya üsulları ilə birlikdə sintomisinlə müalicəsi" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını yüksək səviyyədə müdafiə edərək tibb elmləri namizədi elmi dərəcəsi alıb. Mütəxəssislər bu gün də etiraf edirlər ki, Zərifə xanım traxomanın müalicəsində o dövrün güclü antibiotiklərindən hesab edilən "sintomisin"dən istifadə etməklə, yeni üsul tapıb və müsbət nəticələrə nail olub.

O, eyni zamanda, gözəl ömür-gün yoldaşı və ana kimi də nümunə olub. Həyat yoldaşı – ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1995-ci ildə Zərifə xanımın doğum günündə bu barədə həvəslə danışıb: "Gənc yaşlardan mənəm həyatım dövlət işi ilə bağlı olubdur. Mən bütün həyatımı buna sərf etmişəm və bu gün də bu yolda çalışıram. Bu yolda mənəm həmişə səmərəli, müvəffəqiyyətli çalışmışam hesab edirəm ki, ailə vəziyyətimin çox böyük rolu olub. Zərifə xanım kimi həyat yoldaşım olduğuna və o, ailəmdə çox yüksək mənəvi mühit yaratdığına görə mən xoşbəxt olmuşəm. Həyatımın bütün dövrlərində işlə məşğul olduğuma görə ailə məsələlərinə fikir verməyə vaxtım olmayıb. Bunların hamısı Zərifə xanımın üzünə düşüb və o da bu vəzifəni şərfəli, sədaqətli, çox böyük məharətlə yerinə yetirib... Zərifə xanım çox böyük alim olub. Mən hələ onunla həyat quranda o, artıq elm yolunda idi, elmlə məşğul idi. Onun elmi fəaliyyəti məlumdur. O, çox istedadlı, çox xeyirxah, çox sadə insan idi. Mən bu barədə çox danışıqlarım, ailəmin yaşaması, bu günlərə çatması, övladlarının tərbiyəsi üçün və həyatımda onun əvəzsiz rolu üçün mən bu gün Zərifə xanımın məzarı qarşısında baş əyirəm".

Bu sətirlərin müəllifi 1999-cu ildə Novruz bayramı ərəfəsində Biləsuvar çadır şəhərciyində qaçaq aیلələrindən olan cütlüklərin toyunda gəncələri xeyir-dua verən Ulu öndərim Zərifə Əliyeva ilə necə əlaqələndirilməli nəql etməsi də olduğu kimi xatırlayır. Unudulmaz dahi şəxsiyyət bir qutu şokoladla ailə qurduqlarını bildirmiş, heç vaxt dəbdəbəyə, var-dövlətə uymamağı tövsiyə etmişdi. Onların ailə izdivacının saf duyğulara, milli-mənəvi dəyərlərə söykənməsi nəsilərə əsl nümunə olub.

Daha bir məqam da yada düşür. Bakıda

Zərifə Əliyevanın adını daşıyan istirahət parkında Ümummilli liderin abidə ilə kövrək, səssiz həsb-halını əks etdirən həzin musiqili videokadrlar hər kədə heç vaxt yaddan çıxmayan həzin duyğular yaratmışdı. O kadrlar məhəbbət, sədaqətin səssiz rapsodiyası idi...

Zərifə Əliyeva ötən əsrin 60-cı illərində bir müddət Elmi-Tədqiqat Oftalmologiya İnstitutunda böyük elmi işçi vəzifəsində çalışıb. Təkmilləşdirmə kurslarının dinləyici həkimləri ilə pedaqoji iş aparıb, elmi tədqiqatları üzərində çalışıb. O, məxsusi olaraq qlaukomanın öyrənilməsi ilə bağlı mühüm elmi nəticələr əldə edib. Sonra Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun göz xəstəlikləri kafedrasının dosenti olub. Eyni zamanda, o vaxta qədər çox az tədqiq olunmuş bir mövzunu – görmə patologiyası məsələlərini araşdırıb. Neft-kimya zavodlarında, yod-sənaye müəssisələrində çalışan şəxslərin görmə orqanına təsir edən amillərə xüsusi diqqət yetirib.

Onu da xatırlayırıq ki, yaşadığımız Sumqayıt şəhərinin veteran kimyaçıları hər zaman hədsiz minnətdarlıq duyğuları ilə Zərifə xanımın tez-tez buradakı Peşə Xəstəlikləri İnstitutuna gəldiyini söyləyirdilər. Onlar akademik ekoloji problemləri əskik olmayan kimya müəssisələrinin fəhlələrini müayinədən keçirdiyini, hər birinin sağlam olması üçün yorulmaz səylər göstərdiyini, həmçinin səxslərdə laboratoriya şəraitində elmi təcrübələr apardığını yada salırdılar. Beləcə, daim fədakar səylər göstərmiş, qəlbinin istəyi ilə öz həmvətənlərinin qayğısına qalmış, qaranlıqlara nur saçmış humanist bir insanın işıqlı obrazı gözələ öndəni canlandırdı.

Zərifə Əliyeva bir çox cərrahiyyə əməliyyatları da aparıb. İllərə diaqnostika, müalicə və profilaktika üsullarının kompleks şəkildə tətbiqi istiqamətində mühüm tədbirlər planı hazırlayaraq həyata keçirib.

Dərin zəkali alim çoxillik elmi araşdırmalarının nəticəsi olaraq, kimya sənayesi işçilərinin göz xəstəliklərinin tədqiqini və təsnifatını ümumiləşdirən, ciddi elmi nəticələr doğuran "Azərbaycanın bir sıra kimya müəssisələrində işçilərinin görmə orqanının vəziyyəti" adlı doktorluq dissertasiyasını 1976-cı ildə H.Helmqolts adına Moskva Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunda uğurla müdafiə edib. Tədqiqat zamanı şin və yod istehsalı sahəsində çalışan yüzlərlə insan üzərində müşahidələr aparıb, sanitariya-gigiyenik durumun görmə orqanına mənfi təsirini elmi dəlillərlə sübuta yetirib. Dissertasiya işi bu sahədə ilk fundamental tədqiqatlardan biri olub.

O, 1967-ci ildən atası Əziz Əliyevin adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda çalışıb, professor, daha sonra kafedra müdiri vəzifəsinə qədər yüksəlib. 1977-ci ildə onun təşəbbüsü ilə Bakıda Ümumittifaq Oftalmoloqlar Cəmiyyəti İdarə Heyətinin plenumu keçirilib. Plenum Azərbaycanın görmə orqanının peşə patologiyasının öyrənilməsi üzrə ilk ixtisaslaşdırılmış elmi-tədqiqat labora-

toriyasının yaradılması ilə bağlı professor Zərifə Əliyevanın irəli sürdüyü təşəbbüsü bəyənilib və 2 il sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fiziologiya İnstitutunda həmin laboratoriya təşkil edilib.

"Kəskin virus konyunktivləri", "Keratitis, gözün damarlı traktının, torlu qişanın, görmə sinirinin xəstəlikləri, kataraktlar", "Qlaukoma və gözün hiper-tenziyası", "Görmə orqanının zədələnməsi", "Göz yaş axmasının fiziologiya və histologiyası", "Şəkərli diabetdə göz xəstəlikləri", "Gözün mikroçərrahiyyəsi", "Göz bəbəyi haşiyəsinin adaptasiya və müdafiə funksiyası" və digər əsərləri akademik Zərifə Əliyevanın tibb elminə sanballı töhfələridir. Alim "Yaşaparıcı yolların fiziologiyası", "Yaşaparıcı yolların cərrahi müalicəsi", "Göz yaş yollarının qoruyucu cərrahiyyə üsulları" və digər əsərləri ilə Azərbaycanda elmin lakrimologiya sahəsinin banisi kimi qeydlənib. Görkəmli alimin "İridodiagnozika əsasları" və "İridodiagnozika" adlanan dəyərli monoqrafiyalarını da qeyd etmək lazımdır.

Zərifə xanım bu gün də həkimlərin məsələləri kitabı olan "Terapevtik oftalmologiya" əsərinin, eləcə də "Oftalmologiyanın aktual məsələləri" monoqrafiyasının müəlliflərindən biridir.

Zərifə xanım Əliyeva 1980-ci ildə "Əməkdar elm xadimi" fəxri adına, 1981-ci ildə SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının akademik Mixail Averbax adına Mükafatına layiq görülüb. O, Sovet İttifaqında belə yüksək mükafata layiq görülən ilk qadın alim idi. Görkəmli alim həmçinin 1983-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilib. Bir sıra ictimai vəzifələrinə də öhdəsindən bacarıqla gəlib.

Bütün varlığı ilə zəriflik müəssisəsi olan Zərifə xanımın Ulu öndərlə birlikdə Vətənimiz üçün iki layiqli övlad yetişdirməsi də qürurla anılır. Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrimizin müzəffər Ali Baş Komandanı olaraq dünyada şöhrət qazanmış İlham Əliyev həyat və fəaliyyətindəki uğurlarına görə özünlü, ilk növbədə, atası Heydər Əliyevin və atası Zərifə xanım Əliyevanın ruhuna borclu sayılır.

Qədirbilən xalqımız da bu unudulmaz şəxsiyyətlərin həmvətəni olması ilə fəxr edir. Təsədüfi deyil ki, sairlərimiz, bəstəkarlarımız, rəssamlarımız əsərlərində Zərifə xanımın işıqlı obrazını sevä-sevä yaradıblar. Süleyman Rüstəm, Baxtiyar Vahabzadə, Mirvarid Dilbazi, Noriman Həsənzadə onun haqqında təsirli şeirlər yazıblar. Fikrət Qocamanın sözlərinə Sevil Əliyevanın musiqi bəstələdiyi "Ana" mahnısı hər səsləndə kövrək notları ilə hissələrə, duyğulara hakim kəsilir:

*Əziz anam, şirin sözlü anam,
Qəlbim kövrək, eşqin solmaz bahar.
Gülər üzün, qara gözlü anam,
Hara getsəm, gözün mənə baxar...*

*Əli NƏCƏFXANLI
XQ*

Akademik, dünya şöhrətli oftalmoloq Zərifə Əliyeva elmi zəkası, hakim şəfqəti, qadın xanım-xatınlığı, ana qayğıkeşliyi ilə örnək bir obrazə çevrilərək yaddaşlarda və ürəklərdə yaşayır. Görkəmli siyasət və dövlət xadimi Əziz Əliyevin qızı, ümummilli lider Heydər Əliyevin ömür-gün yoldaşı, fəal ictimai xadim Zərifə Əliyeva həm də xalqımıza Ulu öndərin ən layiqli davamçısı olan İlham Əliyev kimi müzəffər bir lider bəxş edib. Bütün bunlara görə bu sevimli şəxsiyyətlə bağlı hər bir hadisə və faktı yüksək qadriyyətlilik və dərin ehtiramla qeyd edirik.

Tərcümeyi-halından sətirlər: Zərifə xanım Əliyeva 1923-cü il aprelin 28-də Naxçıvan Muxtar Respublikası Şəur rayonunun Şahtaxtı kəndində dünyaya göz açıb və mənalı ömrü ilə könlülərdə özünə əbədli bir taxt qurub. Atası – tanınmış ictimai-siyasi və dövlət xadimi Əziz Əliyev ixtisasca həkim idi və həyat yoldaşı Leyla xanımın birgə yüksək insani keyfiyyətlərə malik övladları yetişdirib. Uşaqlar öz atalarının peşəsinə olan şövqünü görərək, onun kimi tibb sahəsinə könlü veriblər. Tamerlan Əliyev terapevt, Cəmil Əliyev onkoloq, Zərifə və Ləzifə Əliyevalar oftalmoloq ixtisasını seçiblər.

Hələ yeniyetmə vaxtı Zərifə hər gün dərindən sonra rəfiqələri ilə birgə yaxınlıqdakı hərbi hospitala gedib və müharibədə yaralanmış hərbiçilərin müalicəsinə kömək etməyə çalışıb. Beləcə, qayğıya, diqqətə

ehtiyac duyanlara şəfqət bağışlamaq onun həyat amalına çevrilib. 1942-ci ildə orta məktəbi bitirərək Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsinə daxil olub. Nümunəvi davranış, biliklərə dərinliklə yiyələnmək əzmi ilə müəllim və tələbə yoldaşlarının rəğbətini qazanıb.

Gözlərə, könlülərə işıq yaymaqdan zövq alan Zərifə Əliyeva görmə orqanlarını sıradan çıxaran traxoma xəstəliyinə qarşı mübarizə aparmaq məramına sadıq qalıb. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Azərbaycan regional əhəmiyyətə kəsb edən göz xəstəlikləri, o cümlədən gözün peşə xəstəlikləri üzrə fundamental tədqiqatlar aparmaq, bu xəstəliklərin səmərəli müalicə üsullarını və profilaktika tədbirlərini işləyib hazırlamaq sahəsində Zərifə xanımın məhsuldar fəaliyyəti olub. Onun getdikcə dərinləşən effektiv mübarizə üsulları of-

AQEM məkanında qadın hüquqları

Aprielin 14-də Bakıda Asiyada Qarşılıqlı Fəaliyyət və Etimad Tədbirləri üzrə Müşavirənin (AQEM) "AQEM məkanında davamlı inkişaf naminə qadınların səslərinin gücləndirilməsi" mövzusunda beynəlxalq konfransın açılış mərasimini keçirilib.

Tədbirdə çıxış edən Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Bahar Muradova Azərbaycanın regional təhlükəsizlik təşəbbüslərinə verdiyi töhfələrin onun artan rolunu aydın şəkildə nümayiş etdirdiyini deyib. O bildirib ki, ölkəmizin AQEM-ə sədrliyi çərçivəsində qarşılıqlı etimadın gücləndirilməsi xüsusi əhəmiyyətlidir. Çünki gender bərabərliyi, sosial inkişaf və qadınların səlahiyyətləndirilməsi artıq seçim deyil, zərurət kimi ön plana çıxır.

Komitə sədri qeyd edib ki, qadınların rəqəmsal iqtisadiyyata, xüsusilə süni intellekt sahəsinə cəlb olunmaları dayanıqlı inkişaf baxımından mühüm addımlardan biridir. Onların rəqəmsal mühitdə birbaşa iştirakı sosial dayanıqlılığın güclənməsinə töhfə verir. "Azərbaycanda bu istiqamətdə həyata keçirilən fəaliyyətlər nümunəvi xarakter daşıyır. Qadınların dayanıqlı kənd təsərrüfatında və digər sahələrdə fəalliyətin artırılması, eyni zamanda, onların liderlik potensialının gücləndirilməsi və tətbiq olunan siyasətlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həmçinin onların

regional və beynəlxalq platformalarda fəal iştirakı dialoq üçün daha geniş imkanlar yaradır", - deyərək komitə sədri vurğulayıb.

Açılış mərasimində çıxış edən Leyla Əliyeva bildirdi ki, bu gün qadınların fəal iştirakı cəmiyyətimizin inkişafında mühüm rol oynayır. Onlar uğurlu sahibkarlar, elm adamları, rəssamlar və liderlərdir.

Azərbaycanda qadınların rolunun daim yüksək qiymətləndirildiyini, onlara hörmətini mədəniyyətimizin və ənənələrimizin həmişə bir hissəsi olduğunu söyləyərək L.Əliyeva deyib: "Bu gün bütün Azərbaycanda üzrə qadınlar biznes qurur, ictimai təşəb-

büslərə rəhbərlik edir və real təsir yaradırlar. Təkcə keçən il qadınlar Azərbaycanda məşğul əhalinin təxminən 50 faizini təşkil edirdi ki, bu da onların iqtisadiyyatımızda fəal və

vacib rol oynadıqlarını göstərir".

O qeyd edib ki, bu gün Azərbaycanın AQEM-ə sədrliyinin davamlı inkişaf və qərar qəbul etmədə qadınların səslərini fəal şəkildə dəstəklədiyini görmək çox xoşdur. "AQEM Qadınlar Şurasının yaradılması vacib bir təşəbbüsdür", - deyərək Leyla Əliyeva konstruktiv ideyaları əməllərə çevirməkdə bu platformaya uğurlar arzulayıb.

AQEM-in Baş katibi Kayrat Sarıbay isə beynəlxalq və regional təşkilatların qadınların səlahiyyətlərini artırılması istiqamətindəki qlobal səylərdə mühüm tərəfdaşlar olduqla-

rını deyib. Baş katib diqqətə çatdırıb ki, onlar bu prosesdən kənar qala bilməzlər. AQEM də daxil olmaqla, çoxtərəfli platformalar normaların formalaşmasına kömək edir, dialoqu asanlaşdırır və üzv dövlətlər arasında ən yaxşı təcrübələrin mübadiləsinə şərait yaradır.

Kayrat Sarıbay qeyd edib ki, etimadın gücləndirilməsi, iqtisadi artım və əməkdaşlığa yönələn AQEM Asiyada 28 üzv dövləti birləşdirir. Bu üzvlük dünya əhalisinin demək olar yarısını təşkil edən iqtisadi inkişaf, demografik meyillər, mədəni dinamika və sosial strukturlar baxımından böyük bir müxtəlifliyi təmsil edir.

Konfransda, eyni zamanda, "UN Women" təşkilatının İcraçı direktoru Sima Sami Bahousun videomüraciəti təqdim edilib. Sima Sami Bahous diqqətə çatdırıb ki, AQEM Qadınlar Şurasının yaradılması yüksək qiymətləndirilməlidir. Bu mühüm təşəbbüs qadınların dayanıqlı inkişafın mərkəzində yer almaları istiqamətində atılan əhəmiyyətli addımdır.

Qeyd edək ki, konfrans çərçivəsində "Kiçik və orta biznesdə qadın sahibkarlığı: Süni intellekt və rəqəmsallaşmanın imkanları" və "Ötraf mühitin qorunması və dayanıqlılığın gücləndirilməsində qadın liderliyi" mövzuları müzakirə olunur.

Azərbaycan alimi Daşkənddə məruzə edib

Daşkənddə görkəmli özbək folklorşünası alimi, akademik Törə Mirzəyev 90 illik yubileyinə həsr olunmuş "Türk xalqlarının folklorunun müqayisəli tədqiqi: yerli xüsusiyyətlər və elmi-nəzəri yanaşmalar" adlı III Beynəlxalq Simpozium keçirilib.

Özbəkistan Elmlər Akademiyasında keçirilən tədbirdə "Özbəkistanın əlavə Azərbaycan, Almaniyaya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkiyə, və Koreyadan gələn 200-dən çox alim iştirak edib, 204 elmi məruzə dinlənilib. Simpozium çərçivəsində "Alpamış", "Qorqud Ata", "Saqibülbul", "Koroğlu", "Malika Ayyar", "Kuntugmuş"

və "Aşıq Qərib" və başqa tematik bölmələr üzrə məruzələr dinlənilib.

Tədbirdə Azərbaycanı AMEA Folklor İnstitutunun dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Aynur İbrahimova təmsil edib. O, "Xarəzm dastançılıq məktəbinin təmsalında özbək dastançılıq məktəbinin özünəməxsus xüsusiyyətləri" mövzusunda məruzə ilə çıxış edib. Məruzədə Xarəzm baxşı ifaçılığın təşəkkülünün dastan janrının formalaşması prosesi ilə üzvi şəkildə bağlı olduğu elmi əsaslarla izah edilib, qədim mədəniyyət ocaqlarından biri hesab edilən Xarəzm bölgəsində bu sənətin yaranması və inkişaf mərhələləri təhlil olunub.

Aynur İbrahimova, həmçinin simpoziumun "Qorqud Ata" bölməsinə moderatorluq edib.

K.QLU

Daşkənd

Nəriman Nərimanov və Zaqafqaziya Federasiyasının yaradılması

1920-ci illərin əvvəllərində Cənubi Qafqazın sovet respublikalarının federativ şəklində birləşdirilməsi problemi regionun dövlət quruculuğu tarixində mühüm yer tutur. Zaqafqaziya Sosialist Federativ Sovet Respublikasının (ZSFSR) yaradılması təkcə inzibati-siyasi tədbir olmayıb, eyni zamanda, iqtisadi maraqların uzlaşdırılması, milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması və Moskvanın mərkəzləşdirici siyasətinin həyata keçirilməsi ilə müşayiət olunan mürəkkəb və ziddiyyətli bir proses idi. Bu kontekstdə 1920-1922-ci illərdə Azərbaycan SSR Xalq Komissarlar Şurasının sədri olmuş Nəriman Nərimanovun mövqeyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onun çıxışları və məktubları federasiya ideyasına prinsipial etirazdan daha çox, onun həyata keçirilmə üsullarına yönəlmiş əsaslandırılmış tənqidi əks etdirirdi.

1920-1921-ci illərdə Cənubi Qafqazın sovetləşdirilməsi başa çatdıqdan sonra rəsmi bolşevik təbliğatı ısrarla bildirirdi ki, hər üç respublika öz suverenliyini qoruyub saxlamışdır və yeni sosialist inkişaf modeli xalq kütlələrinin arzularının həyata keçirilməsindən başqa bir şey deyil. Məhz bu dövrdə Kreml rəhbərliyi sovet respublikaları arasında yeni siyasi və iqtisadi birliyin yaradılması üzərində düşündürdü. Moskva dərk edirdi ki, milli uçqarla yeni münasibətlər çar Rusiyası dövründə mövcud olmuş münasibətlərdən köklü şəkildə fərqlənməli, lakin siyasi, iqtisadi və mədəni inkişafın bütün əsas məsələlərinin həllində mərkəzin hegemonluğunu təmin etməli və eyni zamanda, yeni birliyin hər üzvünün suverenliyi görünüşünü qoruyub saxlamalı idi. Nəticədə, 1921-ci ilin əvvəllərində doğru bolşevik rəhbərliyi Cənubi Qafqazın üç respublikasını federasiya şəklində birləşdirilməsi ideyasını irəli sürdü. Lakin bu yolda bolşeviklər dolayısı yollarla hərəkət etməli oldular. Respublikaların müstəqilliyinin qorunması ideyasını fəal şəkildə təbliğ edən Moskva onların siyasi birləşdirilməsi məsələsinə son mərhələyə saxlamışdılar. İlk mərhələdə təsərrüfat məsələləri həll edilirdi: vahid dömr yolları sistemi və xarici ticarət. Daha sonra xarici siyasətin və silahı qüvvələrin birləşdirilməsi məsələsi gündəmə gəlirdi. Yalnız sonra mərkəz (səhəbt bərdə Cənubi Qafqazın federal mərkəzindən gedir) ilə respublikalar arasında səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi əsasında federativ dövlətin yaradılması məsələsi həllini tapmalı idi. Bu mərhələlərin hər biri müəyyən çətinliklər və mərkəzi hakimiyyətə milli uçqarlar arasında fikir ayrılıqları ilə müşayiət olunurdu.

9 aprel 1921-ci il tarixində RK(b)P Mərkəzi Komitəsinin Qafqaz bürosunun katibi Q.Orconikidzeyə yazdığı teleqramda Sovet Rusiyasının Xalq Komissarları Şurasının sədri V.Lenin ısrarla "bütün Zaqafqaziya üçün vilayət təsərrüfat mərkəzi yaradılmasını" tələb edirdi. 11 aprelə o, Ümumrusiya Həmkarlar İttifaqları Mərkəzi Şurasının iclasında yenidən bu məsələyə qayıtdı. Kommunist fraksiyasının iclasında çıxış edən Lenin belə deyirdi: "Burada səhəbt Qafqaz respublikalarının vahid təsərrüfat mərkəzinə birləşdirilməsindən gedir: Gürcüstan, Azərbaycan və Ermənistan. Neft Azərbaycanı istehsal olunur, o Batum vasitəsilə, gürcü ərazisindən keçməklə daşınmalıdır, buna görə də vahid təsərrüfat mərkəzi olacaqdır".

16 aprel 1921-ci il tarixində Tiflisdə Gürcüstan, Ermənistan və Azərbaycanın dömr yollarının birləşdirilməsi və onların Sovet Rusiyasının ümumi dömr yolu şəbəkəsinə daxil edilməsi haqqında saziş imzalandı. 2 iyun 1921-ci il tarixində Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan Xarici Ticarət üzrə ittifaq sazişi imzalandı. Bu saziş faktiki olaraq Gürcüstan və Ermənistanı Azərbaycanın Bakı neftinin və digər sərvestlərinin xarici bazarlarda satışından əldə olunan gəlirlərin bir hissəsinin sahibi vəziyyətinə gətirirdi. Maraqlıdır ki, hətta İosif Stalin belə 6 iyun 1921-ci il tarixində Gürcüstan Kommunist Partiyasının Tiflis təşkilatının iclasında çıxış edərkən bu fakt bərdə təəccübünü gizlətməmişdir: "Mən öyrəndim ki, Gürcüstan və Ermənistan Azərbaycanı neft məhsullarını pul-suz alırlar – bu isə təsəvvürə sığmayan bir haldır". Sonralar, 1923-cü ildə Nərimanov Stalina yazdığı məktubunda belə qeyd edirdi: "Azərbaycan ilk ildə yalnız neft verməklə kifayətlənəndi, həm də öz dövlət xəzinəsindən fəhlələrin məaşlarını ödəyirdi. Bundan daha beynəlmiləli nə ola bilər?"

Nərimanovun federasiya məsələsinə münasibətində iqtisadi faktorlar həlledici yer tuturdu. 3 oktyabr 1921-ci il tarixində Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin iclasında etdiyi çıxışında o, mərkəzləşdirilmiş xarici ticarət sisteminin səmərəsizliyini xüsusi olaraq vurğulayırdı. Onun fikrincə, Azərbaycan neft, ipək, kürü kimi strateji ixrac məhsullarına malik olmaqla iqtisadi müstəqilliyini təmin edə biləcək potensiyala sahib idi. Lakin vahid xarici ticarət orqanı – "Ob-İvneştorq" un yaradılması bu üstünlükləri faktiki olaraq zəiflədirdi. Nərimanov bu sistemi "ümmü qazan" metaforası ilə xarakterizə edir və qeyd edirdi ki, nəzəri olaraq bütün respublikalar bu sistemə bərabər şəkildə töhfə verməli olsa da, təcrübədə Ermənistan və Gürcüstanın öhdəlikləri vaxtında yerinə yetirməməsi nəticəsində iqtisadi balans pozulurdu. Bu isə Azərbaycanın resurslarının qeyri-bərabər şəkildə istifadə olunmasına gətirib çıxarırdı.

1922-ci ildə Nərimanovun Moskvaya göndərdiyi məktublarında Zaqafqaziya Federasiyasının yaradılması prosesinə siyasi baxışları və federasiya modelinə yanaşması əks olunurdu. Bu məktublar həm nəzəri, həm də praktiki idarəetmə mexanizmlərinə dair konkret təkliflər baxımından xüsusi elmi əhəmiyyət kəsb edirdi. Nərimanovun Leninə 9 yanvar 1922-ci il tarixli məktubu Zaqafqaziya respublikalarının birləşdirilməsi məsələsinə münasibətini əks etdirən mühüm siyasi sənəddir. Bu məktub həm federasiya ideyasına yanaşmanı, həm də onun həyata keçirilməsi prosesində mövcud olan real problemləri göstərən ilkin mənbə kimi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Nərimanov məktubda açıq şəkildə bildirirdi ki, o, Zaqafqaziya respublikalarının birləşdirilməsini prinsip etibarilə dəstəkləyirdi. Lakin onun əsas mövqeyi bundan ibarətdir ki, birləşmə zəruridir, lakin bu proses tələsdirilməməlidir. Bu yanaşma göstərirdi ki, Nərimanov ideoloji deyil, daha çox pragmatik mövqedən çıxış edirdi. O, federasiyanı məqsəd yox, vasitə kimi qiymətləndirirdi. Məktubda Nərimanovun mühüm tənqidlərdən biri formal bəyanatlarla real vəziyyət arasındakı uyğunsuzluqdur. Nərimanov yazır ki, yaradılmış birləşmiş strukturlar (məsələn, xarici ticarət və dömr yolları sahəsində) gözələnən nəticəni vermir, əksinə, problemlər yaradır. Nərimanov məktubda Azərbaycanın federasiya daxilində rolunu xüsusi vurğulayırdı. Onun fikrincə, Azərbaycan öz resurslarını digər respublikalarla bölüşür, hətta ərazi güzəştələrinə gedir, lakin adekvat qarşılıq almır. Bu yanaşma göstərdirdi ki, o, federasiya daxilində qeyri-bərabər münasibətlərin mövcud olduğunu, Azərbaycanın "donor" rolunda çıxış etdiyini, digər respublikaların isə eyni səviyyədə öhdəlik götürmədiyini qeyd edirdi. Məktubda xüsusi olaraq vurğulan ki, qəbul olunmuş qərarlar (Qafqaz bürosu səviyyəsində)

Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən tez-tez pozulur. Bu fakt Nərimanovun federasiya daxilində intizamın zəif olduğunu, ümumi qərarların icra olunmadığını, qarşılıqlı etimadın aşağı səviyyədə olduğunu göstərmək cəhdi idi. Nərimanov məktubda RK(b) P Qafqaz bürosunun katibi Q.Orconikidzenin birləşmə məsələsində həddindən artıq tələskənlik siyasətini tənqid edirdi. Məktubun mühüm məqamlarından biri federasiyanın mərkəzinin harada yerləşməsi məsələsi idi. Nərimanov təklif edir ki, gələcək federasiyanın Ali İcraedici orqanı İttifaq Şurasının mərkəzi Tiflis deyil, Bakı olsun. Bu təklif yalnız inzibati deyil, həm də siyasi və iqtisadi mənə daşıyır. Bakı regionun əsas iqtisadi mərkəzi kimi federasiya daxilində Azərbaycanın rolunun gücləndirilməsini və idarəetmənin daha effektiv olması təmin edilə bilərdi. Məktubda, eyni zamanda, Azərbaycanın real vəziyyətində əks olunurdu: 8 qəzadə aclıq, rublun dəyərindən düşməsi və Gürcüstan tərəfindən malların saxlanılması. Bu faktlar göstərir ki, Nərimanov üçün federasiya məsələsi yalnız siyasi deyil, həm də kəskin sosial-iqtisadi problem idi. Mövcud vəziyyəti nəzərə alan Nərimanov xəbərdarlıq edir ki, mövcud vəziyyət dəyişməzsə, gələcəkdə birləşmə prosesi ciddi münasibətlərə gətirib çıxara bilər. Bu fikir onun uzaqgörən siyasi təhlil qabiliyyətini göstərirdi. Ümumiyyətlə Nəriman Nərimanovun Leninə ünvanladığı bu məktub onun federasiya məsələsində dərin, realist və tənqidi mövqeyini əks etdirirdi.

1922-ci il martın 12-də Tiflisdə Azərbaycan SSR, Gürcüstan SSR və Ermənistan arasında Zaqafqaziya Sosialist Federativ Sovet Respublikasının yaradılması barədə İttifaq müqaviləsi bağlandı. Müqavilənin imzalanmasından bir müddət sonra, 1922-ci ilin yayında Moskvaya göndərdiyi məktubunda Nərimanov federasiyanın əsas məqsədini aydın şəkildə formalaşdırırdı: respublikaların yaradıcı (istehsal və iqtisadi) potensialının birləşdirilməsi, bu potensialın istiqamətləndirilməsi və səmərəli istifadəsi, sovet respublikalarının daxili və xarici təhlükələrdən qorunması. Bu yanaşma göstərdirdi ki, o, federasiyanı ideoloji deyil, daha çox funksional və iqtisadi zərurət kimi qiymətləndirirdi. Məktubda açıq şəkildə vurğulan ki, Zaqafqaziya respublikalarının rifahı onların iqtisadi inkişafından asılıdır və buna görə də birləşmə prosesində əsas diqqət məhz iqtisadi məsələlərə yönəldilməlidir. Nərimanov iqtisadi inteqrasiyanın federasiyanın əsas dayacağı, siyasi inteqrasiyanın isə ikinci mərhələsi kimi görürdü. Məktubda Nərimanov federasiya modelinin üç mühüm şərtini irəli sürürdü: yerli şəraitin nəzərə alınması, beynəlxalq və daxili siyasi vəziyyətin qiymətləndirilməsi və respublikaların sovet quruculuğuna hazırlıq səviyyəsi. Bu prinsiplərdən çıxış edərkən Nərimanov konkret nəticələr çıxarırdı: respublikaların formal deyil, real müstəqilliyi saxlanmalıdır, hər bir respublika sənaye və iqtisadi sahədə öz təşəbbüsünü inkişaf etdirə bilər və bir respublikanın xeyrinə digərinə zərər verən qərarlardan çəkinməyə lazımdır. Bu məhdətlər Nərimanovun federasiya daxilində bərabər hüquqluluq prinsipini müdafiə etdiyinə göstərir. Nərimanov federasiya çərçivəsində ilk növbədə həll olunmalı sahələri dəqiq müəyyən edirdi: pul sistemi, nəqliyyat (dömr yolları və dəniz), rabitə, əmək və sosial məsələlər (qacqınlar və s.) və daxili iqtisadi məncələrin aradan qaldırılması. Eyni zamanda o vurğulayırdı ki, xarici ticarət, hərbi idarəetmə, xarici siyasət kimi sahələr tələsik birləşdirilməməlidir, çünki bu istiqamətlərdə ziddiyyətlər və qeyri-müəyyənliliklər mövcuddur. Məktubun ən mühüm hissələrindən biri Federasiyanın Ali İcraedici orqanı olan İttifaq Şurasının vəziyyətini tənqid idi. Nərimanov göstərirdi ki, İttifaq Şurasının mərkəzinin Tiflisdə yerləşməsi idarəetməni çətinləşdirirdi. O, xüsusilə vurğulayırdı ki, belə şəraitdə qərarların həyata keçirilməsi çətinləşir, yerli realqlar nəzərə alınmır və sosial reaksiyalar düzgün qiymətləndirilmirdi. Alternativ olaraq, Nərimanov İttifaq Şurasının tərkibinə respublikaların Xalq Komissarları Şurasının sədrlərinin daxil edilməsini təklif edirdi. Bu model mərkəzlə respublikalar arasında birbaşa əlaqənin gücləndirilməsinə və qərarların daha real şəraitə uyğun qəbul edilməsinə imkan verə bilərdi. Bu məktubun xüsusi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Nərimanov ZSFSR-in gələcək problemlərini əvvəlcədən görürdü, mərkəzləşmənin doğuracağı ziddiyyətli proqnozlaşdırırdı və federativ modelin alternativ variantını irəli sürürdü. Sonrakı dövrdə sovet federativ sisteminə yaranan problemlər (formal muxtariyyət, real mərkəzləşmə) Nərimanovun bu tənqidlərinin əsası olduğunu göstərdi.

Bələliklə, Nəriman Nərimanovun Zaqafqaziya Federasiyasının yaradılması məsələsinə münasibəti pragmatik və balanslaşdırılmış xarakter daşıyır. O, respublikaların birləşdirilməsinin zəruriliyini qəbul etsə də, bu prosesdə tələskənliyə qarşı çıxırdı, iqtisadi əsaslandırmanın və milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayırdı. Eyni zamanda, Nərimanovun federasiya daxilində yaranan struktur problemləri – idarəetmədə mərkəzləşmə, qərarların icrasında intizamın zəifliyi və iqtisadi balanssızlıq kimi məsələləri öncədən müəyyənləşdirməsi, onun irəli sürdüyü təkliflər və tənqidi yanaşmalar yalnız dövrün siyasi realqlarını əks etdirmir, həm də sonrakı sovet federativ sisteminə üzə çıxan ziddiyyətlərin elmi proqnoz kimi qiymətləndirilməsi üçün də əsaslandırılmışdır.

*İlqar NİFTƏLİYEY,
AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini,
tarix elmləri doktoru*

Hazırda dünyada baş verən hərbi-siyasi gərginliklər fonunda beynəlxalq münasibətlər sistemi mürəkkəb və qeyri-müəyyən mərhələdən keçir. Xüsusilə Rusiya-Ukrayna müharibəsi və ABŞ-İsrail-İran gərginliyi kimi münaqişələr global təhlükəsizlik mühitinə ciddi təsir edir. Təbii ki, bu proseslər iqtisadi sahədə də özünü göstərməklə enerji bazarlarında qeyri-sabitliyə və qiymət dalğalanmalarına yol açır.

Hörmüz boğazı: global enerji bazarının "şah damarı"

2022-ci il fevral ayının 24-dən aktiv fazaya keçən Rusiya-Ukrayna müharibəsi xüsusilə Avropa bazarında çətinliklərə səbəb olsa da, bu il fevralın 28-də başlayan ABŞ-İran münaqişəsi global enerji bazarında köklü dəyişikliklərə səbəb oldu.

Münaqişənin ilkin mərhələsində hərbi əməliyyatların siyasi sistemdə transformasiya, eləcə də hərbi-strateji imkanların məhdudlaşdırılması kimi prioritet məqsədlərə xarakterizə olunsada, prosesin uzanması əməliyyatların mahiyyətində və hədəflərində əhəmiyyətli dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Belə ki, hazırda əsas diqqətin Hörmüz boğazının strateji-iqtisadi imkanlarına yönəldiyi müşahidə edilir ki, bu da münaqişənin daha çox iqtisadi və maliyyə maraqları müstəvisində formalaşdığını göstərir.

Nəticə etibarilə, sözügedən münaqişə region ölkələrinin sosial-iqtisadi sabitliyinə ciddi mənfi təsir göstərməklə yanaşı, eyni zamanda, global iqtisadi sistemdə zəncirvari və genişmiqyaslı effekt yaradır.

Qeyd edək ki, Hörmüz boğazı həm iqtisadi, həm də geosiyasi baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik strateji su yoludur. Fars körfəzi ilə Oman körfəzi arasında yerləşən bu boğaz vasitəsilə dünya bazarına gündəlik 20 milyon bareldən çox xam neft nəql olunur ki, bu da global enerji bazarında neftə olan tələbatın təqribən 20%-ni təşkil edir. OPEC ölkələrinin ixrac etdiyi neftin böyük hissəsi də məhz bu marşrut vasitəsilə dünya bazarına gətirilir. Bu səbəbdən sözügedən strateji enerji daşımada hədləndirilmə baş verə biləcək hər hansı gərginlik global enerji qiymətlərinə birbaşa mənfi təsir göstərir. Bu isə boğazın yüksək iqtisadi risk və geosiyasi həssaslıq səviyyəsinə malik olduğunu nümayiş etdirir.

Doğrudur, hazırda dünyada enerji ixracında xüsusi rola malik digər beynəlxalq əhəmiyyətli tranzit boğazlar da mövcuddur. Bunlara Malakka boğazı, Bab əl-Məndəb boğazı, Cəbəllütiariq boğazı və digər bu kimi mühüm keçidləri misal göstərmək olar. Lakin qeyd olunan boğazlar beynəlxalq daşımalar baxımından əhəmiyyətli funksional rol oynasalar da, Hörmüz boğazı ilə müqayisədə global miqyasda eyni xüsusi çəkiyə malik deyillər. Bu mənada, strateji coğrafi mövqeyə malik Hörmüz boğazını global enerji bazarının "şah damarı" adlandırmaq mümkündür. Bu səbəbdən onun sabit və təhlükəsiz şəkildə fəaliyyətinin təmin olunması enerji təchizatının davamlılığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Eni təxminən 39 km (21 dəniz mili), gəmiçilik zolağının isə cəmi 3 km (2 dəniz mili) təşkil edən bu dar, lakin strateji əhəmiyyəti malik su yolu yalnız enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində deyil, eyni zamanda, global ticarət dövriyyəsinin 4,5%-ni təşkil etməklə, beynəlxalq ticarət sistemində mühüm rol oynayır. Belə ki, Fars körfəzi hövzəsində yerləşən zəngin karbohidrogen ehtiyatlarına malik ölkələrdən ixrac olunan neft və təbii qazla yanaşı, digər strateji məhsulların (gübrə, qiymətli metallar, alüminium, sement və s.) daşınması da əsasən bu marşrut vasitəsilə həyata keçirilir. Xüsusilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında zəruri hesab edilən gübrə ixracı üçün Hörmüz boğazı əvəzsiz nəqliyyat yoludur. Hazırda dünyada gübrə ticarətinin təqribən 30%-i məhz bu boğaz vasitəsilə nəql edilir.

Həmçinin boğaz global gübrə istehsalı üçün strateji əhəmiyyətə malik xammal axınlarının da əsas tranzit marşrutudur. Belə ki, dünya üzrə ammoniyak tədarükünün təxminən 30%-i, kükürd ticarətinin 50%-i və mayeləşdirilmiş təbii qazın (LNG) 20%-i (gündəlik təxminən 300 milyon kubmetr) məhz bu xətt vasitəsilə daşınır. BMT-nin analitik və inkişaf yönümlü qurumu olan Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (Food and Agriculture Organization - FAO) proqnozlarına əsasən, mövcud vəziyyəti davam edəcəyi təqdirdə, 2026-cı ilin ilk yarısında gübrə qiymətləri orta hesabla 15–20% arta bilər.

Bütün bunları nəzərə alsaq, bu su yolunda yaranma biləcək hər hansı fasilə kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın azalmasına, qiymət artımına və nəticə etibarilə global ərzaq təhlükəsizliyinə ciddi təsir göstərə bilər. Bu məntəfi hallar xüsusilə Cənub-Şərqi Asiya və Afrika regionunda yerləşən və idaxıldan asılı inkişaf etməkdə olan ölkələrin əhalisinin ərzaq çatışmazlığı problemi ilə üzləşmə bələyeyi riskini artırmış olur.

Belə ki, global ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı BMT-nin ən böyük humanitar yardım təşkilatlarından biri olan Ümumdünya Ərzaq Proqramının (World Food Programme - WFP) məlumatlarına əsasən münaqişənin uzanması səbəbindən yaxın gələcəkdə 45 milyon əhalinin kəskin aclıqla üzləşmə bələyeyi proqnozlaşdırılır.

Nəzərə alsaq ki, münaqişədən öncə boğazdan gündəlik orta hesabla 150-200 gəmi keçirdiyi halda, hazırda bu göstərici 10-dan artıq deyil. Bu səbəbdən, yüzlərlə gəmi körfəzdə gözləmə növbəsinə qalmaqdadır.

Bunun ağır nəticəsidir ki, hazırda bir çox ölkələrdə yanacaq çatışmazlığı səbəbindən həyəcan təbili çalınır. Xüsusilə Çin, Yaponiya, Hindistan və Avropa ölkələrində neft və təbii qaz təchizatında yaranan fasilələr enerji qiymətlərinin kəskin artmasına, sənaye istehsalında ləngimələrə və əhalinin gündəlik enerji tələbatının ödənilməsində çətinliklərə səbəb olmuşdur.

Avropa ölkələrinin təyyarə yanacağı idxalında körfəz ölkələrindən əhəmiyyətli dərəcədə asılılığını da nəzərə alsaq, bu hal yaxın gələcəkdə aviasirkətlərin fəaliyyətində məhdudlaşdırılaraq yaranması və uçuşların azalması kimi xoşagəlməz halların yaranmasına da gətirib çıxara bilər.

Eyni zamanda, Hörmüz boğazının minalanması və minaların zamanla yerini dəyişməsi ehtimalı onların sonradan təhlükəsiz və effektiv şəkildə zərərləndirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir. Bu isə daşımalar üçün ciddi iqtisadi risk yaradır ki, bu da qisməddətli dövrdə nəqliyyat gecikmələrinə, sigorta və daşıma xərclərinin artmasına, uzunmüddətli perspektivdə isə global enerji bazarlarında qiymət dalğalanmalarına, təchizat zəncirində qeyri-sabitliyə və alternativ marşrutlara yönəlmə nəticəsində logistika xərclərinin artmasına səbəb ola bilər.

Məsələnin digər tərəfi isə ondan ibarətdir ki, münaqişə nəticəsində zədələnmiş enerji infrastrukturalarının, o cümlədən emal müəssisələri, boru kəmərləri sistemləri, dəniz limanları və logistika mərkəzlərinin əvvəlki istehsal gücünün bərpası mürəkkəb, eyni zamanda, uzunmüddətli proses kimi xarakterizə olunur. Bu isə neft və qaz təchizat zəncirinin tam nor-

mallaşmasının ciddi zaman tələb edəcəyini göstərir.

Mövcud münaqişənin davam edəcəyi təqdirdə, global iqtisadiyata təsir edə biləcək digər risklərdən biri də Hörmüz boğazı ilə uzanan sualtı internet kabellərinin zərərlənməsi təhlükəsizdir. Məlumdur ki, global internet trafikinin təqribən 95%-i məhz sualtı vasitəsilə həyata keçirilir. Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının (International Telecommunication Union - İTU) məlumatlarına əsasən, Fars körfəzində Hörmüz boğazı vasitəsilə iyirmiyə yaxın kabel keçir ki, bu da ümumdünya üzrə qitələrarası beynəlxalq internet trafikinin təqribən 20-25%-ni təşkil edir. Bu səbəbdən hər hansı təhlükə və ya pozuntu həlvi baş verəndə mövcud internet sürətində əhəmiyyətli azalma müşahidə oluna, alternativ rabitə xətlərində isə həddindən artıq yüklənmə yaranma bilər. Bu isə beynəlxalq bank əməliyyatlarına, onlayn ticarətə və fond borsasına ciddi mənfi təsir göstərə bilər. Nəticədə valyuta mübadiləsi, səhmlərin alıq-satışı və ümumilikdə maliyyə bazarlarının fəaliyyəti xeyli zəifləyəcəkdir. Yekunda bu həm valyutaların, həm də səhmlərin qiymətində kəskin ucuzlaşmaya, döyər itkisinə və inflyasiya təzyiqinin artmasına səbəb olacaqdır.

Qeyd edək ki, ABŞ-İran münaqişəsindən öncə dünya bazarında "Brent" markalı xam neftin bir bareli üçün 72-73 dollar səviyyəsində olan qiymətlər, münaqişədən sonra təqribən iki dəfəyə qədər artaraq, 120 dollara yüksəlmişdir. Eyni zamanda, maye qazın da qiymətində noxşar dinamika mövcuddur. Belə ki, münaqişədən əvvəl təbii qaz üzrə 1 meqavat-saat (MWh) üçün 35.5 avro olan qiymətlər hazırda 61.9 avro səviyyəsindədir. Doğrudur, razılaşdırılmış on dörd günlük atəşəndən sonra qiymətlərdə müəyyən qədər enmələr müşahidə ediləsa da, yəna də əvvəlki göstəricilərə nisbətə qiymətlər yüksələn xətlə davam edir. Belə ki, münaqişə zamanı mövcud enerji infrastrukturunun ciddi zərər görməsi və nəticədə bazarda formalaşan yanacaq qıtlığı səbəbindən tələb-təklif mühtitinin pozulması qiymətlərin bir qədər düşəcəyi təqdirdə belə, münaqişədən öncəki səviyyəyə qayıtmağacağı, əksinə, yüksək olacağı proqnozlaşdırılır. Bu isə global enerji təhlükəsizliyi baxımından risklərin hələ bir müddət yüksək səviyyədə qalacağını göstərir.

Qisməddətli dövrdə mövcud iqtisadi çətinliklərin yamşaldılması məqsədilə ölkələr strateji ehtiyatlardan istifadə, enerji güzəştələri təchizatı və subsidiyaların verilməsi kimi stabilizədirici tədbirlərə müraciət edə bilərlər. Lakin bu kimi iqtisadi yanaşmalar mahiyyət etibarilə yalnız müvəqqəti xarakter daşıyır.

Uzunmüddətli iqtisadi sabitliyin təmin olunması isə ilk növbədə, münaqişələrin danışıqlar yolu ilə qarşılıqlı etimad əsasında və operativ şəkildə həll edilməsindən asılıdır ki, bu da global enerji təchizatı zəncirinin bərpasına, eləcə də bazarlarda risk və qeyri-müəyyənlilik səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxaracaqdır.

Bələliklə, bütün bu kimi zəruri səbəblər beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin təmin olunmasında Hörmüz boğazının əvəzsiz rolunu bir daha təsdiqləyir.

Təəsüf ki, mövcud münaqişə ocaqları Azərbaycanın sərhəd qonşularını əhatə edir. Bu isə global iqtisadi sistemə inteqrasiya edən ölkə iqtisadiyyatına da müəyyən mənada öz təsirlərini göstərə bilər. Bununla belə, ölkəmizdə dövlət səviyyəsində həyata keçirilən pragmatik və balanslaşdırılmış siyasət nəticəsində mövcud çağırışların təsiri minimuma endirilir və aradan qaldırılır. Xüsusilə nəzərə alsaq ki, II Qarabağ müharibəsindən sonrakı dövrdə öz ərazi bütövlüyü və suverenliyini bərpa etmiş bir dövlət kimi bu şəraitdə inkişafın davam etdirilməsi strateji və iqtisadi cəhətdən mühüm vəzifədir.

Bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uğurlu və məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycanın həm siyasi, həm də iqtisadi müstəvidə öz mövqeyini daha da gücləndirir. Bu yanaşma xüsusilə enerji sektorunda özünü daha aydın şəkildə göstərir. Ən başlıcası isə ənənəvi enerji mənbələrindən asılılığın tədricən aradan qaldırılması, enerji tədarükünün diversifikasiyası məqsədilə bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi dövlətin əsas prioritetləri sırasındadır. Belə ki, enerji sektorunda bərpaolunan enerji payının artırılması məqsədilə bu sahə üzrə ixtisaslaşmış dövlət qurumları qurulub, eyni zamanda, beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində mühüm layihələr icra olunmaqdadır. Bu layihələrin icrası enerji təchizatının davamlı və dayanıqlı şəkildə həyata keçirilməsi üçün enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, ekoloji tarazlığın qorunması baxımından karbon emissiyasının azaldılması, həmçinin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində yeni iş yerlərinin yaradılması baxımından da olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

*Cöşqun MƏMMƏDOV,
AMEA Rəyaset Heyətinin elmi katibi,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru*

“Şəhərsalma və Memarlıq İli”

Şəhərdə kənd təbiəti, kənddə şəhər abadlığı

Ölkənin quruculuq proqramlarının hədəfi belədir

Azərbaycanın dayanıqlı inkişaf modelinin əsas prinsiplərindən biri regionlararası iqtisadi tarazlığın təmin edilməsidir. Bu baxımdan paytaxt Bakı ilə ölkənin digər bölgələri arasında sosial-iqtisadi fərqlərin azaldılması iqtisadi məsələ olmaqla bərabər, həm də sosial ədalətin, milli təhlükəsizliyin və uzunmüddətli sabitliyin tərkib hissəsidir. Elə buna görə də hazırda regional inkişaf siyasətinin dərinləşdirilməsi və yeni yanaşmaların tətbiqinin diqqətdə saxlanması yönündə mühüm layihələrin həyata keçirilməsi xüsusi önəm daşıyır.

Azərbaycan iqtisadiyyatı uzun illərdir ki, yüksək dərəcədə mərkəzləşdirilmiş struktur nümayiş etdirir. Statistik göstəricilər də bunu açıq şəkildə göstərir. Belə ki, ölkə ərazisinin cəmi 2,5 faizini təşkil edən Bakı şəhəri ümumi iqtisadi fəallığın 70 faizdən çoxunu cəmləşdirir. Sənaye istehsalında isə bu rəqəm daha da yüksəkdir və 80 faizdən artıq pay paytaxtın üzərinə düşür. Regionlar isə ərazi baxımından üstünlük təşkil etsə də, iqtisadi cəhətdən geri qalır.

Belə bir tarazlığın pozulması bir neçə əsas istiqamətdə, məsələn, ümumi daxili məhsulun bölgüsü, sənaye istehsalında yüksək göstəricilərin ödə edilməsi, kredit və maliyyə resurslarına çıxışın açılan olması, eləcə də sosial xidmətlərin keyfiyyəti və məşğulluq, eyni zamanda, əmək bazarı məsələlərində özünü göstərir. Nəticədə regionlardan paytaxta davamlı miqrasiya prosesi baş verir ki, bu da Bakının infrastrukturuna əlavə yük yaradır, bölgələrdə isə demografik və iqtisadi boşluqlar formalaşdırır.

Ekspert rəyi

Samir HEYDƏROV,
iqtisadçı-ekspert

Bu mövzu ilə bağlı əvvəlcə bir məqamı diqqətdə çatdırmaq istərdim. Hazırda təhsil və səhiyyə xidmətlərinin əsas hissəsi Bakıda cəmləşib. Bu isə həm sosial, həm də iqtisadi tarazlığı dərinləşdirir. Aparıcı universitetlərin regionlarda filiallarının mərhələli şəkildə yaradılması və ya əsas kampuslarının köçürülməsi, bununda da bölgələrdə elmi-tədqiqat mühitinin formalaşdırılması gənclərin paytaxta axınının qarşısının qismən alınmasına şərtləndirir. Beynəlxalq təcrübə də göstərir ki, ali təhsil müəssisələri yerləşdiyi regionun iqtisadiyyatına mühüm təsirə malikdir. Çünki bu zaman kirayə bazarı canlanır, xidmət sektoru inkişaf edir və startap ekosistemi formalaşır.

Regionlararası fərqlərin azaldılması məqsədilə səhiyyə xidmətlərinin balanslaşdırılması da zəruridir. Belə ki, bölgələrdə ixtisaslaşmış xəstəxanaların yaradılması tibbi miqrasiyanın azaldılmasına, əhalinin sağlamlıq göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasına, sosial bərabərliyin gücləndirilməsinə şərtləndirir. “Təhsil-iqtisadiyyat” əlaqəsinin genişləndirilməsi isə regionlarda yerləşən universitetlərin yerli iqtisadi ixtisaslaşmaya uyğun kadr hazırlığını sürətləndirir. Bu fikri bir qədər də konkretləşdirib deyə bilərəm ki, kənd təsərrüfatı üzrə formalaşan bölgələrdə aqrar, sənaye rayonlarında texniki, turizm sektorunun inkişafı üçün uyğun hesab olunan zonalarda isə xidmət sahələri üzrə ix-

tisasların hazırlanma strategiyası sözügedən iqtisadi rayonların inkişafına müsbət təsir edir.

Azərbaycanın bölgələri zəngin təbii, mədəni və tarixi resurslara malikdir. Lakin bu potensial hələ tam reallaşdırılmayıb. Buna görə də qlobal səviyyədə rəqəbatdə davamlı turizm komplekslərinin yaradılması, bu istiqamətdə yeni iş yerlərinin açılması, kiçik və orta biznesin stimullaşdırılması qarşıya mühüm vəzifələr kimi qoyulub.

Bütün bunlarla yanaşı, bölgələrdə turizmin inkişafı məqsədilə təkcə otel tikintisi kifayət etmir. Bunun üçün, ilk növbədə, naqliyyat əlçatanlığı reallaşdırılmalı, əyləncə və istirahət infrastrukturunu qurulmalı, yerli məhsulların brendləşdirilməsi diqqətdə saxlanılmalı, peşəkar xidmət kadrları hazırlanmalıdır. Yalnız bu yolla turizmi regionların “qeyri-neft iqtisadiyyatının aparıcı sahəsinə” çevirmək mümkündür.

Regionların əsas iqtisadi bazası kənd təsərrüfatıdır. Lakin bu sahədə məhsuldarlıq və əlavə dəyər səviyyəsi hələ də aşağıdır. Bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq üçün aqrar-sənaye zəncirinin formalaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bu məqsədlə emal sənayesi, logistika və marketinq kimi sahələrin inkişafı diqqətdə saxlanılmalıdır. Yalnız bu strategiyaların reallaşdırılması ilə kənd təsərrüfatının yüksək gəlirli sahəyə çevrilməsi mümkündür.

Beləliklə, regional tarazlıq siyasəti respublikamız üçün artıq alternativ deyil, strateji zərurətdir. Qarşıdakı mərhələdə əsas məqsəd bölgələri istehlak məkanından istehlak və innovasiya məkanına çevirmək olmalıdır. Bu isə yalnız kompleks, koordinasiya və uzunmüddətli siyasət nəticəsində gerçəkləşə bilər.

Regionların potensialının tam reallaşdırılması, insanlara fəaliyyət üçün zəruri şəraitin yaradılması və rəqəbatqabiliyyəti, yüksək məaşı iş yerlərinin açılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu tədbirlər regionlardan paytaxta miqrasiyanı azaldı, eyni zamanda Bakının naqliyyat və infrastruktur yüklənməsini də müəyyən qədər azalda bilər.

lugu, əmək bazarının məhdudluğu da regional inkişafa təsirli ötürür. Digər tərəfdən yüksək məaşı və ixtisaslı iş yerlərinin əsas hissəsinin Bakıda yerləşməsi isə miqrasiyanı stimullaşdırır.

Şəhər-kənd yaxınlaşması

Azərbaycanın 2030-cu ilə qədər sosial-iqtisadi inkişafına dair müəyyən edilən prioritetlərdə regional tarazlıq xüsusi yer tutur. “Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət” modelinin qurulması məhz bölgələrin inkişafı ilə birbaşa bağlıdır. Xatırladaq ki, 2022-2026-cı illəri əhatə edən strategiyada regionların ümumi məhsulda ki payının 35 faizdən 42 faizə çatdırılması əsas hədəflərdən biridir. Bu isə infrastruktur layihələri ilə bağlı olmaqla bərabər, həm də kompleks və innovativ yanaşmalarla mümkündür.

Bəs yeni mərhələdə hansı layihələrin həyata keçirilməsi zəruridir? Ekspertlər bu suala cavablarında bildirirlər ki, mövcud çağırışlar fonunda regional siyasət, ilk növbədə, yeni məzmun və vasitələr tələb edir. Bu sırada regional sənaye və innovasiya klasterlərinin, hər regionun özünəməxsus üstünlüklərinə uyğun sənaye zonalarının, aqrar bölgələrdə aqrar-parkların yaradılması da xüsusi yer tutur. Belə bir yanaşma isə əlavə dəyər zəncirlərinin formalaşmasına əlverişli şərait yaradır.

Iqtisadçı-ekspert Vüqar Həsənovun sözlərinə görə, regionların inkişafını şərtləndirən zəruri amillər sırasında vergi və maliyyə stimulları, başqa sözlə, bölgələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi edilməsi, subsidiyala-

rın və aşağı faizli kreditlərin verilməsi də diqqətdə saxlanılmalıdır. Bu stimullar investorların bölgələrə marağını daha da artırır. Eyni zamanda, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafına xüsusi önəm verilməlidir. Çünki rəqəmsallaşma regionlar üçün böyük sıçrayış imkanı yaradır, uzaqdan iş imkanlarının, elektron ticarət platformalarının yaradılmasını şərtləndirir.

V.Həsənov söhbətində regionlarda startap ekosistemlərinə xüsusi önəm verilməsini, insan kapitalına investisiya qoyulmasını, məsələn, peşə təhsili mərkəzləri və universitet filiallarının yaradılmasını, eləcə də texnoloji təlim proqramlarının hazırlanmasını zəruri hesab edir. Iqtisadçı-ekspert bütün bunlarla yanaşı, yerli özünüidarəetmənin gücləndirilməsi, başqa sözlə, bələdiyyələrin və yerli icra strukturlarının maliyyə müstəqilliyinin artırılması, layihə idarəetmə qabiliyyətinin gücləndirilməsi məsələlərini də prioritet istiqamətlər kimi qiymətləndirir.

Iqtisadçı-ekspert Arzu Qulubayov isə bu məsələdə beynəlxalq təcrübədən bəhrələnməyi daha üstün hesab edir. O, regional bərabərliyin gerçəkləşdirilməsinin inkişaf etmiş ölkələrdə də aktual məsələ olduğunu və bu məqsədlə müxtəlif modellərin tətbiqi edildiyini bildirir. Eyni zamanda, Almaniya modelində xüsusi əhəmiyyət verilən “bərəkətli həyat şəraiti” siyasətini önə çəkir, bu ölkədə regionlararası fərqlərin azaldılması məqsədilə federal büdcədən zəif bölgələrə böyük transferlər ayrıldığını vurğulayır. Arzu Qulubayov Cənubi Koreyaya səfəri zamanı bu ölkədə geniş tətbiq edilən sənaye zonaları layihəsi ilə derindən maraqlandığını xatırladı və bu dövlətin regionlarda xüsusi iqtisadi zonalar yaradaraq sənayenin paytaxtdan konara uğurla çıxarılmasına nail olduğunu diqqətdə çatdırır.

Yuxarıda vurğulandığı kimi, müasir dövrdə regionlararası fərqlərin azaldılması təkcə klassik infrastruktur layihələri ilə məhdudlaşmır. Qlobal iqtisadi transformasiyalar, rəqəmsallaşma və dayanıqlı inkişaf prinsipləri yeni nəsil layihələrin tətbiqini də zəruri edir. Bu baxımdan “ağıllı həllər”, insan kapitalının coğrafi balanslaşdırılması, turizm və aqrar-sənaye inteqrasiyası xüsusi önəm daşıyır.

Son illər Azərbaycanda, xüsusilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında tətbiq edilən “ağıllı” kənd və “ağıllı” şəhər konsepsiyaları regional inkişafın yeni mərhələsinə formalaşdırır. Belə bir modelin digər regionlarda da genişləndirilməsi bir neçə istiqamətdə mühüm təsir göstərə bilər. Onu da qeyd edək ki, ilk növbədə, “ağıllı” yanaşma yalnız yolların və kommunikasiyaların qurulması ilə məhdudlaşmır. Belə bir məsələdə rəqəmsal idarəetmə, enerji səmərəliliyi (“yaşıl” enerji), “ağıllı” kənd təsərrüfatı, eləcə də elektron xidmətlər bir sistem halında fəaliyyət göstərir. Bu isə bölgələrdə məhsuldarlığı artırır və iqtisadi fəallığı gücləndirir.

Əgər regionlarda sürətli internet, keyfiyyətli kommunal xidmətlər, rəqəmsal səhiyyə və təhsil imkanları formalaşarsa, insanların Bakıya köçmək istəyi əhəmiyyətli dərəcədə azalar. Bu zaman innovasiya mərkəzlərinin yaranmasına da ciddi ehtiyac duyar. Başqa sözlə, innovasiya mərkəzlərinin yaradılması ilə “ağıllı” kəndlər gələcəkdə kənd startaplarının və aqrar texnologiyaya innovasiyalarının mərkəzinə çevrilir. Nəticədə bu modelin tətbiqi sayəsində bölgələr “dotaşma alan ərazilərdən” “dəyər yaradan iqtisadi vahidlərə” çevrilir.

Beləliklə, Bakı ilə regionlar arasında fərqlərin azaldılması iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşdırılması ilə bərabər, eyni zamanda, sosial sabitliyin təmin edilməsi, əhalinin rifahının yüksəldilməsi, miqrasiyanın tənzimlənməsi, milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi deməkdir. Azərbaycan üçün növbəti mərhələdə isə əsas vəzifə infrastruktur yönümlü inkişaf modelindən iqtisadi fəallıq və innovasiya istiqamətli modelə keçiddir. Bu keçid mərhələsində dövlət – özal sektor – cəmiyyət arasında yeni əməkdaşlıq mexanizmlərini formalaşdırmaqla həm də regionların potensialını tam reallaşdırmaq və bu halda ölkədə həqiqi regional tarazlığı gerçəkləşdirmək, dayanıqlı inkişaf modelinə nail olmaq mümkündür.

Vağif BAYRAMOV
XQ

Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyi hesabatı

Azərbaycan Mərkəzi Bankında “Maliyyə sabitliyi hesabatı”nın təqdimatına hazır olunmuş mətbuat konfransı keçirilib. Toplantıda ölkənin maliyyə sektorunun mövcud vəziyyəti, qlobal iqtisadi proseslərin təsirləri və qarşıdakı dövr üzrə gözləntilər geniş şəkildə müzakirə olub.

Mərkəzi Bankın baş direktoru Şahin Mahmudzadə bildirib ki, Yaxın Şərqdə baş verən proseslərin Azərbaycanda inflyasiyaya təsiri hələ də qeyri-müəyyən olaraq qalır. Onun sözlərinə görə, neft qiymətlərinin artması ölkənin ixrac gəlirlərini və valyuta ehtiyatlarını artırsa da, tərəfdaş ölkələrdə inflyasiyanın yüksəlməsi idxal inflyasiyası kanalı ilə Azərbaycana təsir göstərə bilər. Bu baxımdan, proseslərin yekun təsirlərini dəqiq qiymətləndirmək üçün əlavə müşahidələrə ehtiyac var və yenilənmiş proqnozların may ayında açıqlanması nəzərdə tutulur.

Açıqlamada əhalinin borclanması məsələsinə də toxunulub. Ş.Mahmudzadə vurğulayıb ki, əsas məqsəd borclanmanın qarşısını almaq deyil, onun sağlam və dayanıqlı əsaslar üzərində formalaşmasını təmin etməkdir. Qeyd olunub ki, gəlirlərin artması fonunda borclanmanın müəyyən qədər yüksəlməsi təbii proses hesab olunur. Bununla yanaşı, yüksək riskli kreditlərin payında

azalma müşahidə edilir, daha çox vətəndaşın kiçik məbləğlərlə borclanması isə maliyyə sabitliyi baxımından daha təhlükəsiz qiymətləndirilir.

Maliyyə sektorunun göstəricilərinə toxunan Mərkəzi Bank nümayəndələri bildiriblər ki, 2025-ci ildə banklar tərəfindən səhmdarlar ədalətli dividendlərin həcmi azalsa da, sektorun ümumi dayanıqlığı qorunur. Eyni zamanda, sığorta sektorunda da müsbət maliyyə nəticələri qeydə alınıb və bu sahədə mənfəətliklik davam edir.

Konfrans çərçivəsində bank sektorunda nəzarət mexanizmləri ilə bağlı məsələlərə də aydınlıq gətirilib. Bildirilib ki, şikayət indeksinin yüksək olması bankın fəaliyyətinin dayandırılması üçün əsas sayıla bilməz. Bankların fəaliyyəti tələblər – kapital adekvatlığı, kredit portfelinin keyfiyyəti və digər maliyyə göstəriciləri əsasında qiymətləndirilir. Bu yanaşma bazarda sabitliyin qorunmasına və əsaslı ajiotajın qarşısının alınmasına xidmət edir.

Ümumilikdə, Mərkəzi Bank mövcud şəraitdə maliyyə sektoruna ciddi təhdidlərin müşahidə olunmadığını bəyan edib. Bununla belə, qlobal iqtisadi proseslər və regional risklər diqqətlə izlənir və zərurət yarananda hələ operativ tədbirlərin görülməyi vurğulayıb.

XQ

AYİB Azərbaycanı da “Yaxın Şərq təsiri”ndən qoruyacaq

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AYİB) Yaxın Şərqdə davam edən münəşşələri təsirlərinə məruz qalan iqtisadiyyatlara dəstək məqsədilə yeni proqram qəbul edib. Sənədə əsasən, bank 2026-cı ildə bu məqsədlə 5 milyard avro investisiya yatırmaq planlaşdırır. Yeni proqram birbaşa və dolaylı təsirlər görmüş ölkələrə əhatə edir.

AYİB-in diqqəti əsasən İraq, İordaniya, Livan, Qorb Sahili və Qozzaya yönəldə də, təsirin yayıldığı qonşu ölkələr, o cümlədən Azərbaycan, Misir, Türkiyə və Ermənistan da proqramın əhatə dairəsinə daxildir. Bankdan verilən məlumata əsasən, dəstək proqramı iki mərhələdən ibarət olacaq. Birinci mərhələdə iqtisadi fəallığın dəstəklənməsi, maliyyə sektorunun sabitləşdirilməsi və əsas xidmətlərin fasiləsizliyinin təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Növbəti mərhələdə isə dayanıqlı bərpa və iqtisadi artım üçün əsasların yaradılması hədəflənir.

Məlumatda qeyd olunub ki, Yaxın Şərqdə davam edən münəşşə artıq bir sıra iqtisadiyyatlara təsir göstərir. Həmin təsirlər ticarət marşrutlarının pozulması, enerji və əmtəə bazarlarında şoklar, investor inamının zəifləməsi və əhali üçün əlavə xərclərin yaranması ilə müşayiət olunur. Vəziyyətin yaxın aylarda necə inkişaf edəcəyi isə təsirin miqyasından asılı olacaq. Bununla belə, AYİB hesab edir ki, investisiyaların həcmi sabit olmayacaq və vəziyyətin dinamikasına uyğun olaraq formalaşacaq. Bank, eyni zamanda, iqtisadi təhlükəsizlik risklərindən və makroiqtisadi təsirlərdən zərər gören digər fəaliyyət ölkələrinə də dəstək göstərməyə hazırdır.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının prezidenti Odil Reno-Basso məsələ ilə əlaqədar bildirib ki, qurum qeyri-müəyyənlik dövründə əks-tikliklə dəstək göstərmək imkanına malikdir və digər maliyyə institutlarının geri çəkildiyi şəraitdə fəaliyyətini genişləndirir.

Enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi məqsədilə qısa müddətdə enerji şirkətlərinə likvidlik dəstəyi verəcək, uzunmüddətli perspektivdə isə daha şaxələndirilmiş və dayanıqlı enerji sistemlərinə keçid sürətləndiriləcək. Dövlət müəssisələrinə dəstək əsas xidmətlərin davamlılığını təmin etməklə yanaşı, uzunmüddətli islahatlara töhfə verəcək.

Özal sektordə isə enerji bazarlarında və aqrar-ərzaq zəncirlərində yaranan pozuntuların təsiri azaltmaq üçün şirkətlərə dövrviyyə kapitalı və likvidlik dəstəyi təqdim ediləcək. Uzunmüddətli dövrdə infrastruktur, ticarət marşrutları, ərzaq təhlükəsizliyi və rəqəmsal həllər üzrə investisiyaların genişləndirilməsi.

AYİB-in investisiya fəaliyyəti siyasət dialoqu, texniki yardım və məsləhət xidmətləri ilə müşayiət olunaacaq. Bank hökumətlər, donörlər və beynəlxalq maliyyə institutları ilə koordinasiya şəkildə çalışaraq əlavə maliyyə resurslarının səfərbər edilməsinə də çalışacaq.

Yeri gəlmişkən, ekspertlərin Yaxın Şərqdəki müharibənin regional və qlobal iqtisadi

diyyata ciddi mənfi təsirləri ilə bağlı açıqlamaları ciddi narahatlıq doğurur. Onların fikrincə, münəşşənin davam etməsi enerji qiymətlərinin kəskin artmasına səbəb olur. Belə ki, müharibə şəraiti neft və qaz hasilatı bölgəsində olduğu üçün qiymətlərin 100 dollardan yuxarı qalxması riskli global iqtisadiyyatı sarsdır. Ümumilikdə, neftin bahalaşması neft ixrac edən ölkələr üçün müsbət olsa da, idxaldan asılı ölkələr üçün inflyasiya təzyiqini artırır.

Digər tərəfdən, logistika zəncirlərinin, xüsusən də gəmiçilik yollarının təhlükəsizliyinin pozulması naqliyyat xərclərini artırır. Bu da idxal-ixrac əməliyyatlarını çətinləşdirə bilər, əgər, ölkələrdə inflyasiyanın yüksəlməsinə səbəb olur. Bununla yanaşı, infrastrukturun dağılması və investisiyaların azalması ilə yanaşı, global artım tempini 0,3-1 faiz bəndi azaldı biləcək qeyri-müəyyənlik yaradır. Müharibənin uzun müddət davam etməsi isə qlobal bazarlarda qeyri-müəyyənliyi artıraraq maliyyə sistemlərinə də mənfi təsir göstərir.

Yaxın Şərqdəki mövcud vəziyyətdə Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirinə gəldikdə isə ekspertlər hesab edirlər ki, münəşşə səbəbindən neft və qaz qiymətlərinin yüksəlməsi ilə bağlı ölkənin valyuta gəlirləri artsa da, məsələnin mənfəətli deyil. Bu baxımdan müharibənin doğurduğu global inflyasiya, ərzaq qiymətlərinin bahalaşması, logistik çətinliklər və regional qeyri-sabitlik riski xüsusi qeyd edilməlidir.

İlk növbədə, global ərzaq və enerji qiymətlərindəki artım Azərbaycanda da qiymətlərin bahalaşmasına səbəb olur. Digər tərəfdən, regionda gərginliyin artması ticarət yollarını risk altına salması bir çox ölkələrlə idxal-ixrac əməliyyatlarının aparılmasında, xüsusən də qonşu İranda ticarətdə çətinliklər yaradır. Eyni zamanda, münəşşənin uzanması regiona yaxın olan Azərbaycanda investisiya mühitinə və iqtisadi gözləntilərə mənfi təsir göstərir.

Xatırladaq ki, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı 2012-ci ildən bəri cənub və şərq Aralıq dənizi regionunda 489 layihə üzrə 26,5 milyard avrodan çox investisiya ayırıb. Azərbaycan gəldikdə isə, ötən müddətdə bank ölkəmizdə 202 layihənin həyata keçirilməsinə 3 milyard 629 milyon avro investisiya yatırıb.

Mirbağır YAQUBZADƏ
XQ

Nəqliyyat problemlərinə təşəbbüskar yanaşmalar

Bakı şəhərində artan nəqliyyat sıxlığının aradan qaldırılması məqsədilə kompleks yanaşmanı əks etdirən "Şimal Böyük Yol Qovşağı Kompleksi" adlı yeni konseptual layihə ictimaiyyətdə təqdim olunub. Layihənin müəllifi, nəqliyyat məsələləri üzrə ekspert Aslan Əsədov təşəbbüsün şəxsi və peşəkar məsuliyyətdən irəli gələrək, təmənnsiz hazırladığını bildirib.

Eyni zamanda, müxtəlif səviyyəli yol qovşaqlarının və yol ötürücülərinin inşası ilə nəqliyyat axınlarının kəşimləndirilməsi nəzərdə tutulur. Bu işə hərəkətin təhlükəsizliyini artırmaqla yanaşı, vaxt itkisinin minimuma endirilməsinə xidmət edir.

Layihədə şəhərin digər ərazilərində də, xüsusilə Azadlıq prospekti, Biləcəri və Rəsulzadə qəsəbəsi istiqamətlərində tunel və yeni yol infrastrukturunu həlləri təklif olunur. Bundan əlavə, müasir drenaj sistemlərinin tətbiqi ilə yağış sularının yollarda yığılmasının qarşısını alınması planlaşdırılır.

Konsepsiyanın mühüm hissələrindən biri də ekoloji və sosial yanaşmanı əhatə edir. Belə ki, Sulutəpə-Xocəsən ərazisində təxminən 15 hektarlıq sahədə böyük park

kompleksinin yaradılması təklif edilir. Bu təşəbbüs həm şəhər mühitinin yaxşılaşdırılmasına, həm də əhalinin istirahət imkanlarının genişləndirilməsinə xidmət edə bilər.

Layihədə metro infrastrukturunu üzrə təkliflər də yer verilib. İçərişəhər metrostansiyasının "Azneft" dairəsi istiqamətində əlavə çıxışının yaradılması sərnişin axınının daha səmərəli bölüşdürülməsinə şərait yarada bilər.

Qeyd edək ki, təqdim olunan materiallar konseptual xarakter daşıyır və bəzi vizual təsvirlər kompüter modeləşdirilməsi əsasında hazırlanıb. Bu görüntülər real tikinti planını deyil, mümkün həll yollarının izahını əks etdirir.

Sonda layihə müəllifi bildirib ki, məqsəd mövcud nəqliyyat problemlərinə alternativ yanaşmalar təqdim etmək və bu istiqamətdə ictimai müzakirəyə töhfə verməkdir.

Musa BAĞIRLI
XQ

Azərbaycan–Latviya aqrar əməkdaşlığı müzakirəsi

İqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarov Latviyanın kənd təsərrüfatı naziri, Azərbaycan və Latviya arasında iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiyanın həmsədri Armands Krauze ilə görüşüb.

Nazirlikdən verilən məlumata görə, görüşdə Azərbaycanın Latviya ilə əlaqələrin gücləndirilməsinə önəm verdiyi vurğulanıb. Qeyd olunub ki, 2017-ci ildə ölkələrimiz arasında imzalanmış Strateji Tərəfdaşlığın Qurulmasına dair Birgə Bəyannamə ikitərəfli münasibətlərimizin dərinləşdirilməsi üçün möhkəm baza rolunu oynayır.

Söhbət əsnasında ölkəmizin Latviya ilə iqtisadi-ticarət tərəfdaşlığının uğurla inkişaf etdiyi vurğulanıb. Bildirilib ki, ötən il və bu ilin ilk 2 ayı ərzində qarşılıqlı ticarət dövriyyəsinin həcminin artması da buna dələlət edir. Bununla belə, bu sahədə daha yüksək nəticələrə nail olmaq üçün imkanlar diqqətə çatdırılıb.

Görüşdə Azərbaycanda investorlar üçün yaradılmış əlverişli fürsətlər haqqında məlumat verilib, müxtəlif istiqamətlər, o cümlədən, birgə müəssisələrin yaradılması, tranzit daşımalar, turizm və s. üzrə işbirliyinin möhkəmləndirilməsi üçün geniş perspektivlər qeyd edilib.

Tərəflər ticarət, enerji, investisiya, nəqliyyat və kənd təsərrüfatı sahələrində birgə fəaliyyətin genişləndirilməsi imkanlarını dəyərləndiriblər.

XQ

OPEC-in ölkəmizdə gündəlik neft hasilatı üzrə açıqlaması

Neft İxrac Edən Ölkələr Təşkilatı (OPEC) martda Azərbaycanda gündəlik neft hasilatı üzrə göstəriciləri açıqlayıb. Bildirilib ki, ötən ay ölkəmizdə orta gündəlik xam neft hasilatı 457 min barel təşkil edib. Fevralda isə bu göstərici 458 min barel səviyyəsində olub.

Qurumun məlumatına əsasən, cari ilin birinci rübündə qeyd olunan göstərici 457 min barel təşkil edib, bu da 2025-ci ilin eyni dövrünün göstəricisi ilə müqayisədə 9 min barel azdır. Ümumilikdə, ötən il Azərbaycanda orta gündəlik xam neft hasilatı 461 min barel təşkil edib ki, bu da 2024-cü ilin göstəricisi ilə müqayisədə 20 min barel azdır.

Xatırladaq ki, Azərbaycan "OPEC plus" razılaşmasının iştirakçısıdır. Sözügedən təsisat Neft İxrac Edən Ölkələr Təşkilatı və quruma daxil olmayan ölkələri bəzən tarazlamaq məqsədilə neft istehsalının azaltması üzrə təşəbbüsdür.

"OPEC plus" ölkələri nazirlərinin əldə etdiyi razılığa əsasən, 2026-cı ilin sonunadək Azərbaycanın hasilat kvotası gündəlik 551 min barel təşkil edir. Beləliklə, ölkəmiz cari ilin mart ayında və ilin birinci rübündə "OPEC plus" təşkilatı çərçivəsində kvotadan 94 min barel geri qalıb.

XQ

Son yağışlar əkin sahələrinə ciddi ziyan vurub

Aqrar Sığorta Fonduna fermerlərdən 93 müraciət daxil olub

Son zamanlar ölkə ərazisində müşahidə olunan qeyri-sabit hava şəraiti və güclü yağışlar kənd təsərrüfatına ciddi təsir göstərir. İntensiv yağışlar nəticəsində yaranan sel və subasma hadisələrindən zərər çəkən əkin sahələri ilə bağlı fermerlərin Aqrar Sığorta Fonduna ünvanladığı müraciətlərin sayı artmaqdadır.

Güclü yağışların başladığı 27 mart 2026-cı il tarixindən 9 aprel tarixinədək olan dövrdə Aqrar Sığorta Fonduna müxtəlif hadisələr üzrə, ümumilikdə, 601 sığorta müqaviləsinə əhatə edən 93 müraciət daxil olub. Bu müraciətlər müxtəlif bitkilərin əkilədiyi 6 min

541 hektar sahəni əhatə edir.

Fondan verilən məlumata əsasən, ən çox müraciət Quba-Xaçmaz regionundan daxil olub. Xüsusilə Xaçmaz və Şabran rayonlarından çoxsaylı müraciətlər qeydə alınıb. Həmin müraciətlər 5 min 700 hektar sahəni əhatə edir. Ötən müddətdə Dağlıq Şirvan regionu üzrə 381 hektar, Mərkəzi Aran regionu üzrə 213 hektar, Gəncə-Daşkəsən regionu üzrə 154 hektar, Qarabağ regionu üzrə 56 hektar, Şirvan-Salyan regionu üzrə 24 hektar, Abşeron-Xızı regionu üzrə isə 12 hektar sahədə baş verən sığorta hadisəsi ilə bağlı müraciətlər daxil olub.

Müraciətlərin böyük hissəsi 6 min 256 hektar sahə üzrə sel və subasma hadisələri ilə bağlı olub. Bundan əlavə, 223 hektar sahə üzrə müraciətlər üçüncü şəxslərin hərəkətləri, 53 hektar üzrə fırtına-qasırğa, 5 hektar üzrə vəhşi heyvan hücumları, 3,46 hektar üzrə isə dolu hadisələri ilə bağlı olub.

Aqrar Sığorta Fonduna daxil olan bütün müraciətlər qeydə alınıb. Hadisələrin araşdırılması və ilkin qiymətləndirilmənin aparılması üçün ərazilərə müstəqil aqrar sığorta ekspertləri göndərilib. Yağış və sel-subasma hallarının davam etməsi səbəbindən bəzi ərazilər üzrə təkrar müraciətlər də daxil olmaqdadır. Müraciətlərdə bildirilir ki, ilkin zərər qiymətləndirilməsi aparılmış bəzi sahələrdə hadisələr yenidən baş verib və həmin ərazilərə təkrar ekspertlər göndərilir.

XQ

ABŞ Prezidenti Donald Trampın tariflərlə bağlı siyasəti ABŞ dollarının kəskin ucuzlaşmasına zəmin yaratdı desək, yanlışdır. Valyuta treydləri 2026-cı ildə daha sabit və sakit bir dövr gözlənsələr də, yanvar ayından etibarən son həftələr bu, özünü doğrultmadı.

Bu il yanvar ayının sonlarında dollar əsas valyutalar bəndəsinə son 4 ilin ən aşağı səviyyəsinə enib. Avro və funt-sterlinq qarşısında da uduzan dollar, təxminən, bir həftə ərzində 3 faiz dəyər itirib. Hazırda bu enişin tempi bir qədər zəifləsə də, analitiklər bunun

Dolların zəifləməsinə təsir edən digər amillər də mövcuddur. Xarici bazarlarda investisiya imkanlarının genişlənməsi və son günlərdə Yaponiyanın istiqraz bazarında baş verən kütləvi satışlar bu prosesa əlavə təzyiç göstərib. Belə ki, yapon istiqrazlarının sürət

ABŞ dolları niyə ucuzlaşır?

müvəqqəti fasilə olduğunu və dolların zəifləmə tendensiyasının davam edə biləcəyini bildirirlər.

Əksər investorlar dolların bu il daha da zəifləyəcəyini düşünür. Əsas məsələ bunun nə vaxt baş verəcəyidir, istiqamət isə demək olar ki, bəllidir. Təbii ki, dolların zəifləməsinin əsas təsir hədəfi ABŞ vətəndaşlarının alıcılıq qabiliyyətidir. Bu tendensiya davam edərsə, idxal mallarının bahalaşması nəticəsində ölkə daxilində inflyasiya təzyiqləri arta bilər. Bununla yanaşı, baş verənlər dolların uzun illərdə qoruduğu "qlobal əsas valyuta" statusunun gələcəyi ilə bağlı suallar doğurur. Hansı ki, bu status ABŞ-a aşağı faizlərlə borc almaq imkanını verir və iqtisadi üstünlüklər qazandırır.

Əslində, dollar son onillikdə, xüsusilə, 2020–2022-ci illərdə pandemiyadan sonrakı iqtisadi bərpa və yüksək faiz dərəcələri səbəbindən daha da möhkəmlənmişdi. Lakin ötən il dollar indeksi – yeni dolların əsas valyutalar bəndəsinə nisbətən dəyərini ölçən göstərici təxminən 10 faiz azaldı və bu, 2017-ci

lə satılması bəzi treydlərin yenə dollar arasındakı məzənnə fərqi qazanc əldə etmək üçün qurduqları stratejiyaları dayandırmasına səbəb olub. Bu da valyuta bazarlarında əlavə hərəkətilik yaradı.

Yaponiya məsələsinə aydınlıq gətirək: səhm haqq-hesabından sonra ABŞ-nin maliyyə naziri Skott Bessentin ölkəsinin Yaponiyaya dəstək məqsədilə bazara müdaxilə etmədiyini açıqlamasından sonra dolların məzənnəsinin müəyyən qədər sabitləşməsi göstərib ki, dövlət səviyyəsində baş verənlər də valyutaya təsir edir. Donald Tramp administrasiyasının növbəti addımlarının necə

Ekspert rəyi

Xalid KƏRİMLİ, iqtisadçı-ekspert

ABŞ dollarının ucuzlaşmasının əsas səbəblərindən biri ABŞ-in iqtisadi siyasəti ilə bağlıdır. Xüsusilə Donald Tramp administrasiyası dövründə "ucuz pul siyasəti" ilə bağlı tez-tez bəyanatlar səsləndirilmişdir. Bu siyasətin mahiyyəti faiz dərəcələrinin aşağı salınması yolu ilə iqtisadi fəallığı artırılması idi.

Eyni zamanda, FED-in (Federal rezerv sistemi) sədri Jerome Povelə göstərilən siyasi təzyiqlər də bazarlarda müəyyən narahatlıq yaradırdı. Bu isə Mərkəzi Bankın müstəqilliyi ilə bağlı suallar doğurur və nəticə etibarilə dolların zəifləməsinə təsir edirdi. Çünki faiz dərəcələri aşağı salındıqda, adətən milli valyutanın dəyəri də azalır. Lakin müharibə şəraitində fərqli tendensiya müşahidə olunur. Məsələn, Yaxın Şərqdə gərginlik artdıqca dolların dəyəri əksinə yüksəlmişdi. Müharibədən əvvəl müəyyən səviyyədə olan dollar indeksi sonradan daha yüksək həddə qalxıb, hətta bəzi mərhələlərdə daha da möhkəmlənmişdi.

Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, ABŞ iqtisadiyyatı qlobal risklər fonunda "təhlükəsiz liman" kimi qəbul olunur. Coğrafi baxımdan münaqişə zonalarından uzaqda yerləşməsi və iqtisadi dayanıqlılığı investorların diqqətini bu bazarla yönəldir. Müharibələr əsasən Avrasiya məkanında və Yaxın Şərqdə baş verirdi üçün ABŞ bu proseslərdən nisbətən az təsirlənir.

Nəticədə, risklər artdıqca, investorlar kapitalını daha etibarlı hesab etdikləri ABŞ iqtisadiyyatına yönəldirdilər. Bu isə dolların bahalaşmasına səbəb olur. Ümumiyyətlə, ABŞ

iqtisadiyyatı qlobal iqtisadiyyatın əsas sütunlarından biridir və dünya ÜDM-nin təxminən 25–26 faizini təşkil edir. Bu isə o deməkdir ki, dünya iqtisadiyyatında baş verən hər hansı dəyişiklik dərhal ABŞ maliyyə bazarlarına və dolların məzənnəsinə təsir göstərir.

Əgər bazarlarda inflyasiyanın artacağı gözlənilirsə, investorlar FED tərəfindən faiz dərəcələrinin artırılacağına proqnozlaşdırırlar. Bu halda dollar möhkəmlənir. Əksinə, iqtisadi zəifləmə və işsizliyin artacağı gözlənilirsə, faizlərin endirilməsi ehtimalı artır və bu da dolların ucuzlaşmasına gətirib çıxarır.

Dolların qlobal rezerv valyuta olması da onun rolunu daha da artırır. Bir çox ölkələr öz ehtiyatlarını dollarla saxlayırlar və beynəlxalq ticarətdə geniş şəkildə istifadə edirlər. ABŞ maliyyə bazarlarının dərinliyi və likvidliyi səbəbindən qlobal kapital axınları əsasən bu bazarlardan keçir.

Bu baxımdan, dünya iqtisadiyyatında baş verən hadisələr dərhal ABŞ qiymətli kağızlarına və səhmlərinə olan tələbi dəyişir. Nəticədə, dolların dəyəri də bu proseslərə uyğun olaraq artır, ya da azalır.

İldən bəri ən zəif nəticə kimi qeydə alınıb. Bu enişin əsas hissəsi "Qurtuluş Günü" tarifi elanları" adlandırılan açıqlamalardan sonra baş verib. Yanvar ayında isə ABŞ ilə Avropa arasında Qrenlandiya məsələsi ətrafında artan gərginlik dolların daha da zəifləməsinə səbəb olub.

Analitiklər hesab edir ki, dolların dəyər itirməsi qismən bazarların ABŞ administrasiyasının siyasətinə olan narahatlığının göstəricisidir. Bazarlar daha çox qərarların qeyri-sabit və ardıcıl olmamasına reaksiya verir. Tarif siyasətində və digər məsələlərdə tez-tez dəyişən mövqelər investor etimadını zəiflədir. Ümumiyyətlə, bu cür qeyri-müəyyən və dəyişkən siyasət ən çox ABŞ iqtisadiyyatına zərər verir.

"Macquarie" şirkətinin qlobal valyuta və faiz dərəcələri üzrə mütəxəssisi Tiyeri Vizman bildirir ki, ilin əvvəlində geosiyasi gərginliklər artsa da, bazarlar uzun müddət buna ciddi reaksiya vermirdi. Lakin Qrenlandiya ətrafında ticarət qarşılıqlarının sürətlə kəskinləşməsi vəziyyəti dəyişdi. Onun sözlərinə görə, bu proses investorları narahat edib. Qeyd edib ki, məsələ təkcə dolların ucuzlaşması deyil, eyni zamanda, gələcəkdə valyutanın daha da dalğalanacağı riski yüksəkdir.

olacağı ilə bağlı qeyri-müəyyənliyin davam etməsi deyilənlərin təsdiqidir.

Qeyd edək ki, hazırda ABŞ dollarının zəifləməsi investorların daha təhlükəsiz aktivlərə üz tutmasına səbəb olub. Bunun nəticəsində qızılın qiyməti son bir ildə təxminən iki dəfə artıb və investorlar vəsaitlərini aşağı riskli kapitallarda saxlamağa üstünlük verirlər.

Ötən il digər milli valyutalar sözügedən kapital axınından ciddi fayda görməyə başlayıb və vəziyyətin dəyişməyə başladığı müşahidə olunur. Cari ayda avro və funt-sterlinq dollar qarşısında əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənib. Eyni zamanda, "Oxford Economics" tərəfindən izlənildən 19 inkişaf etməkdə olan ölkə valyutasından 11-i də 1 faizdən çox dəyər qazanıb.

Bəzi əlamətlər göstərir ki, qlobal investorlar ABŞ bazarlarına münasibətə daha ehtiyatlı mövqe tutmağa başlayırlar. Məsələn, Amsterdam və Danimarkadakı pensiya fondları ABŞ dövlət istiqrazlarına yatırımlarını azaltmaq qərar veriblər. Bu isə kapitalın dəyər istiqamətində dəyişiklik baş verdiyini göstərən mühüm siqnalardan biri hesab olunur.

Nurlan ABDALOV
XQ

Ermənistan 22 vaqon dizel yanacağı göndərilib

Dünya Azərbaycanından Ermənistan 22 vaqon dizel yanacağı ixrac olunub.

Bununla yanaşı, Rusiyadan Ermənistan 4 vaqon gübrə tranzitlə göndərilib. Qatar "Biləcəri" stansiyasından "Böyük Kəşik" stansiyasına istiqamətində yola salınıb.

İndiyədək isə Azərbaycandan Ermənistan 6312 ton dizel, 979 ton A1-92 benzini və 2955 ton A1-95 benzini ixrac olunub.

Xatırladaq ki, 2025-ci il oktyabrın 21-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevlə mətbuatı birgə bəyanatında Azərbaycanın işğal dövründən bəri mövcud olmuş Ermənistan yük tranziti üzrə bütün məhdudiyyətləri aradan qaldırdığını vurğulayıb və ilk belə tranzit yükünün Qazaxıstan taxılının Ermənistan tedarikçisi olduğunu bildirib.

XQ

Azərbaycan bəşər sivilizasiyasının formalaşdığı ən qədim coğrafiyalardan biri kimi zəngin və çoxqatlı mədəni irsə malikdir. Qayaüstü rəsmlər, kurqanlar, Azıx mağarası kimi qədim yaşayış məskənləri, Qafqaz Albaniyası dövrünə aid məbdlər, orta əsr şəhərləri, məscidlər, karvansaralar və türbələr bu torpaqda mədəni inkişafın minilliklər boyu davam etdiyini sübut edir.

Bu irsə təkcə milli sərvət deyil, eyni zamanda, ümumbəşəri mədəniyyət xəzinəsinin ayrılmaz hissəsidir. Xalqın tarixi yaddaşını, milli kimliyini və mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı apardığı işğalçılıq siyasəti nəticəsində bu irsə vandalizmə məruz qalıb. Yüz illər boyu qorunub saxlanılmış abidələr məqsədyönlü şəkildə dağıdılıb, talan edilib və mənimənilib.

Bu barədə XQ-yə danışan AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutunun aparıcı elmi işçisi Ramin Əlizadə bildirdi ki, erməni vandalizminə məruz qalan abidələr arasında Xudavəng, Gəncəsər və Ağoğlan kimi monastrlar da var. Onların quruluşu və interyeri ermənilər tərəfindən qeyri-qanuni olaraq dəyişikliklərə uğradılıb:

– Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal altında olan müddətdə onlar Gəncəsər məbədinə “Qanzasar” erməni monastır kompleksini kimi dünyaya təqdim ediblər. Abidənin memarlıq quruluşu və interyeri qeyri-qanuni olaraq dəyişikliklərə uğradılıb. Daş kitabələr korrlandı, abidənin divarları üzərində olan bir neçə daş yazıları, eləcə də Albaniya dövrünə aid xeyli sayda ornament və rəzmlər tamamilə silinib, bir çoxunun formaları dəyişdirilərək tanınmaz hala salınıb. 2000-ci ildən təmir adı altında abidənin memarlıq quruluşuna ciddi zərər vurulub, interyerinə və fasadlarına müxtəlif heyvan fiqurları yerləşdirilib.

Monastırın həyətdəki qəbiristanlıqda 2000–2009-cu illərdə 15-dən çox qəbir və xaç daşları quraşdırılıb. Abidənin daxili divarları üzərindəki yazılar və bədii nümunələr silinərək qırmızı və qara rənglərlə erməni dilində yazılarla bəzədilib. Kompleksin daxilindəki knyaz Hasən Cəlalin qəbri üzərindəki sinə daşı sındırılıb, üzərində həkk olunmuş bədii ornamentlərin çoxu məhv edilib. Monastırın həyətdə aparılan tikinti işləri tarixi abidənin əzəli görkəminə zərər vurmuşdur.

Yeri gəlmişkən, Azərbaycanın Ermənistan qarşı Avropa Məhkəməsində 2011-ci ildə qaldırdığı iddiada bu məqama toxunmuşdur. Abidənin xarici divarlarındakı alban izlərinin silinməsi üçün isə üzəri daş piltələrə örtülmüşdür. Bu vandalizmə aktına həttə bir sıra ermənilərin özləri də etiraz etmişdir. 2013-cü ilin iyununda bununla bağlı 350 nəfər erməni Ermənistan rəhbərliyinə müraciət ünvanlamışdı.

Maraqlı bir faktı da xatırlatmaq istərdim. Ermənilər burada qondarma tarixi kitabları saxlayırdılar. İşğal zamanı kitabların üzərində videomüşahidə sistemi quraşdırılmışdı. Bu kitablara toxunmaq qadağan idi, çünki siqnalizasiya sistemində qoşulmuşdular, lakin indi açmaq və incələmək mümkündür. Kitablardan biri XIII əsrə aid ermənilərin tarixi və mədəniyyətinə həsr olunub. İçərisində yalnız ön və ortada bir yazılı vərəq var. Digər bütün səhifələr boşdur. Ermənilərin təqdim etdiyi tarix və mədəniyyət kimi, bu kitablarda da tamamilə boşdur. Həç bir məzmun yoxdur. Digər bütün kitabların səhifələri də boşdur. Yəni onların nümayiş etdirdiyi tarix və mədəniyyət, bu boş kitablara kimi saxtadır.

Xudavəngin də ermənilərə həç bir adını yoxdur. Ramin Əlizadə monastır kompleksinin Qafqaz Albaniyasının yadigarı olduğunu bildirdi:

– Xaçın knyazlığı sülaləsi və knyazlıq əhalisi Azərbaycan xalqının etnogenezində iştirak etmiş albanlara mənsub idilər. Abidə də onlardan yadigar qalıb.

Onu da qeyd etmək ki, monastırda yağlı boya ilə çəkilmiş çoxlu şəkil və yazılar vardı. 1952-ci ildə yerli icra nümayəndəsi Məhərrəm İsmayilov Kəlbəcər rayon rəhbərliyinə müraciət edərək, qonaq qismində kəndə gələn ermənilərin firsət tapdıqca balta və digər kənd təsərrüfatı alətləri ilə abidə üzərindəki qiymətli alban epigrafik yazıları yonub məhv etdiyini bildirmişdi.

Lakin rayon rəhbərliyi susmağa üstünlük vermişdi. Nəticədə, Ağdərədən və Barsəkçərdən gələn ermənilər xaç və yazıları balta ilə çəpərayə yox etmiş və beləliklə, tarixi saxtalaşdırmaçı çalışmışlar. Sonrakı dövrdə də abidə dəfələrlə ermənilərin təcavüzünə məruz qalmışdır. Məsələn, Ağdərə RPK katibinin göstərişi ilə abidə-kompleks

taxtadan çəpərlənmişdi. Lakin Kəlbəcər camaatı həmin çəpəri dağıtmışlar.

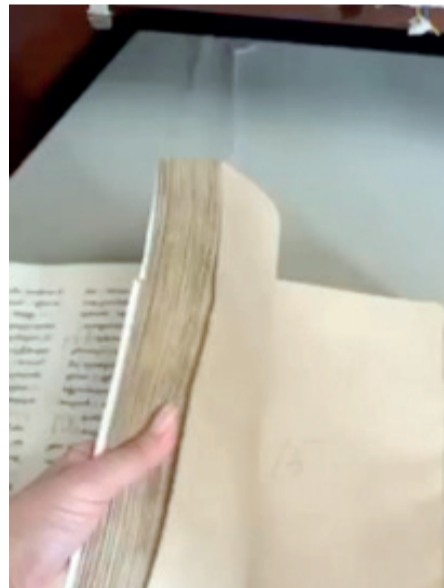
1993-cü ilin aprelində Kəlbəcər rayonunun Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmasından sonra Xudavəng monastırının tarixində ən faciəli dövrə başlandı. Erməni apolost kilsəsinin dəstəyi və Ermənistan dövlətinin vəsaiti hesabına monastırda “bərpa” adı altında qanunsuz işlər görüldü. Arzu xatun, Böyük Həsən kilsələri və kompleksə daxil olan digər tikililər üzərində əlavələr edildi. Bu barədə R.Əlizadə qeyd edir ki, ermənilər Arzu xatun məbə-

Erməni vandalizminin mənəvi qurbanları

İşğal dövründə tarixi-mədəni irsimiz məhv edilib, saxtalaşdırılaraq mənimənilib

din divarlarında yağlı boya ilə çəkilmiş xeyli şəkilləri və yazı nümunələrini, Alban–Qıpçaq xaç daşlarını balta ilə çəpərayə məhv edib, burada saxta erməni xaçdaşları yerləşdiriblər. Hələ XX əsrin 70-ci illərində L.A.Durnova Arzu xatun kilsəsində müqəddəs Nikolasın freskasını araşdıraraq erməni–qırıqyan kilsələrində müqəddəs Nikolasın incanının qəbul edilmədiyini qeyd edib. Ermənilər Arzu xatun kilsəsində müqəddəs Nikolasın freskası üzərində sonradan ermənicə qısa mətnlər yazmaqqla bu abidənin gerçək tarixini saxtalaşdırmağa cəhd ediblər.

Kompleksin bir çox bazilika və səmərələrinin memarlıq quruluşuna müdaxilə edilib, öz orijinal görünüşündən məhrum edilərək tanınmaz hala salınıb. Binaların

üzərindəki kitabələr və tamamilə silinib, ya da müdaxilə edilərək istifadəsiz hala gətirilib. Ermənilərə məxsus çoxsaylı xaçdaşlar və yazılar əlavə edilib. Təmir zamanı Alban memarlığının bütün elementləri itirilib, onlar öz orijinal formasından məhrum ediliblər.

Təmir zamanı kilsələrin günbəzlərinin üst hissəsi bir neçə metr hündürləşdirilib, qırmızı kirəmitlə örtülüb. Zəng qülləsində yanaşı qoyulmuş bir-birinin üstündə iki dairəvi xonça və həyat ağacı şəkildə xaç kompozisiyalı xaçdaşlar, zənglər və kitabələr də işğal dövründə sökülərək talan edilib.

Monastır kompleksinin giriş qapısı və giriş qapısının sağ tərəfindəki tikilinin bir hissəsi öz görkəmlərinə uyğun olmayan bir formada, “erməni memarlığı üslubunda” təmir edilib. Əlavə tikililər sökülərək dağıdılıb. Ümumiyyətlə, onlar sonradan bərpa olunmayıb. Monastırın mənsubiyyətini saxtalaşdırmağa xidmət edən qeyri-qanuni “arxeoloji tədqiqatlar” və “bərpa-konservasiya” işləri aparılıb.

Torpaqlarımız işğaldan azad ediləndən sonra isə monastırda qalan erməni keşiş və rahiblər abidələrdəki qədim freskaları xarici müvəkkilərin iştirakı ilə xüsusi üsulla kəsib götürüb, qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının ərazisindən çıxarıblar. Bundan başqa, zınqırov və xaç daşları da Ermənistan aparılıb. Beləliklə, monastır kompleksini öz görkəmlərinə uyğun olmayan bir formada, “erməni memarlığı üslubunda” təmir edilib.

Ermənilər Qafqaz Albaniyası dövrü tarix və mədəniyyət abidələrini məniməmək üçün bir cür hiyləgər metodlardan istifadə edərək, Azərbaycanın mədəni-irsi üzərinə öz mülkiyyət hüquqlarını tətbiq etməyə çalışıblar. R.Əlizadə deyir:

– Maraqlıdır ki, 2021-ci il dekabrın 16-da ermənilər İrəvan şəhərindəki Xalq Sənətləri Muzeyində “Dadivəngdən İrəvana” adlı satış-sərgi keçiriblər. Sərgidə Xudavəng monastır kompleksindən götürülmüş

Bibliya, xaçlar, ikonalar, suvenirler, həmçinin kitablar, fotoalbumlar satışa çıxarıblar. Belə bir sual yaranır: əgər monastır kompleksini ermənilərə məxsus idisə, niyə onun zəngin irsi satışa çıxarılıb.

Oxşar vandalizm Ağoğlan monastırının başına gətirilib. İşğal dövründə Ermənistanın dövlət qurumları tərəfindən Ağoğlan monastırının adı qeyri-qanuni dəyişdirilərək “Tsitsemavank” adlandırılıb. Abidə bu adla Ermənistanın Mədəniyyət Nazirliyinin tarix və mədəniyyət abidələrinin qeydiyyatı kitabına daxil edilib. Kompleksin giriş qapısından əsas binaya tərəf istiqamətə qoyulmuş stella ermənilər tərəfindən götürülərək naməlum istiqamətə aparılıb və ya məhv edilib. **Tarix və Etnologiya İnstitutunun əməkdaşı Faiq İsmayilov isə bildirir ki, monastırın kilsəsi “təmir edililib”, yan divar deşilərək iki qapı, qapılarn**

*
Yalnız alban mədəniyyətinə deyil, İslam mədəniyyətinə aid abidələrə də zərər vurulmuşdu. Məsələn, Şuşada Yuxarı və Aşağı Gövhəraya məscidlərinin, Saatlı məscidinin, Vaqif türbəsinin, Natəvanın evinin və karvansaraların dağıdılmasının yalnız fiziki məhvəmə aktı deyil, xalqın tarixi yaddaşına qarşı yönəlməmiş hücum olduğunu deyən R.Əlizadə hay vandalizminin mədəni irsin mənimənilməsi və saxtalaşdırılması ilə müşayiət olunduğuna diqqəti cəkdi:

– Tarixi həqiqətləri təhrif etməyə cəhdlər edilib. Azıx mağarası və digər arxeoloji ərazilərdə aparılan qanunsuz “qazıntılar” isə Azərbaycan torpaqlarının qədim tarixini başqa xalqlara aid kimi təqdim etmək məqsədi daşıyıb. Muzey eksponatlarının xarici ölkələrdə satışa çıxarılması, nadir

məsuliyyət daşıyır. Bu öhdəliklərin sistemli şəkildə pozulması Ermənistanın beynəlxalq hüquqi məsuliyyətini şərtləndirir və həmin əməllərin müharibə cinayətləri kimi təsvif olunmasına tam əsas yaradır. Dövlət məsuliyyəti ilə yanaşı, bu cinayətlərin icraçıları və təşkilatçıları da fərdi cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

*
Onu da qeyd etmək ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mədəni irsə vurulmuş zərərin aradan qaldırılması və bu sahədə sistemli tədbirlərin görülməsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Prezident İlham Əliyevin təsdiqlədiyi “Azərbaycan Mədəniyyəti – 2040” Mədəniyyət Konsepsiyasında bu məqsədə mədəni irsə dəymiş ziyanın qiymətləndirilməsi, bərpa işlərinin aparılması və beynəlxalq ictimaiyyətin məlumatlandırılması nəzərdə tutulub.

Bununla bağlı tarixçi Əmirxan Burzuyev bildirdi ki, Azərbaycanın azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirdiyi genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma prosesi təkcə dağıdılmış infrastrukturun yenilənməsi deyil, milli kimliyin, tarixi yaddaşın və mədəni irsə münasibətin dövlət səviyyəsində təsdiqidir:

– Bu siyasət mədəniyyətin Azərbaycan üçün yalnız estetik və ya tarixi dəyər daşımadığını, eyni zamanda, dövlətçilik ideologiyasının, milli birliyin və suverenliyin əsas sütunlarından biri olduğunu nümayiş etdirir. Abidələrin bərpası, tarixi şəhərlərin öz əvvəlki simasına qaytarılması və mədəni həyatın yenidən canlandırılması işğal dövründə silinməyə çalışılan kimliyin qətiyyət-

yuxarı hissəsinin şimal tərəfində içəriyə işıq düşməsi üçün iki əlavə oyuq açılıb:

– Çardağın üstü qırmızı kirəmitlə örtülüb, çardağın yanlarına gips materialından ensiz şəbəkə əlavə edilib. Kilsənin sağ divarına bitişik 3 yardımçı otağın memarlıq quruluşu dəyişdirilib, otaqların zirzəmiləri ləğv edilib, ara divarları götürülərək ümumi zala çevrilib. Yaradılan bu zaldan işğal dövründə muzey kimi istifadə olunub. Giriş qapısının sağ tərəfində içəriyə inşa edilmiş işıq otağı isə sökülüb. Sol tərəfdə mühafizə divarları dağıdılaraq ikitaylı darvaza quraşdırılıb.

Kilsənin sağ divarının yanında 2005-ci ildə monastıra aid olmayan 3 qəbir oxşadılan daşlar quraşdırılıb. Bu yerə düzülən daşların monastıra heç bir aidiyyəti yoxdur. Onların hər üçü bu ərazidən götürülməlidir. Abidənin daxili interyerində, 26 alban simvolu və yazı nümunələri dəyişdirilib, bəzi orijinal bədii nümunələr isə tamamilə silinib.

Bütün bunlar ermənilərin 1954-cü il Haaq Konvensiyasının hərbi konfliktlər zamanı mədəni dəyərlərin qorunması haqqında tələblərinə məhəl qoymayaraq törətmiş olduqları vandalizm aktlarının bariz göstəricisidir. Təbii ki, başverənləri erməni həyasızlığı kimi dəyərləndirmək olar. Tanınmış gürcü ermənişünas alimi, professor Bonda Arveladzenin erməni iddiaları ilə bağlı çox gözəl deyib:

– Saxtaker ermənilər bu şərfətsiz işlə onilliklərdə məşğul olurlar. Onlar öz sərəms iddiaları üçün təcridən “tarixi əsaslar” hazırlayırlar.

Bir sözlə, ermənilər artıq 200 ilə yaxındır ki, ən çirkin vəsifə və üsullardan istifadə etməklə qədim Azərbaycan dövləti olan Albaniyaya aid xristian irsini yox etməyə, yaxud da özünütküləşdirmək istiqamətində davamlı olaraq fəaliyyətdədirlər. Erməni kilsəsi, erməni siyasi dairələri, diasporu və nəhayət elm, sənət adamları və ziyalıları hamılıqla bu yoldadırlar.

Amma ermənilər də, onların havadamları da bilməlidirlər ki, Qarabağ da, indiki Ermənistan ərazisi də tarixi Azərbaycan torpaqlarıdır. O yerlərdəki bütün tarixi-mədəni dəyərlər, o cümlədən alban xristian mədəni irs nümunələri də Azərbaycan xalqına məxsusdur. Və onun mədəni irsinə aiddir. Ermənilər nə qədər dəyişikliklər etsələr də kompleksinin memarlıq planlaşdırma və kompozisiya həlli, heykəltəraşlıq nümunələri və difiofizik xarakterli elementləri onun Qafqaz Albaniyası memarlığına aid olduğunu təsdiq edir. Bu abidələrdə Qarabağın Azərbaycan torpağı olduğunu təsdiq edən coğrafi möhürdür”.

sənət nümunələrinin şəxsi kolleksiyalara ötürülməsi bu prosesin iqtisadi cinayətlərlə tamamlanmış olduğunu göstərir.

3 il bundan əvvəl Azərbaycan Xalça Muzeyinin Şuşa filialında olarkən bunun şahidi olduq. Muzeydə bizə dedilər ki, Qarabağ torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğala məruz qaldığı dövrdə filialda, şəhərin tarix-diyarşünaslıq muzeyində və Şuşa əhalisinin evlərindən çıxara bilmədikləri çoxlu sayda xalça və xalça məmulatları, xalqımıza məxsus digər maddi-mədəniyyət nümunələri ermənilər tərəfindən talanıb. Xarici ölkələrə, hətta qonşulara daşınıb, bir hissəsi isə İrəvanda saxlanılıb, “erməni xalçaları” kimi qələmə verilməyə çalışılıb.

Qarabağ təkcə abidələr məkanı deyil, həm də Azərbaycan mədəniyyətinə dünya miqyasında söz demiş şəxsiyyətlər bəxş etmiş bir diyardır. Vaqifin poeziyası, Natəvanın ədəbi və xeyriyyəçilik fəaliyyəti, Üzeyir Hacıbəylinin musiqi irsi, Bülbülün vokal məktəbi və torpağın mənəvi potensialı simvolizə edir. Onların xatirəsinə ucaldılmış abidələrin təhqir edilməsi Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı düşmən münasibətin ideoloji əsaslarına söykəndiyini bir daha sübut edir.

Ermənistanın işğal dövründə mədəni irsə qarşı törətdiyi əməllər beynəlxalq humanitar hüququn kobud şəkildə pozulmasıdır. Silahlı münaqişələr zamanı mədəni irsin qorunmasını nəzərdə tutan Haaq və Cenevrə konvensiyalarına əsasən, işğalçı dövlət mədəni obyektlərin qorunmasına

lə bərpasıdır. Bu prosesin siyasi əhəmiyyəti xüsusilə diqqətəlayiqdir. Hər bərpa edilən məscid, hər yenidən qurulan tarixi bina, hər dirçəldilən mədəni məkan Azərbaycanın və ərazilərdəki minilliklər boyu formalaşmış mədəni varlığının canlı sübutudur. Bərpa siyasəti həm də tarixi saxtalaşdırma cəhdlərinə qarşı siyasi və ideoloji cavabdır.

Onun sözlərinə görə, mədəni irsin dirçəldilməsi milli yaddaşın bərpası ilə yanaşı, cəmiyyətin mənəvi birliyinə xidmət edir: “İşğal illərində dağıdılmış abidələr yalnız daş və kərpicdən ibarət deyildi. Onlar kollektiv xatirənin, mənəvi bağların və tarixi davamlılığın daşıyıcısıdır. Azərbaycanın mədəni irsə yanaşması həm də beynəlxalq hüquq və universal dəyərlərə söykənir.

İşğal dövründə vurulmuş ziyanın beynəlxalq hüquqi mexanizmlər vasitəsilə qiymətləndirilməsi və Ermənistanın maddi məsuliyyətə cəlb olunması tələbi revanşizmdir deyil, hüquq əsaslanan ədalət çağırışıdır. Bu mövqə Azərbaycanın beynəlxalq sistemdə özünü hüquq hörmət edən, məsuliyyətli və prinsipial dövlət kimi təqdim etməsinə xidmət edir. Eyni zamanda, bu, gələcəkdə silahlı münaqişələr zamanı mədəni irsin qorunmasını vacibliyi barədə beynəlxalq ictimaiyyətə mühüm mesaj verir.

Bu gün Azərbaycanın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri işğal illərində törədilmiş mədəni vandalizmin dünya ictimaiyyətinə ardıcıl, faktlara əsaslanan və sistemli şəkildə çatdırılmasıdır. Qarabağda və Şərqi Zəngazurda dağıdılmış məscidlər, muzeylər, arxeoloji abidələr təkcə Azərbaycan xalqına deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin mədəni irsinə aiddir. Bu həqiqətin beynəlxalq platformalarda tanınması Azərbaycanın informasiya və mədəni diplomatiyasının mühüm istiqamətinə çevrilib”.

Beləliklə, Azərbaycanın mədəni irsə verdiyi dəyər onun milli kimliyinin və dövlətçilik fəlsəfəsinin ayrılmaz hissəsidir. Azad edilmiş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma işləri göstərir ki, Azərbaycan üçün mədəniyyət təkcə keçmişin xatirəsi deyil, bu günün siyasi gücü və gələcəyin strateji təminatıdır.

Sonda qeyd etmək ki, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində 2 min 645 tarix və mədəniyyət abidəsi, o cümlədən 1814 memarlıq, 747 arxeoloji, 64 bağ-park, monumental və xatirə abidəsi, 23 muzey dağıdılıb. Bədnam qonşularımız tam dağıdılmış bilmədikləri abidələrimizin memarlıq quruluşunu dəyişdirərək erməniləşdirməyə çalışıblar. Bütün bunlar bəşəri cinayət, mənəvi quldurluqdur.

I Ümumittifaq Türkoloji Qurultay milli mətbuatda

Etnoqrafi məsələləri ətrafında açılan müzakirə

(Əvvəlki qəzetin 11 aprel 2026-cı il tarixli sayında)

Türk mədəniyyətinin inkişafında gündəlik məsələlər xüsusunda bir çox uzun məruzələr bulundugundan, türklərin yaşayış və mədəniyyətini öyrənməyə nisbətən qurultayda az yer verilmişdi. Leninqrad professoru Rudenkonun bir məruzəsi və Miller, Meysorov və Kursin bu xüsusda 3 əlavəli məruzəsi bütün məruzələrin on beşdə bir hissəsini tuturdu. Məruzələrdən sonra kiçik bir məlumat verməklə çıxışda bulunana ayrı-ayrı cümhuriyyət müəssisillərinin nümayəndələrinin mübahisələrindən anlaşırdı ki, məsələ metodoloji və təşkilat cəhətdən lazımcına aydınlaşdırılmamışdır. Onlar göstərdilər ki, məruzəçilər türkün fiziki tipi məsələsindən qayət az danışdılar. Bu məsələ canlı bir mübahisə oyadı. Özbəkistan müəssisili Yunusov Əlinin çıxışı diqqətə şayan idi. O dedi: "Qurultayda bulunana bir çox yoldaşlar kəndlərinin nə millətə aid olduğunu bilmirlər".

Nadir MƏMMƏDLİ,
AMEA Nəsimi adına
Dilçilik İnstitutunun direktoru,
filologiya elmləri doktoru, professor

O cümlədən özünü oyratlar müəssisili hesab edən mən də varam. Əsgi zamanlarda başqa-başqa tədqiqatçılar bizi büsbütün ayrı millətə mənsub hesab edirdilər. Bəzilər də vardi ki, bizi mütəəkkil bir millət olaraq yazırdı. Bizi gah kalmık, gah altaylı, gah teyeld adlandırdılar; bəzən bizi xarici adlandıraraq, müəyyən millətə mənsub olduğumuzu unudurdurdu. Odu ki, biz haqiqətən, hansı millətə mənsub olduğumuzu bilmirdik. Mən isə yalnız ailə məktəb girəndən sonra özümün türk olduğunu anladım.

Qalan natiqlər əhəlinin fiziki tipinin və həyatının ciddi öyrənməsinin lüzumu üzərində durdular. Onlar gələcək qurultayda bu məsələyə xüsus diqqət verilməsini arzu etdilər. Sonda bir çox nümayəndələr maddi mədəniyyət ünsürlərinin miqdar və cins etibarilə öyrənilməsi haqqında professor Rudenkonun irəli sürdüyü məsələ ilə əlaqədar olaraq, türk xalqlarını öyrənmə zaman onların təsərrüfat yaşayışına və iqtisadi vəziyyətlərinə ciddi diqqət verilməsini arzu etdilər. Bundan başqa, qurultay bitənə qədər müəyyən bir komisiyanın əhəlinin fiziki tipi, onun maddi yaşayışı və mənəvi həyatı nöqtəyi nəzərdən türk cümhuriyyətlərini sistem üzrə tədqiq etmək üçün müfəssəl plan tərtib etməsinə arzu etdilər və bununla bərabər türk qəbilələrinin tarixi keçmiş məsələlərini aydınlaşdırmaqdan ötrü ciddi-elmi poleonqrafi qazintıları yapılmasını lazım bildilər.

Nəticədə, professor Rudenkonun sədrliyi ilə bir komisiyon təşkil olundu. Bu komisyona gələcək qurultayın əsasını təşkil edəcək gələcək tədqiqat planını tərtib etmək tapşırıldı.

Məruzədən sonra mübahisələr başlandı. Şərəfov yoldaş çıxışda bulunaraq, qeyd etdi ki, müstəriklər başlıca keçmiş öyrənikən din və bu kimi ideoloji xüsusiyyətlərə əhəmiyyət verirlər. Onlar ayrı-ayrı türk xalqlarının iqtisadi vəziyyətini, məsələn, qəndil təsərrüfatını, kустar sənayesini və həmin istehsalatda milli proletariyanın vəziyyətini öyrənirlər. Belə bir öyrənişi, təbii olaraq, tatar cümhuriyyətinin təcrübəsində görmək olar. Müxtəlif siniflərin vəziyyətini iqtisadən öyrənmək keçmişdən öyrənməkdən daha faydalıdır. Şərəfov yoldaş müstəriklərin diqqətini bu tərəfə cəlb edərək etnoqrafi və türköloji məsələləri öyrənmək üçün məhəlli işçiləri cəlb etməyi təklif edir. Türköloqlar və türköloji işçiləri hazırlayan müəssisələr iqtisadiyyat və statistika vəsflərini öyrənməli və təbii olaraq arxeoloji və ideoloji vəziyyəti öyrənməkdən də əl çəkməyərək əməlli işə yaxın olmalıdırlar.

İbrahimov yoldaş çıxışda bulunaraq, göstərməmişdir ki, ümumiyyətlə, məsələlər elmi əsas üzərində qurulmalıdır. İstər insan, istər milləti tədqiq etmək üçün lazım olan sosioloji və biolojiyə yeganə tədqiq olunacaq metod olan marksist metodu tətbiq olunmalıdır.

Bununla səhərki iclas bitir.
"Yeni yol" qəzeti, №52 (463) səhifə 2
I Ümumittifaq Türkoloji Qurultay
27 fevral 3-cü iclas

Türk dilləri arasında olan qohumluq

rabitəsi haqqında
İclas Cəbiyev yoldaşın sədarət ilə açılan qurultayın başlanı.

Mübahisə zamanı Sabaşkin yoldaş, professor Yakovlev, Yunusov Əli, Odabaş, Eyyubov, Berdiyev və Petrov yoldaşlar və professor Rudenko çıxışda bulunmuşlar. Bunlardan sonra son sözlə Əliyev yoldaş çıxışda bulunmuşdur. Əliyev yoldaş etnoqrafi məsələsinə dair bir komisiyon keçilməsini təklif edir. Komisyona bu yoldaşların seçilməsi təklif olunmuşdur: Rudenko, Mayorov, Korsin, Miller, Məhəmmədbəyov Kərim, Yunusov, Təkişadə, Əbdül Nadir, Öməröv, Akimov və Odabaş.

Bu komisiyon iclasının çağırılması Rudenkoya tapşırılmışdır. Başqa bir təqdimatda, bu komisiyon Berdiyev və Əlimcanov yoldaşlar dahi daxil edilirlər. Bundan sonra türk dillərinin öz aralarında olan qohumluq rəbitəsi və bu dillər ilə monqol-tunquz, fin-uyğur və yafəs dilləri arasındakı rabitə haqqında məruzədə bulunmaq üçün professor Çobanzadə söz verilir.

Professor Çobanzadənin məruzəsi

Professor Çobanzadənin türkçə söylədiyi və sonradan rusçaya tərcümə edilmiş məruzəsi ondan əvvəl danışan məruzəçilərin məruzə və təzislərinə, xüsusən akademik Bartoldun təzislərinə, aiddir. Bu təzislərin səkkizi türk tarixinin bir çox dövrlərini, xüsusən monqol, özbək və Temir dövrlərini şübhə altında buraxır. Məruzəçi diqqətini etnoqrafi işləri ilə lisançılıq arasındakı sıki rabitə olduğunu xüsus qeyd edən professor Messoroşun sözlərinə cəlb edərək deyir ki, bunların arasında bir rabitə var. Zira, etnoqrafi tədqiqatı ilə lisançılıq tədqiqatı arasında sıki rabitə olmazsa, hər iki məsələlərə dair aparılan tədqiqat nəticədə qalacaq. Örtən yazılarında tutmuş türk xalqları tarixinə aid XVII və XVIII əsrlərin tarixi abidələrinə qədər toplanmış materiallar dahi buraya əlavə olunarsa və bu materialların təsadüfi olaraq tapıldığı və bunların arasında bulunan rabitənin zəifliyi nəzərə alınarsa, o zaman türk dillərinin biri-birlərinə olan rəbitələri aşkar olur.

Professor Çobanzadənin məruzəsi bu məsələlər üzərində qurulmuşdur. Onun fikrinə görə, bu xalqların bir-birlərinə olan əlaqələri balli edilmədikə və dillərin bir-birlərinə olan rəbitələri haqqında danışıma və bu dillərin hanki xalqa aid olduğu haqqında fikir söyləmək ağıqdır. Öz fikrini sübut etmək üçün məruzəçi professor Köprülüzadənin fikrini misal gətirir. Köprülüzadə "Türklərdə ilk mütəəvviflər" adlı kitabında "Quduktu-bilg" kitabı haqqında danışıq. Bu kitabın bir hissəsi uyğur ləhcəsinə tərcümə olunmuşdur.

Türk xalqları tarixində öylə mühüm dövrlər vardır ki, türk millətlərinin tarixi və maddi mədəniyyətləri nöqtəyi nəzərincə bu xüsusda əlimizdə olan materiallar pək azdır və intizamla salınmamışdır. Odu ki, bu vaxta qədər aparılan təsnif tarixi düzgünlükdən uzaqdır. Bu, yalnız təsnif deyil, ümumiyyətlə türk xalqları arasındakı mütəqabil əlaqələrin aydınlaşdırılması uğrunda aparılan tədqiqata aiddir. Akademik Radlovun tədqiqatında inzibati-coğrafi cəhət ən başlıca bir faktor olaraq irəli gəlməmişdir. Digər tərəfdən göstərilən fonetik xüsusunda bütün ləhcələr deyil, yalnız ayrıca şərtlər göstərildiyi üçün bu təsnif gözlənilən qədər müvəffəqiyyətli ola bilmir.

Bundan sonra professor türk sərf-nəhvi tarixindən bəhs edərək, vaxtın az olduğundan bu məsələ üzərində çox durmur və qurultayın diqqətini bu xüsusda olan bir əsərinə cəlb edir. Bundan başqa bu konqranın ayarına müvafiq olaraq aparılan fəaliyyətin yekununu göstərmək üçün o, professor Samoyloviçin son əsərindən birisini qeyd edir.

Məruzəçi göstərir ki, bunda da bir nöqsan vardır ki, professor özü də bunu etiraf etmişdir. O da tarixi əsasların az olmasından ibarətdir. Bunu isbat üçün məruzəçi bir çox misallarla göstərir. Bundan sonra türk dilləri üçün tarix və müqayisəli grammer (sərf) yaratmaq üçün materiallar toplamaqdan bəhs edərək, bu məsələdə müəllimlərin, xüsusilə türk müəllimlərinin nə qədər böyük bir rol oynayaçağını qeyd edir. Zira, müəllimlər, hazırda əksəriyyət etibarilə lisançılıq məsələləri uğunda çalışırlar. Bunu isbat üçün məruzəçi göstərir ki, qurultayda iştirak edənlərin içərisində xüsusi bir sərf nəhvi olmayan şəxs tapmaq çox çətinidir. Məruzəçi ümid edir ki, türk müəllimləri gələcəkdə bu məqsədin irəli yürüdülməsi üçün materiallar yığmaq yolu ilə böyük yardım etmiş olacaqlar. Zira, onlar kütələrlə ilə sıki rəbitədədir. Çobanzadə yoldaş öz məruzəsinin axırında göstərir ki, bir çox lisançılıq türköloji alimlər və Şuarlar ittifaqında olan lisançılıq müəssisələri, Avropa və başqa əlaqələrdəki türköloji alimləri ilə sıki münasibətdə buluna bilmirlər.

O, ümid edir ki, istər şuarlar və istərsə Avropa müəssisələri öz aralarında sıki bir rabitə yaratmaq ilə vəzifələri təksim edər. Və bu sürətlə gələcək konqradə yalnız türk ləhcələri haqqında deyil, bəlkə türk-tatar dillərinin tarixi və müqayisəli qrameri (sərfi) haqqında bəhs etməyə imkan vermiş olur (alqışlar).

Etnoqrafi komisiyonuna çuvas nüməyənədəsi Prokofyevin əlavə edilməsi təklif və qəbul olunur.

Professor Bəkir Çobanzadə məruzəsini 1926-cı il Türkoloji Qurultayında aparılan

elmi müzakirələrin konseptual əsaslarından biri kimi təqdim edir. Çobanzadənin çıxışı əvvəlki məruzəçilərin, xüsusilə akademik V.V.Bartoldun irəli sürdüyü təzislərə tənqidi münasibət üzərində qurulmuşdur. Bartoldun türk tarixinin bir sıra mühüm mərhələlərini – monqol, özbək və Teymurilər dövrlərini şübhə altına alan yanaşması, məruzəçi tərəfindən mövcud mənbələrin natamamlığı və metodoloji qeyri-kafiliyi kontekstində qiymətləndirilir.

Çobanzadə etnoqrafiya ilə dilçilik arasında üzvi və qarşılıqlı asılılıq olduğunu xüsusilə olaraq vurğulayır və bu sahələrin biri digərindən təcrid edilərək öyrənilməsi halda nəticələrin elmi baxımdan natamam qalacağını bildirir. Erkən yazılı abidələrdən XVII–XVIII əsrlərə aid tarixi mənbələrə qədər toplanmış materialların təsadüfi xarakter daşması və aralarındakı əlaqələrin zəifliyi türk dilləri və xalqları arasındakı münasibətlərin düzgün rekonstruksiyasını çətinləşdirən əsas amillər kimi göstərilir. Bu baxımdan dil qohumluğunun müəyyənlişdirilməsi, etnik əlaqələrin aydınlaşdırılmadan aparılıqda elmi əsasdan məhrum qalır.

Mətn türk xalqları tarixində bözi həlledici dövrlərə dair maddi və yazılı materialların azlığı səbəbilə mövcud təsnifatların tarixi haqiqətə tam uyğun olmadığını qeyd edir. Akademik Radlovun inzibati-coğrafi meyarları əsas götürən təsnifatının və fonetik göstəricilərin məhdud istifadəsinin metodoloji çatışmazlıqları bu kontekstdə tənqid edilir. Çobanzadənin yanaşması dil, tarix və etnoqrafiyanın kompleks şəkildə birləşdiriləy yeni təsnifat modelinə ehtiyac olduğunu ortaya qoyur.

Məruzənin son hissəsində türk dillərinin tarixi və müqayisəli qrammatikasının yaradılması üçün materialın toplanmasını vacibliyi vurğulanır və bu prosesdə xüsusilə türk müəllimlərinin rolu önə çəkilir. Müəllimlərin xalq kütələrlə ilə birbaşa təmasda olmaları onları empirik dil materialının əsas daşıyıcılarına çevirir. Çobanzadə, həmçinin Sovet məkəmindəki türköloji qurumlarla Avropa elmi mərkəzləri arasında əlaqələrin zəifliyini qeyd edərək, beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsinin gələcək qurultayla

əsrinin mühüm hissəsini zamanında birinci olan canlı kalmık dili lüğəti təşkil edir. Bu əsər Ural-Altay dillərinin əqrəbalığı birinci dəfə təkid etmək səbəbilə qeydə salındır.

Ştralənberq ümumi "tatar" dili altında birləşdiriyi yaxın dilləri birinci dəfə olaraq xalqın bu ailəsini (semyasını) altı qrupa böliür.

Keçən əsrin ortalarında lisançılıq (dilçilik) böyük müvəffəqiyyət əldə etdi; dillərin müqayisəsi üçün prinsiplər düzəldi; o zaman hind-Avropa dil müqayisəli dilçiliyi vardı.

Ştralənberqin nəzəriyyəsi Raskin "skif" və Müllərin "turan" nəzəriyyələri ilə genişləndi.

Sonralar yapon dilinin Ural-Altay dillərinə mənsub olduğunu sübut etmək təşəbbüsünü (bu təşəbbüs indiyə qədər davam edir) müvəffəqiyyətli saymaq olmaz.

Ural-Altay dillərinin qarşılıqlı əqrəbalıq məsələsi hələ qəti sürətdə həll edilməmişdir. Bu qruplarda daxil olan dillərin bəzilərinin öyrənilməsinə görə Ural-Altay nəzəriyyəsi möhkəm əsasla malik deyildir.

İndiki halda bir tərəfdən samoyed və fin-uyğur dillərinin, digər tərəfdən, türk və monqol dillərinin əqrəbalığı sübut edilməmişdir.

Hazırda Altay dillərinin qarşılıqlı münasibəti təqribən aşağıdakı şəkildədir: monqol-türk dillərinin birliyinin biri monqol, digəri çuvas-türk dilləri adlanan iki budagə ayrılması, bunların yek – digərindən ayrı olaraq təəqqi etməsinə səbəb oldu. Sonralar isə türk-çuvas budagə da iki qrupa ayrıldı. Bunların biri çuvas, yaxud bolqar budagədir. Bu budagə indiki çuvas dilinin babası olan elin-bolqar, digəri isə türk budagədir. Çuvas-türk budagənin bölünməsi nəticəsində əmələ gələn əski türk dili, ondan tarixcə sonra olan Orxon abidələrinin təəqqi dərəcəsinə yaxın olan dildir.

Altay müqayisəli dilçiliyi keçirdiyi tarixdə türk dillərinin sahasını durmadan darıtdı. Turanizmdən Ural-Altayizmə və Ural-Altayizmdən türk və monqol dillərinin müqayisəli sürətdə öyrənilməsinə keçmək yolu elm yoludur.

İndiki Altay müqayisəli dilçiliyi böyük nailiyyətlər əldə etmişdir ki, bu görülən iş-

rın əsas vəzifələrindən biri olacağını bildirir. Ümumilikdə mətn Çobanzadənin məruzəsini türköloji elmdə metodoloji sintez, mənbə tənqidi və beynəlxalq elmi inteqrasiya çağırışı kimi xarakterizə edir və 1926-cı il Qurultayının xalq təsviri deyil, həm də istiqamətləndirici elmi rolunu aydın şəkildə əks etdirir.

28 fevral 4-cü iclas

Ağamağlunun sədrliyi ilə Türkoloji Qurultayın 4-cü iclası açılır. Professor Poppe türk dillərinin monqol dili ilə qohumluğu haqqında məruzədə bulunur.

Professor Poppenin məruzəsi

Professor Poppenin məruzəsinin xülasəsi bundan ibarətdir: Altay dillərinin, yəni monqol türk və tunquz dillərinin müqayisəli sürətdə öyrənilməsinin uzun keçilmiş yolu vardır. Bu yol varlığı etibarilə na düz və nə də o qədər təhlükəsizdir. Oraya gedənlər bir çox dəfə gedəmədilər və nəhayət, yəni davam etməyi qərara aldılar.

Altay dillərinin müqayisəli sürətdə öyrənilməsi tarixində 2 əsas dövrün varlığını sezənmək olar. Birinci dövr türk dilinin və yəni əqrəba dillərin Ural-Altay adlanan ümumi kütələdən ayrılmaz qaldıqları dövrüdür. İkinci dövr isə türk monqol və tunquz dillərinin Altay dili adlanan xüsusi qrupa bölünməsi dövrüdür ki, digər dillərə əlaqədar olmayaraq öyrənilməyə başlayır. Türk dillərinin əqrəbalıq əlaqəsini sezən hərbi əsir sifətilə Rusiyanın Şərqi hissəsində və Sibirdə bir neçə illər qaldıq və bir çox xalqların dillərini nəzərdən keçirmiş olan Ştralənberq olmuşdur. Onun əsərində dillər haqqında ona məlum olmayan əsas məlumatlar verilir. Onun

lərə yekun vurmağa və yaxın vəzifələri zikr etməyə imkan verir. Altay müqayisəli dilçiliyinin nailiyyəti hamısından qabaq monqol türk dillərinin əqrəbalıq məsələsinə müsbət sürətdə həll etmək və eyni zamanda, elmdə uzun mübahisələrə səbəb olan çuvas dilinin müəyyən yerini göstərməkdən ibarətdir.

Bu mətn professor Poppenin məruzəsi əsasında Altay dillərinin müqayisəli dilçilik kontekstində öyrənilməsinin tarixi və metodoloji təkmülünü ümumiləşdirir. Müəllif Altay dil nəzəriyyəsinin xətti olmayan, elmi mübahisələr və metodoloji axtarışlarla müşayiət olunan inkişaf yolu keçdiyini vurğulayır və erkən təsnifatların sınaq-solv xarakteri daşdığını göstərir. Məruzədə Altay dillərinin tədqiqində iki əsas mərhələ fərqəndirilir: ilkin mərhələdə türk və yaxın dillərin Ural-Altay adlı geniş və qeyri-müəyyən dil birliyi çərçivəsində dəyərləndirilməsi, sonrakı mərhələdə isə türk, monqol və tunquz dillərinin ayrıca Altay qrupu kimi müqayisəli şəkildə öyrənilməsi. Bu keçid dilçilikdə fikirlə manipulyasiya ümumiləşdirilməkdən empirik və faktoloji əsaslı yanaşmaya doğru metodoloji dönüşü əks etdirir.

Ştralənberqin fəaliyyəti Altay müqayisəli dilçiliyinin başlanğıcı kimi qiymətləndirilir, onun dilləri "tatar" adı altında qruplaşdırılması və kalmık dili üzrə tərtib etdiyi lüğət Ural-Altay əqrəbalığı ideyasının ilk sistemli ifadəsi sayılır. Raskin "skif" və Müllərin "Turan" nəzəriyyələri bu xətti genişləndirsə də, xüsusən yapon dilinin

Ural-Altay ailəsinə daxil edilməsi cəhdlərinin elmi baxımdan yetərli olmadığı vurğulanır. Mətn Ural-Altay nəzəriyyəsinin tam sübuta yetirilmədiyini, bunun isə bəzi dillərin kifayət qədər tədqiq olunmaması ilə bağlı olduğunu qeyd edir. Bununla yanaşı, fin-uyğur və samoyed dilləri arasındakı əlaqə, eləcə də türk və monqol dillərinin əqrəbalığı elmi cəhətdən əsaslandırılmış nəticələr kimi təqdim olunur. Poppenin təsnifatında çuvas dilinin bolqar qolu kimi ayrıca mövqedə göstərilməsi Altay dilçiliyinin mühüm nailiyyəti hesab edilir.

Ümumilikdə məruzə Altay müqayisəli dilçiliyinin tarənçılıq və Ural-Altayçılıq kimi geniş, lakin zəif əsaslandırılmış konseptualardan uzaqlaşaraq, daha dar, metodoloji baxımdan möhkəm və empirik əsaslı elmi sahəyə çevrildiyini nümayiş etdirir.

Professor Genkonun məruzəsi

Qurultaya gəlməyən akademik Marın əvəzinə professor Genko yafəs dili ilə mərubut olması haqqında məruzədə bulunur. Professor bu məsələnin sair həll edilməmiş və ya ayrıca olaraq həll edilən ümumi məsələlər ilə əlaqəsi olduğundan öyrənilməsi çətin olduğunu göstərmişdir. 30 illərdən bəri elmi ədəbiyyatda və fənn ələmində yafəs dili namını alan türk xalqlarının dili bura daxil olur. Dillərin rəbitəsi məsələsi ən azından dörd rəyin tərənəsinə yalı verir.

Əvvəllən, dillərin rəbitəsini, onun doğruluqundakı qərarət kimi anlamıqlar. Bunlardan əlavə, üç türlü qərarət daha mövcuddur. İkinci programatikdir ki, bu da morfoloji nöqtəyi-nəzərdən yox, əsas intisari, dolayısı ilə.

Dillərin rəbitəsi haqqında üçüncü mübahisəli məsələlərdə son zaman ən çox substrat nəzəriyyəsi mövcuddur.

Dillərin rəbitəsindəki dördüncü rəy, ola bilər ki, dilçilər nəzərində qiyməti o qədər də qiymətli hafizə olmayan qarabət rəbitəsi tipi olsun.

Hərgah, türk xalqlarının yafəs dili ilə rəbitəsi haqqındakı məsələyə tədric ilə baxmış olsaq hazırkı zamanda mövcud olan vəziyyətə başlamaq daha yerli olardı. İndiki zamanda Qafqaziyada yafəs və türk dili mövcud bulundugundan bız də buna istinadən bunlar arasında müəyyən rəbitənin olmasını da təsəvvür edə bilirik. Ədəbiyyatda mərufən doğma olan qarabət tipi meydandan artıq çixanılır. Türklərin moğolları ilə və ya tunquzlar ilə rəbitəsi yafəs dillərinin verdiyi məlumatlara istinad edərək, yafəs dillərini türk dilləri ilə doğulma qarabət ehtimalını aradan qaldırır.

Hazırda qarabətin ən əvvəlki qramer məsələsindən bəhs etmək vaxtıdır. Türk dillərinin yafəs dili ilə son iki tip üzrə olan rəbitəsi, yəni ki, substrat (əsas) və bir-birindən alınmış kəlmələr yerlidir.

Sonra professor qaraçay, azərbaycanlı və başqa dillərin elmi ədəbiyyatının bu məsələni geniş surətdə müzakirə etməyə müsaid bir vəziyyətdə olmasını və bu xüsusda materialın az olmasını göstərir.

Professor Genkoya görə, hunlar, xəzərlər və sair xalqlar barəsindəki məsələlərin onların tarixcə həll olunmasına yol vermir. Məruzəçi öz məruzəsinin sonunda türk və Yafəs dillərinin tədqiqi lazım olduğunu və Yafəs dillərinə əhəmiyyət verilməsini göstərmişdir; çünki bu dil Qafqaziyadakı hüsula gələn şəkilləri yüz illərdən bəri özində inikas etdirmişdir. İstər ərab, istərsə sair yazı tarixi mənbələri öz əllərində bu qədər fakt və lüğətləri mühafizə etməmişlər.

Professor Genko, Yafəs dilinin türk dilləri ilə əlaqəsini araşdırır və bu tədqiqatın çətinliyini vurğulayır. O, dillərin rəbitəsini dörd nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirir:

1. Dil əqrəbalığı və doğrudan əlaqə;
2. Struktur rəbitə;
3. Substrat təsir – əsas morfoloji əlaqə;
4. Qeyri-müəyyən, elmi baxımdan zəif qiymətləndirilən rəbitə tipi.

Genko qeyd edir ki, Qafqazda Yafəs və türk dillərinin indiki mövcudluğu bu dillər arasında müəyyən rəbitənin olduğunu təsəvvür etməyə imkan verir və əvvəlki "doğma" rəbitə tipinin artıq aktual olmadığı vurğulanır.

Professor bildirir ki, moğol və tunquz dilləri ilə əlaqələr Yafəs dilinin məlumatlarına əsaslanaraq nəzəri olaraq izah olunur. Hazırda qaraçay, azərbaycanlı və digər türk dilləri üzrə elmi material məhduddur, bu da tədqiqatın genişləndirilməsini çətinləşdirir. Hunlar, xəzərlər və digər xalqların tarixi məsələləri də bu sahədə aydınlıq gətirir.

Nəticədə Genko Yafəs dilinin tədqiqinin vacibliyini vurğulayır; bu dil Qafqazdakı türk xalqlarının tarixi və mədəniyyətini başa düşmək üçün zəngin və unikal mənbədir. Ədəbiyyat və yazılı tarix mənbələri yüzilliklə boyu fakt və lüğətləri qoruyub saxlamışdır.

Müzakirə

Professorlardan Poppe, Çobanzadə və Genkonun məruzələri üzrə açılan müzakirədə Həbibulla Həmidov, Səddi, Ziffeldt, Şerba, Xalid Səid, Musayev və Aqarın çıxışda bulunub iştirak etmişdirlər. Bunlardan sonra professor Çobanzadə son sözlə çıxışda bulunur.

(ardı var)

Göy Orda, Ağ Orda, Böyük Orda

Qıpçaq türklərinin səhra dövlətləri

Göy Orda mədəniyyəti türk-monqol ənənələrinin sintezindən formalaşmışdır. XIII–XIV əsrlərdə bu dövlət Avrasiya çöllərində güclü siyasi qüvvə olmaqla yanaşı, həm də mühüm mədəni mərkəz idi. İlk dövrlərdə Göy Orda hökmdarları şamanizm və tanrıçılıq ənənələrinə bağlı idilər. Lakin XIV əsrdə, xüsusilə Özbək xan dövründə (1313–1341) İslam rəsmi din elan edildikdən sonra bu dəyişiklik xanlığda məscid və mədrəsələrin, karvansaraların, saray komplekslərinin tikilməsinə, şəriət qanunlarının yayılmasına, ərəb əlifbasının istifadə olunmasına, Türk-islam ədəbiyyatının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Arxeoloji tapıntılar şəhərlərdə inkişaf etmiş memarlıq və sənətkarlıq ənənələrinin olduğunu təsdiq edir.

Göy və Ağ Ordanın əraziləri

Dövlət dili əsasən türk (qıpçaq) dili idi, rəsmi yazışmalarda uyğur və ərəb əlifbasından istifadə edilirdi. İslam dininin qəbul edilməsindən sonra dini və hüquqi ədəbiyyat nümunələri artırdı. Göy Orda ərazisi İpək Yolu üzərində yerləşdiyinə görə elm və mədəni mübadilə güclü idi. Şəhərlərdə zərgərlik, dulusçuluq, xalçaçılıq və toxuculuq, metal işləmə (silah, zireh, bəzək əşyaları) inkişaf etmişdi. Zərgərlikdə, silah, zireh, bəzək əşyalarında İslam naxışları və müxtəlif heyvan fiqurlu naxışlarından istifadə edilirdi. Xanlığda köçəri türk ənənələri qorunurdu, dastanlar, qəhrəmanlıq nəğmələri, ağır ədəbiyyatı geniş yayılmışdı. Göy Orda ərazisində türklər, monqollar, Volqa bulqarları, yəhudilər, ruslar, İtalyan tacirlər (xüsusilə genuyahılar) yaşayırdı.

1280-ci ildən 1299-cu ilə qədər Göy Orda, faktiki olaraq, iki xan tərəfindən idarə olunub. Göy Orda ilə həmsərhəd olan ölkələrə, xüsusən də Balkanlara hücum edən sərkərdə və nüfuzlu hökmdar Noqay xan və Toxtamış xan olub. Göy Orda 14-cü əsrin ortalarında Özbək xan və oğlu Canıbəyin hakimiyyəti dövründə mühüm uğurlara imza atıb və bu dövr Göy Ordanın Qızıl Dövrü hesab edilir.

Göy Orda 1240-cı ildən 1350-ci illərə qədər güclü dövlət kimi fəaliyyət göstərmişdir. Göy Ordanın ən böyük təsir göstərən bölgələrdən biri rus torpaqları olub. 1237–1240-cı illərdə Batı xanın yürüşlərindən sonra rus knyazlıqları Göy Ordaya illik xərac ödəməyə başlayıblar, knyazlar hakimiyyətlərini qorumaq üçün xandan

6. Sası Buka xan, Bayanın ikinci oğlu və varisi, Kuincinin nəvəsi idi. Onun hakimiyyəti dövründə Göy Orda nominal olaraq Qızıl Ordadan asılı idi.

7. Erzen xan, Sası Bukanın oğlu və varisi, atasının ölümündən sonra taxta çıxıb. Orta əsr tarixçisi Muinəddin Natanzinin fikrincə, Erzen çox ağıllı, savadlı, müdrik, ədalətli və Allahdan qorxan bir hökmdar olub.

8. Mübarək xan, Erzen xanın oğlu və varisi.

9. Çimtay xan, 1341–1345-ci illərdə hakimiyyətdə olub.

10. Urus xan, 1372–1374 və 1375-ci illərdə Qızıl Orda xanı və hərbi lider idi, o öz hakimiyyəti dövründə Şərqi Dəşti-Qıpçağı birləşdirməyə nail olub.

11. Göyçirax xan, Urus xanın kiçik oğlu və Barak xanın atası, XIV əsrin sonu, XV əsrin əvvəllərində Qızıl Orda ərazisində hakimiyyət uğrunda mübarizənin iştirakçılarında biri idi.

12. Barak xan, Urus xanın nəvəsi və Göyçirax xanın oğlu, 1423–1426 və 1427–1428-ci illərdə Qızıl Orda xanı olub.

Tarixdə 151 il yaşayan Ağ Orda dövləti

Ağ Orda, qazaxca "Ak Orda" və ya Cuçi ulusunun sol qanadı, 1225-ci ildə, Cuçinin, 1227-ci ildə Çingiz xanın ölümündən sonra Böyük Monqol İmperiyası sərhədləri daxilində Qızıl Ordanın Şərqi torpaqlarında – əvvəlcə cuçilərin idarə etdiyi ərazinin qərb hissəsini və qərbi Türkiyəni, həmçinin Cənub-Qərbi Sibirə əhatə edən xanlıq. Ağ Orda xanlığının tərkibinə Dəşti-Qıpçağın bütün şərqi hissəsi, Aral gölünün şimal-şərqi, Sırdərya çayının hövzələri, İştım və Sarı Su çaylarına qədər olan ərazilər daxil idi.

Atası Cuçinin ölümündən sonra oğlu Orda bu əraziləri atasından miras aldığı 1227-ci illərdə Monqol İmperiyası daxilində bu dövləti yaradırdı.

Orda və onun nasilləri Qızıl Ordanın sol qanadını idarə etdikləri üçün onlara sol qanad və ya sol şahzadələri deyilirdi. Ağ Ordanın paytaxtı əvvəlcə Balxaş gölünün yaxınlığında yerləşib, sonradan Sırdərya çayı sahilindəki Sığnak şəhərinə köçürüldü.

Orda xandan sonra hakimiyyətə gələn Köçü xanın dövründə Ağ Orda dövlətinə səyahət edən venesiyalı səyyah Marko Polo bu ərazilərin son dərəcə soyuq olduğunu yazıb və gördüklərini belə təsvir edib: Çingiz xanın soyundan olan Köçü xan kimsəyə boyun əyməz. Bu kralın nə bir qalası, nə də bir şəhəri vardır. O və xalqı geniş ovalarda və ya keçilməz dağlarda, yaylalarda sülh içərisində yaşayırdı. İribuynuzlu heyvanların əti və südü ilə qidalanırlar, ərazidə taxıl yoxdur. Onlar çoxlu inək, dəvə, at, öküz, qoyun və digər iri və xırdabuynuzlu heyvanlara sahibdirlər.

1378-ci ildə Ağ Orda xanlığının sonuncu hökmdarı Toxtamış xanlığı yenidən Qızıl Orda dövlətinin tərkibinə qatıb.

Xanlığın hökmdarları:
Orda xan, Cuçi xanın oğlu, Ağ Ordanın ilk hökmdarı, 1226–1280-ci illərdə hakimiyyətdə olub.

Köçü xan, 1280–1302...
Buyan xan, 1302–1309...
Sasibuqa xan, 1309–1315...
İlbasan xan, 1315–1320...
Mübarək xan, 1320–1344...
Çimtay xan, 1344–1374...
Urus xan, 1374–1376...
Toxtamış xan, 1376–1377...
Teymur Məlik xan, 1377...
Toxtamış, Çingiz xanın kiçik nəvəsi Orda xanın soyundandır, 1377–1378...

Cuçi Ulusunun iki qanadı

Əvvəlcə Cuçinin ulusu onun böyük oğlanları Ordu İçen və Batı arasında bölünmüşdü, sol qanad Göy Orda və ya Cunqarlar, sağ qanad isə Ağ Orda və ya Burunqarlar da adlanıb. Bəzi orta əsr tarixçilərinin fikrincə, Volqa çayı onlar arasında sərhəd rolunu oynayırdı. Digər müəlliflər iddia edib ki, Yaik (Ural) çayı sərhəd hesab edilirdi. Ağ Orda Batının nəslindən miras qalmışdı, Göy Orda isə Ordu İçenin nasilləri tərəfindən idarə olunurdu. Sarayda yerləşən Qızıl Orda xanlığının hakimiyyəti Cuçi sülaləsinin bütün şahzadələrinə şamil olunurdu.

Göy Orda, həmçinin Şeybanilərin ərazisi olan Burunqarlar və Göy Orda xanının ərazisi olan Cunqarlarla bölünürdü. XIV əsrdə Şeybanilərin mülkləri Orta İrtiş bölgəsinə əhatə edirdi. Xanın mülkü Cuçinin beş oğlundan ibarət idi. Göy Orda əsasən türk və az sayda monqol çöl tayfaları, o cümlədən monqol işğalından əvvəl bölgədə məskunlaşmış qıpçaqlar və kanqlılar, eləcə də Çingiz xanla gələn naymanlar, kireytlər, karluqlar, konqratlar, merkitlər, calairlər və tatarlar tərəfindən məskunlaşmışdı. Cuçi knyazlıqları arasındakı sərhədlər yalnız ən ümumi şəkildə müəyyən edilmiş və hərbi, siyasi müəyyən

dən asılı olaraq dəyişmişdi. Əvvəlcə Ordu İçenin iqamətgahı atasının Alakul gölü yaxınlığındakı İrtiş çayının yuxarı axarındakı iqamətgahı idi.

1360-cı illərdə Batı sülaləsinin varislik mübarizəsindən sonra Qızıl Ordanın hər iki hissəsi üzərində nəzarət Şərqi Cuçilərə keçirdi.

Varislik mübarizəsi Toxtamışın Göy Orda xanı kimi taxta çıxmasından sonra

Volqaya qədər olan noqay düşərgələrində məskunlaşdırlar.

Noqayların bir hissəsi isə Şimali Qafqaza köç edir.

Böyük Ordanın hökmdarları:

Din Əhməd bəy, 1563–1578...
Urus bəy, 1563–1578,
Dinbəy Mirzə bəy, 1578–1584...
Səyid Əhməd Mirzə bəy, 1584–1587...
Uraz Məhəmməd bəy, 1584–1590...

Böyük Ordanın ərazisi

nisbətən səngisə də əslində mübarizə davam edirdi. 1395-ci ildə Əmir Teymurun bu torpaqlara gəlişi böyük kaos və üsyana səbəb olub.

Batı xan 1242-ci ildə Avropadan qayıtdıqdan sonra Göy Orda yaradılır və 1245-ci ilə qədər Volqanın aşağı axınlarında Göy Ordanın paytaxtı Saray şəhəri qurulur. Eyni zamanda, Qızıl Ordanın şərqi torpaqları Batının böyük qardaşı Orda tərəfindən idarə olunurdu və Ağ Orda kimi tanınırdı. Batı xan 1238-ci ildə Vladimir və 1240-cı ildə Kiyev şəhərlərini talan etdikdən sonra Rusiya knyazlıqları üzərində nəzarətini bərpə edib, ruslar illik xərac ödəməyə məcbur olub.

Ordanın qərbindəki çətinliklər, Vaxlaxiya, Dobruja, Moldaviya və qərbi Ukraynanın, eləcə də 1362-ci ildə "Mavi sular" dəyişməsi məğlub olduqdan sonra Kiyevin qərbindəki vassal knyazlıqların və Polşanın itirilməsinə səbəb olub. Real gücə malik olmayan xanların bir-birləri ilə apardığı münafişlər Göy Orda daxilində uzun müddət davam edən vətəndaş mübarizəsinə səbəb olub. Bu vaxt Mamay güclü çıxır və Göy Ordanın "boz kardinalı" olub. Bu müddət ərzində moskvalı I Vasili Göy Ordadakı vətəndaş qarşıdurmasından istifadə edir və Göy Ordaya xərac verməyi dayandırır, baxmayaraq ki, Göy Orda 1408-ci ildə Moskvaya növbəti dəfə güclü hücum etmişdi.

Toxtamışın hakimiyyətə gəlişi bütün bu münafişlərin aradan qaldırılmasına səbəb olub. O, Göy Ordanı Ağ Orda ilə birləşdirir.

Böyük Orda

İsmayıl İlyasın komandanlığı altındakı noqaylar 1557-ci ildə Rusiyanın nəzarəti altına keçərək Volqaboyu əraziləri əhatə edən Böyük Ordanı yaradır və Böyük Ordanın bəyi özünü İvan Qrozninin vassalı elan edir. Bu baxımdan Böyük Orda və Qazı Mirzə bəyin rəhbər

Din Məhəmməd bəy, 1590–1598, 1598–1600...
Yaş Tarak bəy, 1600–1619...
Din Əhməd bəy, 1600–1604...
Qaraqulu Məhəmməd Mirzə bəy, 1604–1622...
Dinbəy Mirzə bəy, 1622–1634...

Ordalar və Elxanilər dövləti arasında əlaqələr

XIII–XV əsrlərdə Göy Orda, Ağ Orda və Böyük Orda Cənubi Qafqaz siyasətində mühüm rol oynayıb. 1256-cı ildən 1335-ci ilə qədər (XIII əsrin ortalarından XIV əsrin ortalarına qədər) Azərbaycan Elxanilər dövlətinin tərkibində olub. Təbriz bu dövlətin rəsmi paytaxtı və mühüm siyasi-mədəni mərkəz idi. Azərbaycan strateji mövqeyinə görə (ticarət yolları, zəngin şəhərlər, ipək istehsalı) mühüm ərazi sayılırdı. Volqa–Xəzər yolu vasitəsilə Orda dövlətləri ilə Azərbaycan arasında ticarət əlaqələri də var idi. Qafqazın qapısı–Dəmir Qapı Dərbənd keçidi mühüm strateji və iqtisadi məntəqə idi. Azərbaycanın Təbriz, Şamaxı və digər şəhərləri beynəlxalq ticarət mərkəzləri olduğundan Orda xanlıqları bu fürsətdən istifadə edirdi. Ordalarla Elxanilər arasında Qafqaz və Azərbaycan uğrunda zaman-zaman fikir ayrılıqları da olub. XIII əsrin sonlarında Göy Orda hökmdarlarının dövründə Azərbaycan istiqamətində yürürlükə gəlmişdi. XIV əsrdə xüsusilə Ağ Orda hökmdarı Toxtamış Cənubi Qafqaza yürüş etmişdi.

Orda dövlətlərinin rəng çalarları

İlkin mənbələr Qızıl Ordanın ərazi sistemini təsvir edərkən rəng çalarlarından istifadə edirdilər–Ağ Orda və Göy Orda. Ağ və mavi rənglər müvafiq olaraq sağ (qərb) və sol (şərqi) tərəfləri təmsil edən ənənəvi türk və monqol simvollarıdır. Ordaların rəng çalarlarına həm rus salnamələrində,

Toxtamış xanın Əmir Teymurla döyüşü. Topqarı muzeyi

Köçəri dövlətlərin yaşamında yaranan ənənəyə görə, ərazisi və əhalisi iki əyalət qanadına bölünürdü. Adətən, biri qərbdə "sağ" və ya "barunqar", digəri isə şərqdə "sol" və ya "cunqar" adlanırdı. Cuçi Ulusu nizamına əsasən dövlət Cuçinin böyük oğlanları Orda İçen və Batı arasında bölünmüşdü. Volqa çayı bu qanadlar arasında sərhəd rolunu oynayırdı.

Göy Ordanın yaranması

Göy Orda dövləti 1236–1242-ci illərdə Çingiz xanın nəvəsi, Cuçinin oğlu Batı xan tərəfindən Qərbi Sibir və müasir Qazaxıstan ərazisində yaradılıb, təxminən 1380-ci ilədək fəaliyyət göstərmişdir. Göy Orda Qızıl Ordanın Şərqi qanadı idi, bu qanad Şərqi Dəşti-Qıpçaq da adlanıb və əslində Göy Orda Ağ Orda və Böyük Orda müstəqil xanlıqlar olsalar da, əslində, qazax dövlətçiliyinin tərkib hissələri idi.

Dövlətin paytaxtı əvvəlcə Saray-Batı şəhəri, XIII əsrin ikinci yarısından Sırdərya üzərindəki Sığnak şəhəri olub.

Göy Ordanın ərazisi Ural çayından Dunay və Karpat çaylarının mənsəblərinə qədər uzanıb. Göy Orda xanları rus knyazlıqlarının əksəriyyətindən xərac alırdı. Xanlar ərazilərini genişləndirmək üçün zaman-zaman Polşa, Bolqarıstan və digər dövlətlərə basqınlar edirdi.

"yarlıq" (rəsmi icazə sənədi) almalı idilər. Bu dövr rus tarixində "Tatar-monqol əsarəti" adlanır. XIV əsrdə Moskva knyazlığı Göy Orda ilə yaxşı münasibətlər quraraq güclənir. Moskva knyazları vergi toplamaq səlahiyyəti əldə edirlər. Bu, gələcəkdə mərkəzləşmiş rus dövlətinin formalaşmasına zəmin yaradır. 1380-ci ildə Kulikovo döyüşündə rus qoşunları ilk böyük qələbəni qazansa da, asılılıq tam olaraq XV əsrin sonunda bitir. Göy Orda zəiflədikdən sonra rus knyazlıqları müstəqillik qazanır, 1480-ci ildə Uqra çayı qarşıdurması ilə Göy Ordanın rus üzərində hakimiyyəti faktiki sona çatır.

Göy Orda xanları

1. Orda Eçen xan, Cuçinin böyük oğlu, Çingiz xanın nəvəsi, Göy Orda xanı Batı xanın böyük qardaşı.
2. Gunqıran xan, Orda Eçenin dördüncü oğlu, 1270-ci illərin sonlarından hakimiyyətdə olub.
3. Sartaktay xan.
4. Kuinci xan, Sartaktayın oğlu, Orda Eçenin nəvəsi.
5. Bayan xan, Kuincinin oğlu, Vətəndaş müharibələri illərində hökmdarlıq edib, Şərqi Dəşti-Qıpçaqda irsi hakimiyyət hüququna malik idi, diplomatik münasibətləri dəstəkləyib.

Ağ Orda xanlarının dirhəmi

liyi ilə Şimali Qafqazda yenə də Moskvaya tabe olan Kuban Ordasına (Kiçik Noqay Ordasına) bölünür, Jema və Oyila çaylarının sahillərində Altı Ulus Ordası yaradılır. Təxminən o illərdə Yaik, Emba və Sırdərya çayları arasında köçəri həyat sürən Altauul Ordası (Altyul ulusu) meydana çıxır.

1577-ci ildə Böyük Ordanın paytaxtı Sarayçık rus knyazı Serebrininin ordusu tərəfindən zəbt olunur. XVII əsrin əvvəllərində kalmuqlar Yaikin hər iki sahilindəki

həm də Şərqi müəlliflərinin əsərlərində rast gəlinir.

Qızıl Ordanın ərazi sistemində rəng məsələsi uzun müddət qeyri-müəyyən qalsa da, 1980-ci illərə qədər əksər orta əsr tarixçiləri "Göy Orda" termininin Cuçi Ulusunun şərqi qanadına, "Ağ Orda"nın isə qərb qanadına uyğun olduğu barədə ortaq bir fikrə gəliblər.

Qulu KƏNGƏRLİ,
XQ-nin Türkiyə üzrə xüsusi müxbiri
Daşkənd

Hüseyn Saraçlı – 110

Borçalı aşiq məktəbinin ünlü sənətkarı

XX əsri, xüsusən də əsrin ikinci yarısını Borçalıda aşiq sənətinin inkişafının qızıl dövrü adlandırılan haqlıdır. Bu dövr bütövlükdə Azərbaycan aşiq sənətində öz dəst-xəttinə görə seçilən çox böyük ustaz saz-söz sənətkarları ilə fərqlənir. Şair Nəbi, Ağacan, Sadiq Sultanov, Xırdı Məmməd, Əmrax Gülməmmədov, Hüseyn Saraçlı, Alxan Qarayazlı, Kamandar Əfəndiyev, fəaliyyətləri XXI əsrin ilk onilliklərində də davam etmiş Aslan Kosalı, Əhməd Sadaxlı, Məhəmməd Sadaxlı, Nurəddin Qasımlı, Gülabı Xırdı Məmmədovlu və digərləri... Hər biri ayrıca bir məktəb olan ustaz sənətkarlar.

16-da 71 yaşında dünyasını dəyişib. Doğulduğu Saraçlı kəndində büstü qoyulub.

Hüseyn Saraçlı klassik aşıqlardan Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Sarı Aşiq, Aşiq Ələsgər, Bozalqanlı Hüseyn və başqa sənətkarların zəngin ənənəsini ləyaqətlə davam etdirən sənətkar idi. Təsədüfi deyil ki, ondan ustamız kim olub, – deyə soruşanda deyirdi, “ustadım birmi, ikimi, hansımı deyim? Birinci ustadım Borçalı xalqı, ikinci ustadım aşiq Qurbani...”

Onun çalğısı da söhbətləri kimi ürəyəyatımlı idi. Repertuarında “Dol hicranı”, “Qara kəhər”, “Koroğlu kürdüsü”, “Mansırı”, “Məmmədbağırı”, “Sultani” və “Bəhməni” kimi qədim aşiq havalaları mühüm yer tuturdu. Dastan söyləyən vaxt bu havalardan öz məqamına uyğun istifadə etməyi bacarırdı.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun diliylə desək, o, “məhlə aşığı deyil, yurd-mahal aşığıdır, bal dilli millətimin dili bal aşığı, meydana Qoç Koroğlu, Rüstəm Zal aşığıdır”. Onun varlığından nə qazandısa sazın ömrü qazandı, yoxluğundan isə “nə itirdi Azərbaycanı itirdi”.

Soməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Osman Sarıvəlli, Qəmbər Hüseynli, Hüseyn Arif kimi görkəmli ədəbiyyat və incəsənət nümayəndələri zamanında Hüseyn Saraçlı yaradıcılığına yüksək qiymət vermişlər. Təsədüfi deyil ki, ona “Saraçlı” təxəllüsü bəstəkar Qəmbər Hüseynli verib. Ustaz aşiq sənət zirvəsinə bu adla yüksəlib.

Şair İlyas Tapdıq ötən əsrin 70-ci illərində yazırdı: “Onun sənətkarlığı sazi, qoşma və mükəmməlləri, təcnis və gərayilləri daha yaxşı başa düşməyə, təhlil etməyə imkan verir. Məsələn, cığalı havalər adlanan “Cığalı təcnis” və “Cığalı mükəmməs” Saraçlı sazında o qədər gözəl səslənir ki, misraların düzümü, cığa misralar, “cığa ses emmaları” bütün bütünlüklü, aydınlığı ilə duyulur. Bir sözlə, təcnis “Cığalı təcnis”dən, “Mükəmməs” “Cığalı mükəmməs”dən seçilir.”

İstər sağlığında, istərsə də bu gün Hüseyn Saraçlı deyəndə ilk yada düşən onun bənzərsiz dastan ifaçılığıdır. Məclislərdə dastan söyləyəndə sanki bir mahir aktyora çevrilirdi. Dastandakı personajların hərəsini öz ləhcəsində səsləndirir, dinləyicini həyəcanla intizarda saxlamağı bacarırdı. Şair İlyas Tap-

dığın da dedi ki, dastanları söyləyərkən “qəhrmanın obrazını sazla, sözlə, səsinin müxtəlif dönləmləri ilə canlandırmaq, xalq məsəllərindən, atalar sözlərindən yerli-yerində istifadə edən, tamaşaçı və dinləyicisində dərin hiss-həyəcan oyadan bir aşiq, sənətkar kimi əvəzsiz idi”. Çaldığı havalərin ruhuna uyğun söz seçir, bəziləri kimi yersiz hərəkətlərə yol vermir.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə yazırdı: “Bir neçə dəfə Aşiq Hüseyn Saraçlının söylədiyi dastanları dinləmişəm. Xüsusən Aşiq Ələsgərin Gəncə səfərini ustaz aşiq elə bədi və obrazlı danışır ki, vəziyyət teatr tamaşası kimi gözümüzün qarşısında canlanır. Elo bil, gözəl bir operaya baxırsan. Bu operanın rejissoru da o özüdür, dirijoru da, ifaçısı da, müşayiət edəni də. Eyni zamanda, o, həm libretto müəllifidir, həm də bəstəkar...”

Sinəsi söz xəzinəsi olan Hüseyn Saraçlı həm də bədi yaradıcılıqla məşğul olur, aşiq şeirinin müxtəlif formalarında şeirlər qoşurdu. Sağlığında kitabı nəşr olunmasa da, onun şeirləri, söylədiyi dastan və qaravallılar ilk dəfə 1992-ci ildə Süleyman Əfəndi (Süleymanov) tərəfindən nəşr hazırlanaraq çap olunub. Anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində – 2016-cı ildə isə özünün bədi yaradıcılığı, dastan repertuarı və haqqında yazılan elmi-publisistik məqalələr və ona ithaf olunmuş şeirlərdən ibarət iki kitab (“Hüseyn Saraçlı” və “Nəğməli sinəmdə yüz dastan yadır”) təqdimatından hazırlanaraq nəşr olunub.

Bəli, o, bir dastan aşığıydı və elə bir ömrü yaşadı ki, dünyasını dəyişəndən sonra özü də dillərdə dastan oldu. Haqqında məqalələr yazıldı, şənəni şeirlər qoşuldu. Ustadan vəfatı münasibətilə yazdığı şeirdə Zəlimxan Yaqub deyirdi:

*Yüz dəfə çək, yersiz ahdan nə çıxar,
Qəlbə yasad saxlamaqdan nə çıxar!
Ay Zəlimxan, ağlamaqdan nə çıxar,
Az sızıda, az inildə, az ağla!
Saraçlının taleyindən əsar yaz,
Saraçlının dastanını yaz, ağla!!!*

Zəlimxan Yaqub həmin dastanı yaratdı.

Bu il bu böyük sənətkarın anadan olmasının 110 illik yubileyidir. Bu münasibətlə doğma yurdu Gürcüstanda və Azərbaycanda bir sıra tədbirlərin keçirilməsi nəzərdə tutulur. Ancaq sənətsevərlərin ustada bağlı bir arzusu var: doğma kəndi Saraçlıda ev-muzeyinin yaradılması! Bu, ustadın ruhuna ehtiram olmaqla yanaşı, bütövlükdə ozan-aşiq sənətinə verilən qiymət, göstərilən diqqət və qayğı kimi əhəmiyyətli, həm də vacibdir.

Musa NƏBİOĞLU,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Qazax şairinin “Qarabağ” sevgisi

Milli QHT Forumunun mənzil-qərargahında Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyi (DGYTB) və Regional Hüquqi və İqtisadi Maarifləndirmə İctimai Birliyinin (RHİMİB) birgə təşkilatçılığı ilə Qazaxıstan Yazıçılar Birliyinin və DGYTB Məsləhət Şurasının üzvü, şair-publisist Sayat Kamşigerin “Qarabağ” kitabının təqdimat mərasimi keçirilib.

Məclisdə giriş nitqi söyləyən Əkbar Qoşalı “Qarabağ” kitabının ideya-estetik əzəllikləri, müəllifin yaradıcılığı və Qarabağ mövzusunun çağdaş türk ədəbiyyatında qazandığı yeni məzmun qatları barədə ətraflı bilgi verib, kitabı Türk dünyasının ortaq yaddaşının bədi ifadəsi kimi qiymətləndirib. Qeyd edib ki, əsər Türkdünyasından Qafqaza – böyük qazax çöllərindən Qarabağın zirvələrinə uzanan mənəvi körpü səciiyyəsi daşıyır. “Qarabağ” – bütün Türk dünyasının vicdan yaddaşdır.

Müəllif Sayat Kamşiger vurğulayıb ki, “Qarabağ” həm də mənəvi borcun, qaradaşlıq duyğusunun və ortaq tarixi yaddaşın poetik ifadəsidir.

Qazaxıstan Respublikasının ölkəmizdəki səfiri Alim Bayel Qazaxıstan – Azərbaycan münasibətlərinin strateji müttəfiqlik səviyyəsində inkişaf etdiyini, mədəni və ədəbi layihələrin dostluq-qardaşlıq münasibətlərini daha da möhkəmləndirdiyini bildirib.

Səfirin qardaş ölkənin, işğaldan azad olunmuş Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirilən quruculuq prosesinə verdiyi dəstək barədə dedikləri alqışlarla qarşılanıb.

Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondunun (BTMİF) aparat rəhbəri, tarix elmləri doktoru Fəxr Vələhovi (Hacıyev) Qarabağ mövzusunun artıq ümumtürk dəyərinə

çevrildiyini, bu kimi nəşrlərin ortaq mədəni irsin qorunması, təbliği baxımından önəm daşdığını deyib.

QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Agentliyinin Müşahidə Şurasının sədri, professor Fuad Məmmədov vətəndaş cəmiyyəti institutlarının belə təşəbbüslərlə milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına və beynəlxalq mədəni inteqrasiyaya mühüm töhfələr verdiyini diqqətə çatdırıb.

Zərifə HÜSEYNOVA
XQ

Azərbaycan uşaq kitabı Bolonya sərgisində

İtaliyanın Bolonya şəhərində Beynəlxalq Uşaq Kitab Sərgisi fəaliyyətə başlayıb. Dünyanın ən nüfuzlu uşaq kitab təqdimatlarında olan Bolonya sərgisində ölkəmiz Mədəniyyət Nazirliyinin və Azərbaycanın İtaliyadakı səfirliyi nəzdində

Mədəniyyət Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə milli stendlə təmsil olunur.

Azərbaycan stendində ölkəmiz aparıcı nəşriyyatlarından “Libra kitab”, “Qələm”, “3 alma”, “Everest”, “Təhsil”, “Ağlı bala”, “Aspoliqraf”, “Altun kitab”, “Qanun”, “Ting”, “Səbat” və “Radius”-un azyaşlı oxucular üçün buraxdığı 200-250-dən artıq kitab sərgilənir.

Uşaq yazarları və nəşrlərdən ibarət Azərbaycan heyəti Türkiyə, Çexiya, Sloveniya, İsveç, İtaliya, Polşa, Kanada, Niderland, Almaniya, Fransa, İspaniya və Böyük Britaniyadan olan işgüzar görüşlər keçirir, kitab nəşri, yayımı və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanları üzrə müzakirələr aparılır.

Aprelin 16-dək davam edəcək sərgi günlərində Azərbaycan müəlliflərinin kitab təqdimatları, nəşrlərimizin beynəlxalq tərəfdaşlarla görüşləri keçiriləcək.

XQ

15 Aprel Beynəlxalq Mədəniyyət Günüdür

Könlümüzü oxşayan, ruhumuzu oyadan musiqinin nə dili, nə milləti, nə də sərhədi var. Bəzən bir melodiya insanı uzaq ölkələrə aparır, bütün sərhədləri aşaraq yad mədəniyyətləri belə doğmalaşdırır. Sevincli, kədərli, qayğılı, xoşbəxt günlərimizdə boğazımızda duyulən qəhər sözləri ifadə etməyə imkan verməyəndə musiqi duyğuları dilə gətirir. Ürəyinin çırpıntıları musiqinin qanadlarında pərvazlanır.

Milli melodiyalarımız dünyanı dolaşır

Azərbaycan istedadlı ifaçıların vətəni kimi tanınır

Musiqi ruhun səsi, tarixin ahəngi, yaddaşın ən incə qatıdır. Hər notda bir taleyin izi, hər ritmdə bir xalqın hüznü, mübarizə ruhu, əzmi, qalibiyyət sevinci duyulur. Məhz buna görə də milli musiqi xalqın özünü təqdim etməsinin ən güclü vasitələrindən sayılır.

Hər bir xalq həm də öz musiqisi ilə tanınır. Azərbaycan muğam sənəti, xalq mahnıları və klassik bəstəkar əsərləri bu gün dünya ölkələrinin konsert salonlarında maraqla dinlənir. Böyük səhnələrdə çıxış edən opera müğənnilərimizin repertuarında həm Avropa, həm də milli opera nümunələri yer alır.

Milli opera sənətinin incəliklərini dünya səhnəsində uğurla təqdim edən Xalq artisti, Akademik Opera və Balet Teatrının solisti, “Azərbaycan opera sənətinin Karmeni” Fidan Hacıyevanın ifasında klassika ilə milli musiqi ənənələri qovuşur. Peşəkar opera ifaçısı ilə söhbətimizdə beynəlxalq musiqinin beynəlxalq əldə təbliği barədə danışdıq.

– **Fidan xanım, xarici ölkələrdə Azərbaycan musiqisinə münasibət necədir?**

– Azərbaycan musiqisi dünya miqyasında böyük rəğbət qazanan və tanınan sənət incisidir. Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin ölməz “Arşın mal alan” operettası bunun ən parlaq nümunələrindəndir. Bu sənət məbədi dünyanın bir çox ölkəsində müxtəlif dillərə tərcümə olunaraq uğurla səhnələşdirilib. Bu yaxınlarda opera Vyetnamda, məhz Vyetnam dilində təqdim olunacaq. Ümumiyyətlə, sənət əsəri indiyədək Çin, ABŞ, Avstriya, Rusiya və Türkiyə kimi ölkələrdə nümayiş etdirilərək Azərbaycan musiqisinin gücünü bütün dünyaya sübut edib.

Üzeyir Hacıbəyli operalarında həm Qərbi, həm də Şərqi təəcəssüm edib. Bütün dünya bəstəkarları bunu deyir. Türkiyəli məşhur dirijor Murat Orhan Canla görüşümüzə dedi ki, siz nə qədər zəngin xalqınız ki, Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov kimi nəhəng sənətkarlarımız olub.

Azərbaycan xalqı opera, balet və mahnıları ilə dünya mədəniyyətinə böyük töhfələr verib. Hər kəs bilir ki, operanın vətəni İtaliyadır. Amma bizim də çox zəngin opera musiqilərimiz var. Bu zənginlik təkcə bizim deyil, həm də əcnəbi sənətkarların diqqət mərkəzindədir. Məşhur italyan bəstəkari Luçiano Berionun Azərbaycan xalq mahnılarını nota köçürməsi və onların tanınmış opera ifaçıları tərəfindən orkestrlə ifa olunması buna əyani sübutdur.

Məsələn, dünyəşöhrətli Elina Qaranın orkestrin müşayiəti ilə “Bu gün ayın üçüdü” məhsını səsləndirməsi və “Arşın mal alan”dan duetlərin Avstriyadakı Azərbaycan Mədəniyyət Evinə təqdimatı mədəniyyətimizin beynəlxalq səviyyədə yüksək qiymətləndirildiyini göstəricisidir. Bütün bunlar Azərbaycan musiqisinin sərhəd tanımayan irs olduğunu bir daha təsdiq edir.

– **Beynəlxalq layihələrdə iştirak edərək repertuar seçiminiz hansı meyarlara əsaslanır?**

– Beynəlxalq layihələrdə iştirak edərək seçdiyim repertuarda milli musiqimiz hər zaman xüsusi yer tutur. Programıma dahi bəstəkarlarımızın əsərlərini, romans və mahnılarını mütləq daxil edirəm. Bəzən bu əsərlərin mahiyyətini dinləyicilərə daha dərinlən çatdırmaq üçün onları müxtəlif dillərə tərcümə edərək oxuyuram. Məsələn, İtaliyanın məşhur Santa Çiçiliya Akademiyasında Müslüm Maqomayevin “Azərbaycan” əsərini üç dildə — Azərbaycan, ingilis və rus dillərində səsləndirdim.

Repertuarımda xalq mahnılarının olması mənim üçün prinsipial məsələdir. Ümumiyyətlə, programım kifayət qədər rəngarəngdir; bura həm milli musiqimiz və xalq mahnıları, həm də dünya bəstəkarlarının opera və romansları daxildir. Bununla həm repertuarımın genişliyini, həm də

Azərbaycan musiqisinin bənzərsiz koloritini və zənginliyini beynəlxalq auditoriyaya nümayiş etdirməyə çalışıram.

– **Böyük səhnələr cəsarət və ciddi hazırlıq tələb edir. Gənc ifaçıların ölkə müddirlərindən kənar da uğur qazanmaları üçün onlara necə dəstək olursunuz?**

– Mən təhsilə hər zaman böyük önəm vermişəm, təhsil mənim üçün həmişə birinci yerdə olub. Bu məqsədlə 2015-ci ildə Musiqi Mərkəzi təsis etdim. Bəlkə də bu Mərkəzi yaratmağım neçə-neçə istedadlı gəncin qismətidir ki, onlar burada özlərini tapır, nəyə qadir olduqlarını təsdiqləyirlər. Sevincidir ki, artıq tələbələrim bir neçə beynəlxalq müsabiqənin laureatlarıdır, Azərbaycan Milli Konservatoriyasında və xarici ölkələrdə təhsillərini davam etdirirlər. Hətta elə tələbələr var ki, peşəkar müəllim kimi fəaliyyətə başlayıblar. Bu, mənim üçün ən böyük uğurlardan biridir.

Artıq Karmen, Əsgər, Gülçöhrə, Koroğlu, Nigarım da var. Onlar ifa üslubunda, jestlərdə bir çox keyfiyyətlərini mənimlə paylaşır. Bu da təbii, çünki mən onlara sənətin bütün sirlərini, o cümlədən səhnə davranışı, aktyorluğu da öyrədirdim, bəzən isə heç özlərindən də fərqləndikləri istedadı üzə çıxarıram.

Corc Bizenin “Karmen” operasını çox sevirəm. Bu opera mənə sənətdə böyük uğur gətirdi. Hər konsertimdə çalışıram ki, “Karmen”dən mütləq parçalar ifa edim. Məhz bu operaya görə mən fransız dilini və ispan rəqslərini öyrəndim. İspaniyada Karmenin yaşadığı və işlədiyi yerdə oldum. Düşünürəm ki, hər hansı bir operanı işləyirsənə, onu mütləq dərinlən öyrənməli, onunla yaşamaq lazım. Çünki opera çox çətin bir janrdır, bu janrdə həm musiqi, həm də aktyorluq tələb olunur. Eyni zamanda, geniş dünyagörüşün olmalıdır. Tələbələrini də bu istiqamətə yönləndirəm.

Yaxın günlərdə Beynəlxalq Muğam Mərkəzində tələbəm Rauf Məmmədovun solo konserti oldu. O, Azərbaycan estrada və opera sənətinin ən palaq simalarından olan Müslüm Maqomayevin zəngin irsinə müraciət edərək, dahi sənətkarın həm öz bəstələrini, həm də repertuarındakı operalardan hissələri və italyan romanslarını böyük məharətlə ifa etdi. Bu, məni çox qürurlandırır.

Gənclərin uğurları mənim üçün çox önəmlidir və hər zaman onlara dəstək olmağa çalışıram. Çünki onlar bizim gələcəyimizdir. Mədəniyyətimizin və musiqimizin daşıyıcıları kimi gənc istedadlar milli musiqimizi dünyada layiqincə tanıtmalıdır. Xarici ölkələrə səfərlərin zamanı mənə tez-tez deyirlər ki, həm gözəl musiqiniz, həm də gözəl sözləriniz var. Doğrudan da xalqımız çox istedadlıdır. Elo Musiqi Mərkəzimiz də bu cür istedadlı insanları üzə çıxarmağa çalışır. Bu yolda onlara olmalıdır gələcək köməkliyi göstərməyə hazırım.

– **Müasir dövrdə rəqəmsal platformalar və sosial şəbəkələr milli musiqimizin təbliğində hansı imkanları açır?**

– Bu gün rəqəmsal platformalar və sosial şəbəkələr mədəniyyətin təbliğində mühüm rol oynayır. Biz də öz fəaliyyətimizdə bu imkanlardan yararlanaraq sənətimizlə bağlı müxtəlif paylaşımlar, operalardan və konsertlərdən maraqlı parçaları təqdim edirik. Məsələn, bu yaxınlarda tələbəm konsertindən hazırladığımız 5 dəqiqəlik videoçarx izləyicilərə təqdimatı böyük maraqla qarşılandı və kifayət qədər çox baxış topladı. Hesab edirəm ki, bu cür platformalar sənətin geniş kütlələrə çatdırılması üçün olduqca effektiv və zəruri bir reklam vasitəsidir.

– **Azərbaycan opera musiqisinin dünya səviyyəsində daha geniş şəkildə təbliği üçün hansı layihələrin həyata keçirilməsinə vacib hesab edirsiniz?**

– Azərbaycan opera musiqisi dünya səviyyəsində böyük qəbul olunur. Bizim əsas vəzifəmiz gənclərə dəstək olmaqdır ki, onlar da beynəlxalq miqyaslı böyük səhnələrdə öz sözlərini deyə bilsinlər. Qeyd etməliyəm ki, bu gün dünyanın bir çox ölkəsində Azərbaycanın istedadlı musiqiçiləri və gəncləri fəaliyyət göstərir. Solistlərimiz dünyanın ən nüfuzlu teatrlarında çıxış edir, məhəşəm konsertlər verir. Bu, olduqca sevincidir ki, bu qürurvericidir.

Bu uğurların televiziya və sosial şəbəkələrdə mütəmadi olaraq işıqlandırılması və təbliği çox vacibdir. Bu, tamaşaçıların, xüsusən də gənc nəslin musiqi duyğununun zövqlü, yüksək sənət nümunələri ilə formalaşmasına xidmət edir.

– **Fidan xanım, sizə böyük səhnələrdə bundan sonra da böyük uğurlar arzulayırdıq.**

Müsahibəni yazdı:
Mehpar ƏLİYEVƏ
XQ

Zəfər yolçuları

Həsənabadın qəhrəman oğlu

Neftçalının Həsənabad qəsəbəsinin 16 sakini Vətənin azadlığı yolunda canından keçib. Onlardan biri Milli Qəhrəman, digəri isə Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı adına layiq görülüb.

Aprel döyüşləri şəhidi, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Samid İmanovun ata yurduna üz tuturuq. Səliqə-sahmanlı həyatda bizi saçları ağarmış, baxışlarında illərin yorğunluğu gizlənmiş Gülağa ata qarşılayır. Qəhrəmanın atası bizi evə dəvət edir. Divardan asılmış şəkil, səliqə ilə qatlanmış hərbi geyim, stolun üstündə saralmış məktublar...

“Samid son ana qədr geri çəkilmədi”, – Gülağa dayı titrək səslə söhbətə başlayır. Hamını xilas etdi, özü isə... Sözü yarımçıq qalır, qəhər onu boğur. O, həmişə belə idi, lap uşaqlıqdan. Yaxşı yadımdadır, 1990-cı ilin Qanlı Yanvarında rus əsgərləri Bakıda dinc əhalini gülləbaran tutdular. Yanvarın 25-də isə Neftçalada. Şəhid olan da var idi. Qızım Aybaniz mətbəxin pəncərəsindən boylanıb dedi ki, ata bax, hərbiçilər şar atırlar. Tez-tələsik uşaqları dahlizə tərəf çəkdim. Onda rayonda yaşayırdıq. Samid isə gəlmədi, mətbəxdə qaldı. Necə deyərək, heç tükü də tərpənmədi. Onda Samidin 8 yaşı var idi. Söz verdi ki, mən böyüyüb bu hadisəni törəndənlərdən qisasını alacağam.

1998-ci ildə orta məktəbi bitirdi. Samidin yolu artıq bəlli idi. Elə həmin il Heydər Əliyev adına Ali Hərbi Məktəbə daxil oldu. 2003-cü ildə məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirdi və ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən mükafata layiq görüldü. Bu anı bir ata kimi yaşadığdan sonra oğlunun peşə seçimində yarılmadığını düşündüm.

Sonralar Samidin xoş xəbərlərini alırdım. 2004-cü ilin iyun ayında başlayaraq müxtəlif illərə kimi Xüsusi Təyinatlı Qüvvələrin hərbi hissəsində qrup komandiri müavini, qrup, bölük, dəstə komandiri və hərbi hissənin qərargah rəisi vəzifələrində xidmət etdi. Bir neçə ildən sonra qardaş Türkiyə Respublikasında “Daxili təhlükəsizlik əməliyyatlarının planlaşdırılması və icrası”, “Komando təlimi və paraşütəndən sərbəst atılmaq” kurslarına qatıldı.

2014-cü il avqust ayının əvvəllərində Azərbaycan-Ermənistan təmas xəttində baş verən atışma zamanı oğlunun başçılıq etdiyi dəstə əməliyyata başladı. Nəticədə, düşmənin 20 hərbi qulluqçusu məhv edildi. Samid bu hadisə haqqında danışıqda ucməğa qanadım çatdırdı. Onun boynunu qucaqlayıb “Oğlum, səninlə fəxr edirəm”, – dedim. Daha bildirmirdim ki, bir neçə ildən sonra bütün xalqın qəhrəman oğluna çevriləcək.

Samid 2015-ci il mayın 9-da Rusiyanın Moskva şəhərində, “Qırmızı meydan”da fəşizm üzərində qolobonin (1941–1945) 70 illiyi şərəfinə keçirilən hərbi paradada iştirak edir və medalla təltif olunur.

Qəhrəmanımız 2016-cı il aprel ayının əvvəlində sonuncu döyüşə qatılır. Azərbaycan-Ermənistan təmas xəttində 24 il fasilədən sonra başlayan döyüşlərdə Samid Tərtər rayonunun Talış kəndi istiqamətində düşmənlə üz-üzə gəlir.

“Bir ata kimi həmin günlər həyəcanlı idim. Yuxum ərsəyə çəkilməmişdi”, – Gülağa dayı dərindən köks ötürərək söhbətə davam edir.

– Aprelin 3-dən 4-nə keçən gecə Samid neytral ərazidə ayağından və çiyindən qalpa yararı alır. Əsgərlər onu döyüş meydanından aparmaq istəsə də, buna qəti sürət-də etiraz edir və onun əvəzinə, yaralı gizirin çıxarılmasını əmr edir. Əsgərlərin etirazına baxmayaraq, əmrin icra edilməsi üçün qəti göstəriş verir. Yaralı giziri döyüş meydanından çıxaran əsgərlər Samidi aparmaq üçün yenidən döyüş meydanına qayıdırlar, amma orada tapa bilmirlər. Samid əsgərləri ərazidən uzaqlaşdırdıqdan sonra erməni tərəfə əsir düşməmək üçün əlində qumbara ilə yerini dəyişir. Güclü qanaxma nəticəsində oğlum qəhrəmancasına şəhid olur.

Aprelin 8-i Samidin nəşi neytral ərazidən götürülür və 9-da doğma Neftçalada torpağa tapşılır. 2016-cı il aprelin 19-da Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanılmasında xüsusi xidmətlərinə və döyüş tapşırığını yerinə yetirərək göstərdiyi şəxsi igidliyə görə mayor Samid Gülağa oğlu İmanova ölümündən sonra “Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı” adı verilir.

Gülağa dayı deyir ki, oğlu ilə qürur duyur. Amma oğul itkisi hər bir ata üçün əzabdır. Bircə təsəllisi oğlunun Vətən uğrunda şəhid olması və Samidin övladlarıdır: “Samidin ölümü bir qəhrəmanlıq salnaməsi oldu. O, son anında da Vətəninə, onun şərəfini düşündü. Ağır yaralansa da, düşməni əylmədi. Atasının, ailəsinin və dövlətinin başını uca etdi. Balamın adına məktəb, küçə var. Samidin 12 yaşlı qızı Fidan, 10 yaşlı oğlu Turan Vətənə amanətdir.

Samidin anası Xuraman xala söhbətə qoşulur: “Oğlumun doyunca görə bilmədim. Son görüşümüz ad günündə oldu. Başını dizimin üstünə qoydu, onun saçlarını oxşadım, ətrini içməyə çəkdim. Son demə, balamı sonuncu dəfə əzizləyirəmmiş. Heç domaydım Samidimdən. Martın 27-si səhər saat 6-da evdən çıxdı. Gecə saat 11 idi, zəng vurdu ki, “ana, yemək hazırlayın, gəlirəm”. Səhəri gün sübh tezdən işə getdi. Heç qucaqlaşmış görülmədik də... Pillokənləri enəndə dönüb geri baxdı. O baxışı son nəfəsimə

kimi unutmam. Cəsur oğul böyütdüm, gözümü yaşlı qoydu”.

Qardaşı Sadiq də Samidin ölümündən sonra onun haqqında danışmağın çətin olduğunu deyir:

–Samid mənə 5 yaş böyük idi. Hər-dən şahərə gəzməyə çıxanda mənə Şahidlər xiyabanına aparırdı. Burada onun dostları uyuyur. Mən uzun illər Rusiyada yaşadığımdan onu az-az görə bilirdim. Aprel döyüşlərinin başlanması xəbərini Tüməndə olanda eşitdim. Tez-tez Samidlə əlaqə saxlayırdım. Sonra onunla əlaqə kəsildi. Aprelin 6-na bilet alıb ölkəmizə qayıtdım. Mən qardaşım-la fəxr edirəm. Vətən belə oğullarının canı və qanı bahasına ayaqdadır.

Söhbətimizi yekunlaşdırmaq əvəzində həyat qapısı astaca döyüldü. Gülağa dayı ilə Xuraman ana eyni anda qapıya doğru yön alırlar. Çox keçmir ki, yenidən masaya qayıdıb söhbətlərini davam etdirirlər: “Biz hələ də Samidin yolunu gözləyirik, elə bilirlik ki, uzunmüddətli ezamiyyətdədir. Qayıdıb gələcək, qapını həmişəki kimi astadan döyəcək. Biz də onu qarşılayacağıq. Hər gün bu ümidlə yaşayırıq”.

Atanın da, ananın da dördü başadüşüldür. Onlar oğul yoxluğunun, ağrısının sanki canlı heykəlinə çevriliblər. Hər qapı döyüləndə içlərində yenidən bir ümid doğulur.

Bu an pəncərədən içəri düşən günəş şüası qəhrəmanın divardan asılmış şəklini işıqlandırır. Gözlər şəkildə dikilir. Şəkildə ata-ananın üzünə gülümsəyən oğlunun baxışları sanki otağa işıq saçır. Ata asta addımlarla irəli gedib şəkili sığalayır, bir neçə il öncə Samidin şəhid olduğu yerdən gətirdiyi müqəddəs torpağı var gücü ilə qoxulayıb içinə çəkirək başını dik tutur. Çünki onu qəhrəman olmaq üçün böyütmüşdü.

Müsiq MİRZƏ XQ

Sənətdə iz qoyanlar

Şəfiqə Eyvazova milli musiqi ifaçılığımızın bənzərsiz kaman ustasıdır. Sənət aləmi ilə həddudlanmayan, həvəs və şövqlə ardıcılığını yetişdirən, pedaqoji sahəni yaradıcılığının vacib yönünə çevirən Şəfiqə xanım bu yoldan, onun çətinliklərindən yorulmayıb, usanmayıb.

Diz üstə şaquli vəziyyətdə tutulan kamanın səsi, ondan qopan melodiyə üfəyi vəziyyətdə müəyyən bir arealət əhatə edir və könnülləri fəth edir. Şəfiqə Eyvazova ömür boyu barmaqların simlərlə məhrəm ünsiyyəti nəticəsində möcüzələr yaradıb. Bəli, o, sənətə yeniliklər gətirib, lakin heç vaxt lüzumsuz improvizasiyalar etməyib, milli musiqimizə yad xallar qatmayıb. Şəfiqə

na bir üsyan idi. Sonsuz kədər, hüzn onun barmaqlarını yandırdı, sanki kamanca indicə alovlanacaqdı.

Şəfiqə xanım həm də bu ifasında öz düşüncələrini şifrləmişdi. Xalqımızın tale kitabının kodları var onun kaman ifaçılığında. Sanki xalqın taleyi ilə dialoqa girir. Məttəl qalınası işdir, 4 simli taxta parçasına bütöv bir kainatı necə sığdırmaq olar?! Şəfiqə xa-

Səsin rəssamı, musiqinin rəngləri

Kaman ustası Şəfiqə Eyvazovanın bənzərsiz ifaçılığı

Eyvazova və onun mənsub olduğu nəsil hər zaman klassik musiqimizi yad təsirlərdən qoruyublar, sənətin eyni zonalarına sipər çəkiblər.

Onlar bir həqiqəti dərk edirlər ki, sənətdə novatorluq klassikanın zədələnməsi hesabına başa gəlməməlidir. Səs ruha bənzəyir, onu görmək imkansızdır, onu yalnız eşitmək mümkündür. Qulaq yaddaşımızda hər zaman tərəvətli qalan inciləri incitməyə nə haca?! Mən həmişə yaddaşımda yaşayan əvəzsiz musiqiləri canlandırmaq üçün Şəfiqə xanımın ifasını dinləyirəm. Bu musiqi mənə təkcə keçmişə aparmır, həm də gələcəkdən soruq verir. Yaşamın ahəngini bərpa etmək üçün bəzən keçmişə qayıtmaqda da bir fayda var. Çünki keçmiş həmişə özlükdür, kökdür, sənə hardan gəldiyini xatırladır.

Bu musiqiləri ruh kimi də, səs kimi də, fikir kimi də anlamaq mümkündür. Bu semantika hissini müşahidəsi anlamını da özümdə ehtiva edir. Kamanca o yaddaşın əsrləri adlayan zərif sədalarıdır. Şəfiqə xanımın ifasında muğamlarımız gözlərimiz önündə insan həyatının virtual görüntülərini sərgiləyir. Sanki həyatın çənərinə gəlib çıxırsan və ordan geriye boylanıb hissələrin tarixini vərəqləyirən.

Şəfiqə xanım kamanca ilə dünyanı do-laşdırıb, musiqimizi təbliğ edib. Onun 1989-cu ildə Xalq artistləri Alim Qasımov və Ramiz Quliyevlə birgə Samərqənd və Amerika səfərləri musiqi mühitində böyük bir hadisəyə çevrilmişdi. Bu gün də o unudulmaz səfərlərin təsəvvüratları yaddaşlarda yaşayır.

Bir dəfə yazmışdım ki, Şəfiqə xanımın millətimizin 20 Yanvar dərdinə ağı kimi səslənən ifası Tanrıya da yetib. Buna əminəm. Hamımız o yarıqlı ifanı xatırlayırdıq. Şəfiqə xanım öz qəlbinin fəryadını simlərlə köçürmüşdü. Bu ifa imeriya cəlladları

nı bunu bacarır. Kamanca taleyimizin rəmzi xəritəsi də adlandırmaq mümkündür. Ustaların ifasında bu, doğrudan da belədir. İnanmırımsızsa, Şəfiqə xanımın ifasında “Bayatı-qacar”, “Rahab” muğamlarını, “Vilayət-dilkəş”i dinləyin.

Səs haqqında söz demək çətinidir. Kamanın səsindeki rəngləri sözə çevirmək mümkünsüzdür. Mən bu kiçik yazıda Şəfiqə xanımın ifalarından doğan təsəvvüratlarını bölüşdüm. 80 yaşın atasından o səslər hələ də tərəvətli qoruyub saxlayır. Dünyamıza rəng qatan sənətkarlar həmişə də bizim tale ortaqlarımızdır. Bu yazıda tale sözü çox işləndi. Şəfiqə Eyvazova özü bir küll halında tələyin özüdür. Ömək götürüləsi bir tale...

Kənan HACI, yazıçı-publisist

Beynəlxalq həyat

Böyük güclər danışıqlar masasında

Yaxın Şərqdə artan gərginlik fonunda global güclər və regional aktorlar paralel şəkildə həm diplomatik təşəbbüsləri gücləndirir, həm də təhlükəsizlik prioritetlərini yenidən müəyyənləşdirirlər. Hörmüz boğazı ətrafında baş verənlər beynəlxalq ticarət və enerji təhlükəsizliyi baxımından vəziyyətin nə qədər hassas olduğunu bir daha ortaya qoyur. Bunu dünyanın aparıcı KİV-lərinin məlumatlarında da görmək mümkündür.

“BBC”: ABŞ Dövlət katibi Marko Rubio İsrail və Livan arasında birbaşa danışıqlara qoşulacaq. Vaşinqtonda planlaşdırılan danışıqlarda Amerika tərəfini, həmçinin Dövlət Departamentinin müşaviri Mayk Nidhem və ABŞ-in Livandakı səfiri Mişel İssa təmsil edəcək. İsrail və Livan nümayəndə heyətləri səfirlik səviyyəsində formalaşdırılacaq. Bundan əvvəl İsrail hökumətinin başçısı Benyamin Netanyahu Livanın “Hizbullah” qruplaşmasının tərki-silah edilməsi məsələsinə və münəfişənin “mümkün olan ən qısa müddətdə” nizamlanması üçün Livanla birbaşa danışıqlara təşəbbüs göstərmək qərarı barədə məlumat vermişdi.

“The Age”: Avstraliya yalnız sabit və davamlı atəşkəs olduğu təqdirdə Hörmüz boğazında gəmiçiliyin qorunması üzrə əməliyyatlarda öz iştirakını nəzərdən keçirməyə hazırdır. Bu barədə ölkənin baş nazirinin müavini Riçard Marlz bildirib. Onun sözlərinə görə, Avstraliya üçün Hörmüz boğazından gəmilərin sərbəst hərəkətinin təmin etmək prinsipli olaraq vacibdir, lakin bu ərazidə naviqasiya azadlığının qorunması üzrə istənilən tədbirlərə rəsmi Kanberranın qoşulmasının mütləq şərti hərbi əməliyyatların etibarlı şəkildə dayandırılmasıdır.

“The Express Tribune”: İran və ABŞ arasında birbaşa dialoqun növbəti raundu yaxın vaxtlarda keçiriləcək, diplomatik təmasların nəticələri ümidvericidir. Bu barədə Pakistanın müdafiə naziri Xavaca Asif bildirib. “Son dərcə müsbət dinamika qeydə alınır”, – yazan nəşr nazirin bu sözlərini sitat gətirib. Asif qeyd edib ki, hazırkı diplomatik səylər konstruktiv məcəradə inkişaf edir.

“CNN”: Avropa İttifaqı (Aİ) Şurasının sədri Antonio Košta Fars körfəzi ölkələrinə iki həftəlik turnesi çərçivəsində Əbu-Dabiyə (BƏƏ) gəlib. Bu barədə “X” hesabın-

da yazıb. “Fars körfəzi ölkələrindəki tərəfdaşlarımız üçün üç mesajla gəlirik: İranın əsassız və qanunsuz hücumları qarşısında tam həmrəylik; Fars körfəzi ölkələri üçün etibarlı tərəfdaşlıq və öz təhəmmülünə verməyə hazırıq; Birgə səylərlə danışıqlar və diplomatiya yolu ilə Yaxın Şərqdə davamlı sülh üçün hərtərəfli strategiyamızı dəstəkləyə bilərik”, – paylaşımında qeyd edib.

“Xinhua”: Çin Sədri Si Cinpin Yaxın Şərq böhranının nizamlanması üçün dörd bənddən ibarət variant təklif edib. Bu barədə Çin Xarici İşlər Nazirliyinin rəsmisi Mao Nin “X” hesabında yazıb. Təkliflə əsasən, Yaxın Şərq ölkələri, o cümlədən Fars körfəzi dövlətləri regionda ümumi, kompleks və dayanıqlı təhlükəsizlik sistemi formalaşdırılmalıdır. Çin lideri ikinci və üçüncü bənd kimi dövlətlərin suverenliyi prinsipinə sadıqlığı, habelə beynəlxalq hüququn aliliyini qeyd edib. Onun fikrinə görə, suverenlik bütün ölkələrin, xüsusən də inkişaf etməkdə olan çoxsaylı dövlətlərin mövcudluğunun və inkişafının əsas təməli-

dir, beynəlxalq hüquq isə dünyanı “cəngəllik qanunu”na qaytarmamaq üçün ümumi qanunun seçmə qaydada tətbiqinə yol verməməlidir.

“Ynet”: Tel-Əviv ABŞ Prezidenti Donald Trampa “İsrail müqafatı”nın təqdim edilməsini təxirə salmaq qərarına gəlib.

“Yonhap”: Cənubi Koreya Hörmüz boğazında vəziyyətin sabitləşdirilməsi üzrə birgə səylərə həsr olunmuş çoxtərəfli onlayn görüşdə iştirak edəcək. Qeyd olunub ki, görüş bu ayın əvvəlində döyüş əməliyyatlarının başa çatmasından sonra Hörmüz boğazında təhlükəsizliyin təmin edilməsi variantlarının müzakirəsi məqsədilə Böyük Britaniyanın himayəsi altında keçirilən müşavirənin davamı olacaq. Müşavirədə 40 ölkədən hərbi mütəxəssislər iştirak edəcək.

“Qatar News Agency”: Qətər ABŞ və İran arasında Pakistanda yeni danışıqlar raundunun keçirilməsini gözləyir. Bunu Qətər XİN-in rəsmi nümayəndəsi Məcid Əl-Ənsari media üçün keçirilən brifinqdə bəyan edib: “Hazırda vasitəçilik səylərinin uğurunu və gərginliyin azaldılmasını təmin etmək məqsədilə intensiv regional əlaqələr aparılır. Biz, həmçinin Pakistanda danışıqların yeni raundunun başlaması barədə təsdiqləmə gözləyirik”.

“ANSA”: İtaliyanın Baş naziri Corciya Meloni İsrailə müdafiə sazişinin avtomatik uzadılmasını dayandırıldığını bəyan edib. Onun sözlərinə görə, bu, Yaxın Şərqdəki eskalasiya ilə əlaqədardır: “Mövcud vəziyyət fonunda hökumət İsrailə müdafiə sahəsində əməkdaşlıq haqqında sazişin avtomatik uzadılmasını dayandırmaq qərarına gəlib”.

“El Pais”: İspaniyanın Baş naziri Pedro Sanchez görə, dünya Yaxın Şərqdəki münəfişə səbəbindən xaosa sürüklənib və Çin onun nizamlanmasına kömək edəcək: “İran və Hörmüz boğazı ətrafındakı vəziyyəti nizamlamağa kömək edə biləcək Çindən başqa vasitəçi tapmaq mənim üçün son dərcə çətinidir”, – deyən Sanchez Pekini diplomatik istiqamətdə daha fəal hərəkət etməyə çağırıb.

“Al Jazeera”: Hazırda ABŞ Hərbi Hava Qüvvələrinin blokadaya aldığı Hörmüz boğazından daha bir tanker keçib. Bildirilib ki, Panama bayrağı altında üzən “Peace Gulf” tankeri Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin (BƏƏ) Həmriyyə limanına istiqamət alıb. Bundan əvvəl Hörmüz bo-

Mirzə Fətəlinin komediyası Türkiyə səhnəsində

Türkiyə səfirliyimizin nəzdində Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin layihəsi ilə İğdir şəhərində yaradılan “Bir millət, iki dövlət” Azərbaycan–Türkiyə Gənclər Teatrının səhnələşdirdiyi ilk əsər böyük Azərbaycan dramaturqu Mirzə Fətəli Axundzadənin “Hekayəti Müsyö Jordan hakimi-nəbatat və dərviş Məstəli şah cadükünü məşhur” komediyası əsasında hazırlanan “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli Şah” tamaşası olacaq.

İğdir Mədəniyyət Mərkəzində, Qars Qafqaz Universitetinin Mirzə Fətəli Axundzadə zalında və Ərdahan Universitetində təqdim ediləcək əsərin quruluşçu rejissoru Naxçıvan Dövlət Universitetinin müəllimi, Azərbaycanın Əməkdar artisti, rejissor Tofiq Seyidovdur. Əsəri Türkiyə türkçüsünə Azərbaycanın Xalq artisti, tanınmış teatr-kino xadimi Cahangir Novruzov çevirib.

Xatırladıq ki, 1850-ci ildə Azərbaycan dilində yazılmış komediyaların əsas hədəfi savadsızlığın, cahalığın tənqid edilməsi, elmi dünyagörüşünün insan həyatını dəyişməsi, çağırışı, Qərb və Şərq əzəlliklərinin yumorla tənqid edilməsidir.

Hazırladı: N.BEYDİYEVA XQ

XQ

İDMAN

Cüdoçuların Avropa çempionatı

Cüdo üzrə böyükər arasında Avropa çempionatında iştirak edəcək Azərbaycan millisinin üzvləri ilə görüş keçirilib.

Azərbaycan Cüdo Federasiyasından verilən məlumata görə, görüşdə federasiyanın rəhbərliyi qarşından gələn Avropa çempionatı öncəsi milli üzvləri ilə bir araya gələrək idmançılara etimadlarını ifadə edib, turnirin məsuliyyəti və əhəmiyyəti barədə fikirlərini bölüşüb. Çıxışlarda Azərbaycan cüdoçularının qitə miqyaslı bu mötəbər yarışda uğurlu nəticələr əldə edəcəyinə inam ifadə olunub.

Eyni zamanda, idmançılara yarış öncəsi son tövsiyələr verilib, tətəmmü intizam, soyuqanlılıq və düzgün taktiki yanaşmanın vacibliyi diqqətə çatdırılıb. Görüşün sonunda cüdoçulara uğurlar arzulanıb.

Qeyd edək ki, böyükər arasında Avropa çempionatı 16–19 aprel tarixlərində Gürcüstanın paytaxtı Tbilisidə keçiriləcək. Azərbaycan qitə çempionatında 15 cüdoçu (9 kişi, 6 qadın) ilə təmsil olunacaq.

Stolüstü tennisçilərimiz Çində

Stolüstü tennisçilərimiz növbəti beynəlxalq təlim-məşq toplanışına qatılacaqlar.

Azərbaycan Stolüstü Tennis Federasiyasından verilən məlumata görə, seçmə komandanın üzvləri Rüstəm Hacı, Adil Əhmədov, Onur Quluzadə, Ləman Abdulləhimova, Məziyyə Nurmətova və Aylin Əsgərova bu gün Çinə yola düşüblər. Onlar baş məşqçi Mixail Timofeyevin rəhbərliyi ilə aprelin 14-dən 27-dək Çinin Hebei əyalətinin paytaxtı Şijiazuanq şəhərində yerli idmançılarla birgə məşq proseslərində iştirak edəcəklər. Təlim-məşq toplanışı qarşıda bəy-nəlxalq yarışlara hazırlıq məqsədi daşıyır.

“Zəfər kuboku”nda daha 6 medal

Azərbaycanın daha altı təmsilçisi Türkiyənin Antalya şəhərində keçirilən güləş üzrə “Zəfər kuboku”nda medal qazanıb.

Azərbaycan Güləş Federasiyasından verilən məlumata görə, 2-ci yarış günündə U-17 yaş qrupunda sərbəst güləşdə Hüseyn Rzazadə (48 kq) gümüş, Abbas Şəfiyev (55 kq) və Elgün Kərimli (92 kq) bürünc medal qazanıb.

Yunan-Roma güləşində isə Ömər Salmanovla (48 kq) Qurban Məcnunov (55 kq) bütün görüşlərini qələbə ilə başa vuraraq qızıl medalın sahibi olublar. Yusif Mirzəyev (48 kq) gümüş medal əldə edib.

Qeyd edək ki, Azərbaycan təmsilçiləri daha əvvəl 4 mükafat qazanıblar.

Qabil YUSİFOĞLU
XQ

Tabiat seyrə çağırır bizi

Çıxıblar yenə də düzə lalələr...

Tabiatın qış yuxusundan oyandığı anlarda, torpağın sinəsindən boylanan ilk rənglərdən biri lalə olur. Yer üzünə səpələnmiş alov dambları kimi, lalələr baharın gəlişini müjdələyir, insan ruhuna təzəlik, ümid və incə sevinc bəxş edir. Onların zərif ləçəkləri küləyin yüngül toxunuşu ilə titrədikcə, təbiət ən incə melodiyasını ifa edir.

Lalə zanbaqkimilər fəsiləsinə aid zərif və estetik görünüşlü çiçəklərdən biridir. Xalq arasında daha çox “tülpan” adı ilə tanınan bu bitki rəngarəngliyi və incə forması ilə təbiətin ən gözəl nümunələrindən sayılır. Lalə təkcə bir çiçək deyil – o, tarixdir, mədəniyyətdir, hissələrin səssiz ifadəsidir.

Gözəlləşən Bakımızda bu gün lalələr göz oxşayır. Yazın ilk nəfəsi ilə birlikdə şəhərin küçələri, parkları, xüsusilə sahilboyu uzanan bulvar al-alvan lalələrin rənglərinə bürünüb. Sanki torpaq öz sevincini bu incə çiçəklərin dili ilə ifadə edir, hər ləçəkdə bir bahar nəğməsi səslənir. Paytaxtın sürətli ritmi içində lalələrin sakit və

zərif varlığı insanı bir anlıq dayanmağa, gözəlliyi duymağa səsləyir.

Parlaq qırmızıdan tutmuş saf ağ, günəş sarısı, bənövşəyi və çoxrəngli naxışlı növlərə qədər geniş rəng palitrası bu çiçəyi Dənizkənarı Bulvarın əvəzolunmaz bəzəyinə çevirir. Onun simmetrik və gözoxşayan quruluşu təbiətin harmoniyasını əks etdirir. Rəssamlar üçün ilham mənbəyi, şairlər üçün sevginin və ayrılığın simvolu olan lalə insan duyğularının ən incə qatlarına toxunmağı bacarır.

Tarixi mənbələr lalənin ilkin vətəninin Mərkəzi Asiya və Anadolu əraziləri olduğunu göstərir. Bu çiçək əsrlər boyu Türk dünyasının estetik düşüncəsində xüsusi yer tutmuş, poeziyada, incəsənətdə və bağçılıq mədəniyyətində geniş yayılmışdır. Osmanlı saraylarında laləyə göstərilən xüsusi diqqət hətta bir dövrün “Lalə dövrü” adlandırılmasına səbəb olmuşdur. Daha sonra lalə Avropaya yayılaraq xüsusilə Hollandiyada böyük maraq doğurmuş və tarixə iqtisadi fenomen kimi düşmüşdür.

Bu çiçək təkcə gözəllik rəmzi deyil, həm də müəyyən faydaları ilə diqqət çəkir. Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, lalənin bəzi növləri xalq təbabə-

tində istifadə olunmuş, xüsusilə sakitləşdirici və bərpəedici xüsusiyyətləri ilə tanınmışdır. Onun ləçəklərindən hazırlanan bəzi ekstraktların dəriyə müsbət təsir göstərdiyi, kosmetologiyada istifadə olunduğu məlumdur. Eyni zamanda, lalə bağçılıqda torpaq strukturunun yaxşılaşdırılmasına da dəyərli rol oynayır. Çünki onun becərilməsi torpağın düzgün işlənməsinə və qulluq edilməsinə tələb edir.

Bu gün dünyanın müxtəlif ölkələrində lalə festivalları keçirilir, parklar və bağlar bu çiçəyin rəngləri ilə bəzədilir. İnsanlar lalələrə baxanda həyatın sadə, həm də dərin gözəlliklərini xatırlayırlar.

Sonda demək olar ki, lalə güllü zamanın sınağından çıxaraq həm təbiətdə, həm də insan yaddaşında öz yerini qoruyub saxlamış nadir bitkilərdən biridir. O, baharın ilk nəfəsi, ümidin ilk iştartısı, gözəlliyin ən saf təəcəssümüdür. Lalə bizə öyrədir ki, ən qısamürlü gözəlliklər belə, ən dərin izləri buraxa bilərlər – yəqin ki, ona diqqətlə baxmağı və hiss etməyi bacaracaq.

Nurəngiz ADILQIZI,
Rauf İBRAHİMOV (foto)
XQ

“44 gün – Tarixi zəfər” kitabının IV cildi

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xatirə Kitabı Redaksiyasının qiymətli nəşrlərindən sayılan “44 gün – Tarixi zəfər” adlı çoxcildliyin IV cildi Azərbaycan və ingilis dillərində işıq üzü görüb və Sumqayıt Dövlət Dram Teatrının konfrans zalında ictimaiyyətdə təqdim olunub.

Əvvəlcə şəhid Vüsal Şükürova həsr olunan sənədli film nümayiş olunub. Maraqla qarşılanan film “Vətən daşı... və ya 44 günün dastanı” layihəsi əsasında çəkilən səkkiz sənədli filməndən biridir.

Tədbirdə çıxış edən Sumqayıt Şəhər İcra Hakimiyyətinin Mühəribə iştirakçıları və şəhid ailələri ilə işin təşkilatçıları arasında Tərhan Hacı-zadə kitabın rəhbərliyində adının əbədiləşdirilməsinə verilən böyük töhfə olduğunu vurğulayıb.

Xatirə Kitabı Redaksiyasının baş redaktoru Nəzakət Məmmədova təqdimatda toplaşanlara redaksiyanın ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə yaradıldığını qeyd edərək, ensiklopedik tarixi salnamə baxımından əvəzsiz olduğunu diqqətə çatdırıb. O bildirib ki, Respublika Xatirə Kitabında, əsasən, İkinci Dünya müharibəsi, Əfqanıstan döyüşləri, 20 Yanvar faciəsi, Xocalı soyqırımı, Qarabağ müharibəsi zamanı torpaqlarımızın azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdə həlak olmuş, itkin düşmüş, əsir götürülmüş vətəndaşlarımız, Milli qəhrəmanlarımız haqqında əhatəli materiallar cildlərə salınır. Yaddaşımızın abidəsi adlandırıl-

lan kitabda tarixin səs-sədəsi, milli kimliyimiz örnək kimi səciyyələndir.

Şair-publisist Rəfaiil Tağızadə, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Zülfiyyə Eldarqızı, şəhid Vəli Vəliyevin atası Kamran Vəliyev, şəhid Pərvin Təhməzovun anası Əslin Təhməzova, şəhid Elnur Səmədovun ömür-gün yoldaşı Aynur Səmədova, şəhid Rəsul Sadıqovun nənəsi Səkinə Sadıqova kitabın baş redaktoru Nəzakət Məmmədovaya minnətdarlıq ediblər.

Sumqayıt şəhəri və Abşeron rayonundan olan şəhidlər haqqında əlifba sırası ilə ensiklopedik məlumatların yer aldığı çoxcildliyin “44 gün – Tarixi zəfər” adlı IV cildi şəhid ailələrinə təqdim olunub.

Rəna TƏBƏSSÜM,
AJB-nin və AYB-nin üzvü

“Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi”

Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti

Baş ofis və struktur idarələrində yanğına qarşı sistemlərə illik texniki xidmətlərin satın alınması məqsədilə

AÇIQ TENDER ELAN EDİR

Müsbəqədə iştirak etmək istəyən şəxslər www.asco.az sahifəsinə daxil olmaqla elanlar bölməsindən əlavə sənədləri və ətraflı məlumat əldə edə bilərlər. Müraçiat üçün son müddət 2026-cı il aprelin 29-u saat 14.00-dəkdir.

Sənədlər Azərbaycan dilində, 2 nüsxədə (əsl və surəti) tərtib olunmalıdır (xarici dildəki tender təklifləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilməlidir).

Göstərilən vaxtdan gec təqdim olunan zərflər açılmadan geri qaytarılacaqdır.

Əlaqə telefonu: (012) 404-37-00, daxili: 1132.

Ünvan: Bakı, Mikayıl Useynov küçəsi 2.

HAVA

Yağmurlu hava davam edir...

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi Milli Hidrometeorologiya Xidmətindən verilən məlumata görə, bu gün Bakıda və Abşeron yarımadasının bəzi yerlərində aralıq yağış yağacağı proqnozlaşdırılır. Yarımadaın ayrı-ayrı yerlərində qısamüddətli intensivləşməyə ehtimal var. Gündüz yağıntıda fasilə olacaq. Mülayim şimal-qərb küləyi əsəcək, gündüz cənub-şərq küləyi ilə əvəzlənəcək.

Havanın temperaturunun gecə 8-10, gündüz 13-16 dərəcə isti olacağı ehtimal edilir. Atmosfer təzyiqi 767 millimetr civə sütunu, nisbi rütubət 75-85 faiz təşkil edəcək.

Azərbaycanın rayonlarında havanın bəzi yerlərdə aralıq yağıntılı

olacağı, dağlıq ərazilərdə qar yağacağı gözlənilir. Ayrı-ayrı yerlərdə intensiv olacağı, şimşək çaxacağı proqnozlaşdırılır. Səhər qərb rəyonlarından başlayaraq yağıntılar tədricən kəsiləcək. Bəzi yerlərdə aralıq duman müşahidə ediləcək. Mülayim qərb küləyi əsəcək.

Havanın temperaturunun gecə 6-9, gündüz 15-20 dərəcə isti, dağlarda gecə 3 dərəcə şaxtadan 2 dərəcəyədək isti, gündüz 7-12 dərəcə isti olacağı bildirilir.

Q.ƏLİYEV
XQ

“Nəsimi Bazarı” ASC səhmdarlarının nəzərinə!

“Nəsimi Bazarı” ASC-nin idarə heyəti bildirir ki, 28 may 2026-cı il saat 11.00-da səhmdar cəmiyyətin növbəti illik ümumi yığıncağı keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu, Azadlıq prospekti 100.

Gündəlikdəki məsələlər:

- Səhmdar cəmiyyətin 2025-ci il üçün illik hesabatının müzakirəsi və təsdiqi.
 - Mühasibat balansının və mənfəət-zərər hesabatının təsdiqi.
 - İdarə heyətinin hesabatlarının dinlənilməsi və qiymətləndirilməsi.
 - İdarə heyətinin yeni tərkibinin seçilməsi.
 - Auditorun təyin edilməsi.
 - Digər məsələlər.
- İclasda iştirak etmək üçün səhmdarların və ya onların nümayəndələrinin şəxsiyyət vəsiqəsi (və ya etibarnamə) təqdim etmələri mütləqdir.
- Səhmdarların reyestrində qeydiyyatdan keçmiş səhmdarlar iclasda iştirak etmək hüququna malikdirlər.
- Əlaqə telefonu: (+994) 55-202-01-81.
E-mail: info@nasimi-bazari.az

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

Şirvan şəhərindən İlqar Abbasov Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri Ceyhun Bayramova əzizi

VİDADİ BAYRAMOVUN

vəfatından kədərləndiyini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

Asaf Həsənov ailəsi ilə birlikdə Əlikram Abdullayevə və ailəsinə əzizləri

ƏLİSÖHBƏT MÜƏLLİMİN

vəfatından kədərləndiyini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

Dövlət İmtahan Mərkəzinin rəhbərliyi və kollektivi Azərbaycan Respublikasının xarici işlər naziri Ceyhun Bayramova əzizi

VİDADİ BAYRAMOVUN

vəfatından kədərləndiklərini bildirir və dərin hüznə başsağlığı verir.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti sənayenin təşkilatı və idarə edilməsi kafedrasının professor-müəllim heyəti fizika və kimya kafedrasının məsləhətçi-professoru, professor

ƏLİ BİNNƏT OĞLU ƏLİYEVİN

vəfatından kədərləndiyini bildirir və morhumun ailəsinə dərin hüznə başsağlığı verir.

DİREKTOR – BAŞ REDAKTOR

ƏFLATUN AMAŞOV

TELEFONLAR:
Reklam və elanlar: 493-82-21

Qəbul şöbəsi: 493-24-75 Mühəsibatlıq: 498-85-29
Məsul katib: 493-61-02 Email: xalqqazeti@gmail.com
Texniki şöbə: 493-59-64 info@xalqqazeti.az

+994 (51) 280-16-44

“Xalq” qəzeti redaksiyası MMC-nin kompüter mərkəzində yığılıb və sahifələnilib, “Azərbaycan” nəşriyyatında çap olunub.

ÜNVANIMIZ:
AZ-1000, Bakı şəhəri, Bülbül prospekti, 30.
Şəhadətnamə 022273

İNDEKS 0282
TİRAJ 3128
SİFARİŞ 487
QİYMƏTİ 60 qəpik

Növbətçi redaktor
İmran BƏDİRANLI
Çapa imzalanmışdır 00:00